

Азия / Avrupa

Ақпараттық сараптама журналы
Басылымның 9-ші жылы, № 93, Қараша 2025

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN YAYINIDIR ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ БАСЫЛЫМЫ

THE INSTITUTIONALIZATION OF CENTRAL ASIAN COOPERATION: OPPORTUNITIES AND IMPLICATIONS

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПОСЛЕДСТВИЯ

13

TÜRKİYE'DE SUSUZLUK, ÇEVRE VE İKLİM: KURAKLIK RİSKİ, YÖNETİM POLİTİKALARI VE GELECEĞE YÖNELİK STRATEJİLER

ТУРКИЯДАҒЫ СУСУЗДЫҚ, ҚОРШАҒАН ОРТА ЖӘНЕ КЛИМАТ: ҚУАҢШЫЛЫҚ ҚАУПІ, БАСҚАРУ САЯСАТЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҚҚА АРНАЛҒАН СТРАТЕГИЯЛАР

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

28

ORTA ASYA'DA DİL POLİTİKALARI: KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE KIRGIZİSTAN ÖRNEKLERİ

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ТІЛ САЯСАТЫ: ҚАЗАҚСТАН, ӨЗБЕКСТАН ЖӘНЕ ҚЫРҒЫЗСТАН МЫСАЛДАРЫ

SHAKHIDA TASHBAYEVA

38

EXTERNAL ELECTORATES AND POLITICAL RENEWAL: MOLDOVA'S EXPERIENCE AND ITS IMPLICATIONS FOR CENTRAL ASIA

ВНЕШНИЕ ЭЛЕКТОРАТЫ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ ОБНОВЛЕНИЕ: ОПЫТ МОЛДОВЫ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

KANAT MAKHANOV

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Doç. Dr. Suat Beylur

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Ömirbek Hanayî

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Erkinbek Turgunov

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Dr. Zhuldyz Kanapiyanova
Ömirbek Hanayî
Zhuldyz Zhanadil

Sekretarya / Хатшылық
Asel Ingaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Doç. Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Elmira Montanay

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Doç. Dr. Suat Beylur
Zhengizkhan Zhanaltay
Prof. Gulnar Nadirova
Ömirbek Hanayî
Erkinbek Turgunov

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayin tescil belgesi No: 15793-J, tarihi: 27.01.2016. Söz konusu yayin izni Kazakistan Enformasyon ve Toplumsal Kalkinma Bakanligi tarafından verilmiştir. Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayin politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İki ayda bir yayımlanmakta olup, tirajı 300 adettir. Bedelsiz olan yayının basılı dağıtımı, Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж. Жоғарыда аталған басылымға рұқсатты Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі берді. Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады. Екі айда бір рет жарияланатын болып, тиражы 300 дана. Журналымыздың баспа басылымы Қазақстан мен Түркияда тегін таратылады.

Doç. Dr. SUAT BEYLUR

Доцент, Доктор СУАТ БЕЙЛҮР

Değerli takipçilerimiz,

Dergimizin bu sayısında su yönetimi ve iklim risklerinden dijitalleşen çocukluk ve yapay zekâ düzenlemelerine; göç ve diaspora siyasetinden Orta Asya'daki eğitim ve dil politikalarına; bölgesel kurumsallaşma süreçlerinden Asya-Pasifik'te değişen güç dengelerine uzanan kapsamlı bir içerik sunuyoruz. Analizler, hem bölgesel entegrasyonun yeni yönelimlerini hem de toplumsal ve siyasal dönüşüm alanlarını çok boyutlu bir bakışla ele alıyor.

Orta Asya'nın son yıllarda artan bir şekilde küresel siyasetin merkezine oturması, yalnızca jeopolitik konumunun değil, aynı zamanda bölge devletlerinin güçlenen kurumsal kapasitesinin ve çok yönlü dış politika arayışlarının bir sonucudur. Güncel bir gelişme olarak Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantılarına Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın dâhil edilmesi, Türk dünyasında siyasi uyum ve stratejik bütünleşme yönünde yeni bir eşiğe işaret etmektedir. Bu adım, Hazar geçişli ticaret hatlarından enerji güvenliğine, dijital bağlantısallıktan kültürel diplomasiye kadar geniş bir alanda ortak hareket etme kapasitesini güçlendirmektedir. Öte yandan ABD Başkanı Trump'ın Asya ziyareti ve ardından Washington'da Orta Asya liderleriyle gerçekleştirdiği temaslar, bölgenin yalnızca Avrasya güç rekabetinin değil, küresel stratejik mimarinin de ayrılmaz bir parçası hâline geldiğini göstermektedir. Büyük güçlerin Orta Asya'ya yönelik artan ilgisi, bölge ülkelerinin dış politika manevra alanını genişletirken aynı zamanda Türk dünyasında daha koordineli ve uzun vadeli bir vizyonun gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bir sonraki sayımızda yeniden buluşmak dileğiyle, keyifli okumalar dileriz.

Құрметті оқырман

Журналымыздың осы санында су ресурстарын басқару мен климаттық тәуекелдерден бастап, цифрландырылған балалық шақ пен жасанды интеллектті реттеу мәселелеріне дейін; көші-қон және диаспора саясаты мен Орталық Азиядағы білім беру және тіл саясатына; аймақтық институционалдану үдерістерінен Азия-Тынық мұхиты аймағындағы өзгеріп жатқан күш тепе-теңдіктеріне дейін қамтитын кең көлемді мазмұн ұсынып отырмыз. Ұсынылған талдаулар өңірлік интеграцияның жаңа үрдістерін де, қоғамдық және саяси трансформацияның негізгі бағыттарын да жан-жақты, көпқырлы тұрғыдан қарастырады.

Соңғы жылдары Орталық Азияның жаһандық саясаттың назар ортасына барған сайын орныға түсуі тек оның геосаяси орналасуымен ғана емес, сонымен қатар аймақ мемлекеттерінің нығайып келе жатқан институционалдық әлеуеті мен көпвекторлы сыртқы саясат ізденістерінің нәтижесі. Ағымдағы маңызды өзгерістердің бірі ретінде Орталық Азия мемлекеттері басшыларының Консультативтік кездесу форматына Әзербайжан Президентінің қосылуы түркі әлеміндегі саяси үйлесім мен стратегиялық тұтастықтың жаңа белесіне меңзейді. Бұл қадам Каспий теңізі арқылы өтетін сауда бағыттарынан бастап, энергетикалық қауіпсіздікке, цифрлық байланыстылықтан мәдени дипломатияға дейінгі кең ауқымды салада бірлесе әрекет ету мүмкіндігін күшейтеді. Сонымен қатар АҚШ Президенті Трамптың Азияға сапары және одан кейін Вашингтонда Орталық Азия көшбасшыларымен өткізген кездесулері аймақтың тек Еуразия кеңістігіндегі күш бәсекесінің емес, сонымен бірге жаһандық стратегиялық архитектураның ажырамас құрамдас бөлігіне айналғанын көрсетеді. Ірі державалардың Орталық Азияға қатысты қызығушылығының артуы аймақ елдерінің сыртқы саяси маневр жасау мүмкіндігін кеңейте отырып, түркі әлемінде неғұрлым үйлестірілген, ұзақмерзімді көзқарас қалыптастырудың өзектілігін айқын көрсетеді.

Келесі санымызда қайта қауышқанша, жағымды да мазмұнды оқу тілейміз.

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ

DOÇ. DR. SUAT BEYLUR 1

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

THE INSTITUTIONALIZATION OF CENTRAL ASIAN COOPERATION:

OPPORTUNITIES AND IMPLICATIONS

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ:

ВОЗМОЖНОСТИ И ПОСЛЕДСТВИЯ

ANUAR SATMURZIN 4

TÜRKİYE'DE SUSUZLUK, ÇEVRE VE İKLİM:

KURAKLIK RİSKİ, YÖNETİM POLİTİKALARI VE GELECEĞE YÖNELİK STRATEJİLER

ТҮРКИЯДАҒЫ СУСЫЗДЫҚ, ҚОРШАҒАН ОРТА ЖӘНЕ КЛИМАТ:

ҚУАҢШЫЛЫҚ ҚАУПІ, БАСҚАРУ САЯСАТЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҚҚА АРНАЛҒАН

СТРАТЕГИЯЛАР

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY 13

ORTA ASYA'DA DİL POLİTİKALARI:

KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE KIRGIZİSTAN ÖRNEKLERİ

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ТІЛ САЯСАТЫ:

ҚАЗАҚСТАН, ӨЗБЕКСТАН ЖӘНЕ ҚЫРҒЫЗСТАН МЫСАЛДАРЫ

SHAKHIDA TASHBAYEVA 28

EXTERNAL ELECTORATES AND POLITICAL RENEWAL:

MOLDOVA'S EXPERIENCE AND ITS IMPLICATIONS FOR CENTRAL ASIA

ВНЕШНИЕ ЭЛЕКТОРАТЫ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ ОБНОВЛЕНИЕ:

ОПЫТ МОЛДОВЫ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

KANAT MAKHANOV 38

<i>DIGITALIZING CHILDHOOD: CENTRAL ASIAN CASE</i> <i>ЦИФРОВИЗАЦИЯ ДЕТСТВА: ПРИМЕР ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ</i> PROF. DR. GULNAR NADIROVA	50
<i>STRATEGIC ENGAGEMENT AND ECONOMIC DIPLOMACY: ANALYZING PRESIDENT TRUMP'S OCTOBER 2025 VISIT TO ASIA</i> <i>СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ: АНАЛИЗ ВИЗИТА ПРЕЗИДЕНТА ТРАМПА В АЗИЮ В ОКТЯБРЕ 2025 ГОДА</i> AIDA AMANGELDINA	60
<i>ORTA ASYA-GÜNEY KAFKASYA EKSENİNDE YENİ BİR BÖLGESEL MİMARİ</i> <i>ОРТАЛЫҚ АЗИЯ – ОҒҮСТІК КАВКАЗ ӨРІСІНДЕГІ ЖАҢА ӨҢІРЛІК АРХИТЕКТУРА</i> OMIRBEK HANAYI	68

ETKİNLİKLER İC-ШАРАЛАР

.....	79
-------	----

İNFOGRAFİK ИНФОГРАФИКА

.....	96
-------	----

THE INSTITUTIONALIZATION OF CENTRAL ASIAN COOPERATION: OPPORTUNITIES AND IMPLICATIONS

ANUAR SATMURZIN

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПОСЛЕДСТВИЯ

The institutionalization of cooperation among Central Asian states is generating a new geometry of regional governance, one that shapes opportunities and poses implications both for the member states and for external actors. The five states of the region Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan and Tajikistan are re-defining the instruments of regional cooperation, shifting from ad hoc summit and bilateral diplomacy towards more layered mechanisms of institutional interaction (Svante, 2025). A key element in this evolution is the emergence of regular consultative summits of heads of state. For example, in August 2025 the Central Asian presidents met in Awaza, Turkmenistan, in advance of their seventh formal consultative meeting a format which reflects a growing continuity and autonomy of intra-regional diplomacy among the five states (Svante, 2025).

Yet institutionalization is not merely about meetings: it is also about frameworks, strategies and instruments. There are several layers to be considered: the core five-state cooperation at the presidential level; expanded cooperation via ministerial and parliamentary levels; and more intensive bilateral and trilateral linkages, e.g., the Kazakhstan-Uz-

**A KEY ELEMENT IN
THIS EVOLUTION
IS THE EMERGENCE
OF REGULAR
CONSULTATIVE
SUMMITS OF HEADS
OF STATE**

**КЛЮЧЕВЫМ
ЭЛЕМЕНТОМ ЭТОЙ
ЭВОЛЮЦИИ СТАЛО
ПОЯВЛЕНИЕ
РЕГУЛЯРНЫХ
КОНСУЛЬТАЦИОННЫХ
ВСТРЕЧ ГЛАВ
ГОСУДАРСТВ**

Институционализация сотрудничества между государствами Центральной Азии формирует новые вектора регионального управления, которые определяет как новые возможности, так и ряд последствий как для самих стран региона, так и для внешних политических игроков. Пять государств региона Казахстан, Узбекистан, Туркменистан, Кыргызстан и Таджикистан переосмысливают инструменты регионального взаимодействия, переходя от разовых встреч в рамках проводимых саммитов и двусторонней дипломатии к более многоуровневым механизмам институционального взаимодействия (Сванте, 2025). Ключевым элементом этой эволюции стало появление регулярных консультационных встреч глав государств. Например, в августе 2025 года президенты стран Центральной Азии встретились в Авазе (Туркменистан) накануне своего седьмого официального консультационного саммита формата, который отражает растущую автономию внутрирегиональной дипломатии пяти государств (Сванте, 2025).

Однако институционализация — это не только встречи, но и также формирование ключевых документов, стратегий и инструментов. Здесь можно выделить несколько уровней: ключевой пятисторонний формат сотрудничества на прези-

bekistan axis, as well as trilaterals such as Kyrgyzstan-Tajikistan-Uzbekistan around the Fergana Valley, and a trans-Caspian trilateral of Azerbaijan, Kazakhstan and Uzbekistan (Vakhabov, 2025). Such layering allows for differentiated cooperation: states that are more willing or capable can push ahead, without necessarily requiring all to move in lockstep a model reminiscent of the “variable geometry” found in European cooperation.

The institutionalization of Central Asian cooperation opens a range of opportunities. Firstly, it enhances the agency of the region’s states. By creating regional structures, even if still embryonic, they can coordinate policies across borders in areas such as transport, energy, trade, environment, and security. As one recent survey noted, 56% of experts considered relations among the Central Asian states as stable but competitive, and the lack of institutional mechanisms was flagged by 32% as a limiting factor for cross-border projects (Birbayeva, 2025). The opportunity is that institutionalization can reduce friction, lower transaction costs, and enable more predictable cooperation thereby providing a positive

дентском уровне; расширенные механизмы на уровне министерств и парламентов; а также более интенсивные двусторонние и трёхсторонние форматы, например, ось Казахстан–Узбекистан, трёхстороннее взаимодействие Кыргызстан–Таджикистан–Узбекистан в районе Ферганской долины, а также транскаспийский трехсторонний формат Азербайджан–Казахстан–Узбекистан (Вахабов, 2025). Такая многоуровневость позволяет реализовывать дифференцированную модель сотрудничества: государства, располагающие политической волей или ресурсами, могут продвигаться вперёд, не требуя синхронного движения от всех модель, напоминающая «переменную геометрию» европейской интеграции.

Институционализация центральноазиатского сотрудничества открывает широкий спектр возможностей. Во-первых, она усиливает субъектность государств региона. Создавая региональные структуры пусть даже пока на ранней стадии страны могут координировать политику в трансграничных сферах: транспорт, энергетика, торговля, экология и безопасность. Согласно одному из недавних опросов, 56% экспер-

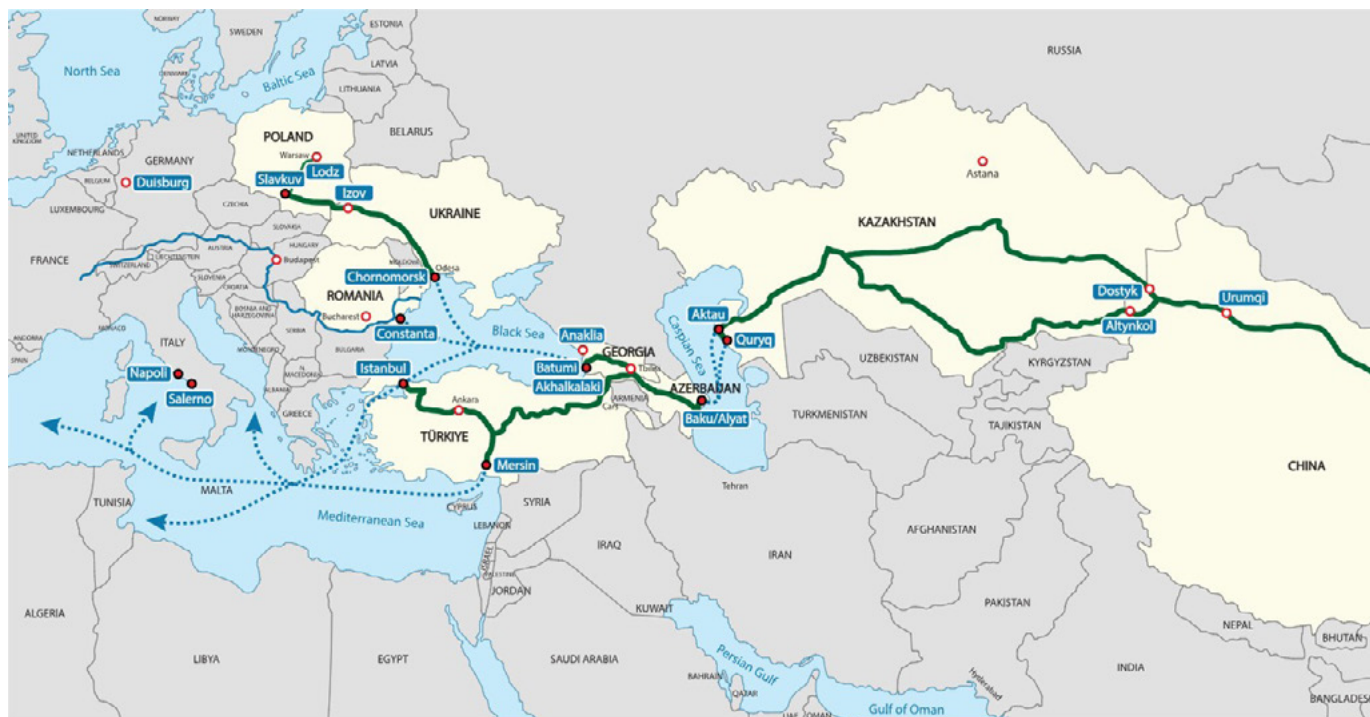
impetus for both regional development and the development of each member state in isolation.

Secondly, economies of scale and connectivity gains emerge. Transit corridors, energy networks, harmonization of regulatory frameworks and joint investment projects can contribute to stronger intra-regional trade and external connectivity. For example, experts cite transport corridors (52%) and energy co-operation (48%) as the most likely drivers of deeper regional integration over the coming decade (Birbayeva, 2025). For the land-locked Central Asian states, improved connectivity across borders and with external markets is a strategic imperative.

Thirdly, a more institutionalized regional co-operation enhances the region's credibility vis-à-vis external powers and international organizations. The fact that the regional grouping is meeting without external actors present, developing its own normative frameworks and action plans (such as the "Concept for the Development of Regional Cooperation Central Asia 2040" advanced by Kazakhstan) signals that the region is taking ownership of its agenda (Aslanov and Kromov, 2024). Such ownership may allow the region to act as a

тов оценивают отношения между странами Центральной Азии как стабильные, но конкурентные, а отсутствие институциональных механизмов было отмечено 32% респондентов как фактор, ограничивающий развитие трансграничных проектов (Бирбаева, 2025). Возможность заключается в том, что институционализация способна снижать трения, уменьшать транзакционные издержки и обеспечивать более предсказуемый характер сотрудничества, оказывая тем самым положительное воздействие как на развитие региона в целом, так и на развитие каждого государства по отдельности.

Во-вторых, институционализация создаёт эффект масштаба и соответствующие выгоды от повышения взаимодействия. Транспортные коридоры, энергетические сети, гармонизация нормативно-правовых баз и совместные инвестиционные проекты могут способствовать усилению внутрирегиональной торговли и расширению внешних связей. Например, эксперты называют транспортные коридоры (52%) и энергетическое сотрудничество (48%) наиболее вероятными драйверами углубления региональной интеграции в ближайшее десятилетие (Бирбаева, 2025). Для государств Центральной Азии, не имеющих выхода к морю, улучшение трансграничной связно-

more coherent partner in multilateral diplomacy.

Nevertheless, the institutionalization process in Central Asia also carries a range of implications both positive and cautionary. On the positive side, deeper cooperation can enhance regional stability. When taking into account the centrifugal pressures of conflict, fragmentation and external competition, the fact that Central Asia is moving in a centripetal direction is significant. Cooperation across borders in sensitive fields such as water-energy, transport and environmental management can help mitigate risks of spill-overs and competition turning into conflict (Golunov and Bitabar, 2025). For example, building multilateral frameworks may reduce bilateral tensions (such as border or water disputes) by embedding them in institutionalized mechanisms rather than ad hoc bilateral bargaining.

However, several caveats must be borne in mind. One significant challenge is the heterogeneity of ambi-

**TRANSIT CORRIDORS,
ENERGY NETWORKS,
HARMONIZATION
OF REGULATORY
FRAMEWORKS AND
JOINT INVESTMENT
PROJECTS CAN
CONTRIBUTE TO
STRONGER
INTRA-REGIONAL
TRADE AND EXTERNAL
CONNECTIVITY**

**ТРАНЗИТНЫЕ
КОРИДОРЫ,
ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ
СЕТИ,
ГАРМОНИЗАЦИЯ
НОРМАТИВНО-
ПРАВОВЫХ БАЗ
И СОВМЕСТНЫЕ
ИНВЕСТИЦИОННЫЕ
ПРОЕКТЫ МОГУТ
СПОСОБСТВОВАТЬ
УСИЛЕНИЮ
ВНУТРИРЕГИОНАЛЬНОЙ
ТОРГОВЛИ И
РАСШИРЕНИЮ
ВНЕШНИХ СВЯЗЕЙ**

сти и доступа к внешним рынкам является стратегической необходимостью.

В-третьих, более институционализированное региональное сотрудничество укрепляет доверие к региону со стороны внешних держав и международных организаций. Тот факт, что государства региона проводят встречи без участия внешних участников, разрабатывают собственные нормативные рамки и планы действий (например, «Концепция развития регионального сотрудничества Центральная Азия 2040», предложенная Казахстаном), демонстрирует, что регион берёт на себя ответственность за формирование собственной региональной повестки (Асланов и Кромов, 2024). Такая «ответственность за повестку» позволяет региональным государствам выступать более согласованным партнёром в многосторонней дипломатии.

Тем не менее процесс институционализации в Центральной Азии несёт в себе не только возможности, но и ряд последствий как позитивных, так и предостерегающих. С позитивной стороны, углубление сотрудничества может укрепить региональную стабильность. С учётом центробежных факторов конфликтов, фрагментации и внешней конкуренции само движение региона в центростремительном направлении является важным. Взаимодействие через границы в чувствительных сферах, таких как водно-энергетическое управление, транспорт и экология, может снизить риски перерастания соперничества в конфликт и минимизировать негативные трансграничные эффекты (Голунов и Битабар, 2025). Например, создание многосторонних механизмов может снизить двустороннюю напряжённость (в том числе по вопросам границ или водных ресурсов), так как разногласия и расхождения во мнениях относительно того или иного аспекта будут встроены в институциональные рамки, а не решаться

tion and institutional capacity across the states. Some states (especially Kazakhstan and Uzbekistan) are driving the agenda, whereas others (notably Turkmenistan and Tajikistan) are more cautious, due to internal priorities or unresolved bilateral tensions (Svante, 2025). This unevenness can lead to variable implementation and might slow down what should be deepening. Furthermore, existing frameworks, although rapidly developing, remain relatively shallow: they are still largely summit-based and lack full-fledged secretariats, binding legal frameworks or even supranational mechanisms. While the cooperative “spirit” is advancing, the formal institutional structure remains underdeveloped compared to other regions and institutional structures such as the EU.

Another implication is the interplay with external actors and the geopolitical environment. The survey of experts shows that external powers and institutional frameworks can both help and hinder regional institutionalization: 43.5% believe such involvement fosters connectivity and stability, while 23.5% argue it diverts resources and distorts priorities (Birbayeva, 2025). The presence of major powers e.g., China’s Belt and Road Initiative (BRI), Russia-led Eurasian Economic Union (EAEU), and the Shanghai Cooperation Organization (SCO) means that Central Asian states navigate both internal institutionalization and external alignments, which is particularly in line with Kazakhstan’s multi-vector foreign policy doctrine, for instance. Thus, institutionalization is not only about internal dynamics but also about position in the global architecture.

From a normative standpoint, institutionalizing regional cooperation can generate normative spill-overs: harmonization of legislation, protocols, regulatory frameworks and the development of shared identity and

**THE
INSTITUTIONALIZATION
OF REGIONAL
COOPERATION
AMONG THE CENTRAL
ASIAN STATES OPENS
A RANGE OF
OPPORTUNITIES,
INCLUDING
ENHANCED AGENCY,
CONNECTIVITY AND A
STRONGER
COLLECTIVE VOICE
IN INTERNATIONAL
AFFAIRS**

**ИНСТИТУЦИОНАЛИ-
ЗАЦИЯ
ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТ-
СКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА
ОТКРЫВАЕТ
ПЕРСПЕКТИВНЫЙ
ПУТЬ ДЛЯ
УКРЕПЛЕНИЯ
РЕГИОНАЛЬНОЙ
СУБЪЕКТНОСТИ,
СВЯЗНОСТИ И
УПРАВЛЕНИЯ**

через разовые двусторонние переговоры.

Однако необходимо учитывать и ряд оговорок. Одним из ключевых вызовов является различие в уровне амбиций и институциональной готовности государств. Некоторые страны (прежде всего Казахстан и Узбекистан) выступают движущей силой интеграционной повестки, тогда как другие (особенно Туркменистан и Таджикистан) проявляют большую осторожность из-за внутренних приоритетов или нерешённых двусторонних напряжённостей (Сванте, 2025). Такая неоднородность может приводить к неравномерной реализации договорённостей и замедлять процессы, требующие углубления. Кроме того, существующие механизмы, несмотря на быстрый прогресс, остаются относительно поверхностными: они всё ещё в значительной степени завязаны на саммитах и не имеют полноценных секретариатов, обязательных правовых рамок или тем более наднациональных механизмов. Хотя «дух сотрудничества» развивается, его формальная институциональная структура остаётся менее развитой по сравнению с другими регионами и интеграционными структурами, такими как Европейский союз.

Ещё одно значимое последствие связано с взаимодействием со внешними политическими структурами и общей геополитической средой. Опрос экспертов показал, что внешние державы и институциональные механизмы могут как способствовать, так и препятствовать региональной институционализации: 43,5% респондентов считают, что их участие усиливает связность и стабильность, тогда как 23,5% полагают, что оно отвлекает ресурсы и смещает приоритеты (Бирбаева, 2025). Присутствие крупных держав — таких как Китай с инициативой «Один пояс, один путь», Россия с Евразийским экономическим союзом (ЕАЭС) и Шанхайская организация сотрудничества (ШОС) — означает, что

trust. The emergence of a “Central Asian regional identity” emerging among the states, which had previously lacked a strong sense of common identity beyond their Soviet past can be exemplary in this regard (Golunov and Bitabar, 2025). For Kazakhstan and Uzbekistan especially, this offers a platform to co-operate more proactively, not only bilaterally but regionally. The implication is that over time, regional institutions may contribute to governance convergence, transparency improvements and shared policy frameworks.

However, institutionalization brings a second set of risks. The very process of institutionalizing may lock in certain hierarchies and policy priorities that reflect the interests of leading states rather than an egalitarian regional architecture. There is a risk of a “two-speed region” where core states drive the agenda and others follow at their pace, potentially leading to resentment or further marginalization of less-active states (Vakhabov, 2025). Moreover,

государства Центральной Азии вынуждены балансировать между внутренними процессами институционализации и внешними векторами взаимодействия, что, например, особенно соответствует доктрине многовекторной внешней политики Казахстана. Таким образом, институционализация это не только внутрирегиональная динамика, но и позиционирование региона в глобальной геополитической архитектуре.

С нормативной точки зрения институционализация регионального сотрудничества может приводить к формированию нормативных «переливов» к гармонизации законодательства, протоколов, регуляторных рамок, а также к развитию общей идентичности и доверия. Появление «центральноазиатской региональной идентичности» среди государств, которые ранее не обладали ярко выраженным чувством общности за пределами советского наследия, является показательным примером такого процесса (Голунов и Битабар, 2025). Особенно для Казахстана и Узбекистана

the focus on “connectivity” and infrastructure risks overshadowing critical issues such as social development, environmental protection and inclusive governance. The survey reveals that only 14% of respondents saw financial integration (common settlement systems) as a realistic short-term driver, and only 18% saw technology cooperation as likely suggesting that institutionalization may stay concentrated in “low-hanging fruit” areas (transport, energy) while deeper structural cooperation remains elusive (Birbayeva, 2025).

In addition, there may be unintended external implications. As the region institutionalizes, its strategic value as a transit hub and arena of competition increases — which may draw more intense interest (and thus more pressure) from external powers. If regional institutions remain weak, external actors may ex-

это создаёт платформу для более проактивного сотрудничества не только в двустороннем, но и в региональном формате. Со временем такие региональные институты могут способствовать сближению моделей управления, повышению прозрачности и формированию общих политик.

Однако институционализация несёт и риски второго порядка. Сам процесс институционализации может закреплять определённые иерархии и приоритеты, отражающие интересы ведущих государств, а не создающие равноправную региональную архитектуру. Существует риск появления «региона двух скоростей», где ключевые государства задают повестку, а остальные вынуждены следовать в своём темпе что потенциально может привести к недовольству или дальнейшей маргинализации менее активных участников (Вахабов, 2025). Кроме того, акцент на

exploit institutional gaps, undermining sovereignty or driving asymmetrical dependencies. For example, large infrastructure projects run by non-regional actors may bypass regional frameworks or impose terms inconsistent with regional priorities.

A further implication centers on the question of sovereignty and national prerogatives. Regional institutions may require ceding some margin of policy independence, at least in coordinating across borders. This underscores that institutionalization must accommodate not only different national speeds and capacities, but primarily the national interests and objectives of the states involved

THERE IS A RISK OF A 'TWO-SPEED REGION' WHERE CORE STATES DRIVE THE AGENDA AND OTHERS FOLLOW AT THEIR PACE, POTENTIALLY LEADING TO RESENTMENT OR MARGINALIZATION OF LESS-ACTIVE STATES

СУЩЕСТВУЕТ РИСК ПОЯВЛЕНИЯ «РЕГИОНА ДВУХ СКОРОСТЕЙ», ГДЕ КЛЮЧЕВЫЕ ГОСУДАРСТВА ЗАДАЮТ ПОВЕСТКУ, А ОСТАЛЬНЫЕ ВЫНУЖДЕНЫ СЛЕДОВАТЬ В СВОЁМ ТЕМПЕ ЧТО ПОТЕНЦИАЛЬНО МОЖЕТ ПРИВЕСТИ К НЕДОВОЛЬСТВУ ИЛИ ДАЛЬНЕЙШЕЙ МАРГИНАЛИЗАЦИИ МЕНЕЕ АКТИВНЫХ УЧАСТНИКОВ

«связности» и инфраструктуре может вытеснять критически важные темы такие как социальное развитие, защита окружающей среды и инклюзивное управление. Опрос показывает, что лишь 14% респондентов считают финансовую интеграцию (общие расчётные системы) реалистичной движущей силой в краткосрочной перспективе, а только 18% технологическое сотрудничество. Это указывает на то, что институционализация может оставаться сосредоточенной на сферах «быстрого результата» (транспорт, энергетика), в то время как более глубокие структурные форматы остаются недостижимыми (Бирбаева, 2025).

Кроме того, возможны и внешние непредвиденные последствия. По мере институционализации региона его стратегическая ценность как транзитного узла и арены конкуренции растёт что может вызвать усиленный интерес (и, соответственно, давление) со стороны внешних держав. Если региональные институты останутся слабыми, внешние игроки могут воспользоваться институциональными проблемами, подрывая суверенитет или формируя асимметричные зависимости. Например, крупные инфраструктурные проекты, реализуемые нерегиональными силами, могут обходить региональные механизмы или навязывать условия, не совпадающие с региональными приоритетами.

Ещё одно важное последствие связано с вопросом суверенитета и национальных prerogatives. Региональные институты могут требовать уступки части свободы политического маневра, по крайней мере в вопросах межграницной координации. Это подчёркивает, что институционализация должна учитывать не только различия в темпах и возможностях стран, но прежде всего их национальные интересы и стратегические цели потому как иначе участие станет формальным, а не содержательным (Бурanelли, 2021).

Country	Flag	Land area/km ²	Population /million
Kazakhstan		2,724,900	18.78
Uzbekistan		447,400	33.47
Turkmenistan		488,100	6.03
Kyrgyzstan		199,951	6.52
Tajikistan		143,100	9.54

otherwise inclusion may be superficial rather than substantive (Buranelli, 2021).

In sum, the institutionalization of Central Asian cooperation offers a promising pathway for enhanced agency, connectivity, and regional governance. It provides opportunities for stronger economic integration, improved transportation, energy and environmental collaboration, and a stronger collective voice in international affairs. Yet the implications are conditional: success depends on translating summit-talk into operational frameworks, creating inclusive and equitable institutional mechanisms, and balancing internal capacities with external pressures. For the states of Central Asia, and for external partners (including the EU, China, Russia, and multilateral institutions), the institutionalization of cooperation will matter not only for regional stability, but for how Central Asia positions itself in a rapidly evolving world order.

References:

- Aslanov, Mirshohid and Otabek, Akromov (2024). At Astana Leaders' Summit, Uzbekistan's President highlights ambitions to deepen regional integration. Retrieved from <https://thedi diplomat.com/2024/08/at-astana-leaders-summit-uzbekistans-president-highlights-ambitions-to-deepen-regional-integration/>. Accessed on 12.11.2025.
- Birbaeva, Ayana (2025). Experts see economic cooperation as Central Asia's Best path to integration. Retrieved from <https://astanatimes.com/2025/09/experts-see-economic-cooperation-as-central-asias-best-path-to-integration/>. Accessed on 11.11.2025.
- Buranelli, Filippo Costa (2021). Central Asian regionalism or Central Asian order? some reflections. *Central Asian Affairs*, 8 (1): 1–26.
- Cornell, Svante (2025). Institutionalizing Central Asian regional cooperation. Retrieved from <https://astanatimes.com/2025/09/institutionalizing-central-asian-regional-cooperation/>. Accessed on 09.11.2025.
- Cornell, Svante (2025). The gradual institutionalization of Central Asian cooperation. Retrieved from <https://www.cacianalyst.org/publications/feature-articles/item/13885-layers-of-cooperation-the-gradual-institutionalization-of-central-asian-cooperation.html>. Accessed on 10.11.2025.
- Golunov, Sergei and Assel, Bitabar (2025). Central Asian cross-border cooperation. In "Bridging borders Central Asian cross-border cooperation in a comparative global perspective".
- Vakhobov, Jablon (2025). A new Central Asia emerging: Opportunities and challenges. Retrieved from <https://centralasiacaucasusinstitute.substack.com/p/a-new-central-asia-emerging-opportunities>. Accessed on 12.11.2025.

В целом институционализация центральноазиатского сотрудничества открывает перспективный путь для укрепления региональной субъектности, связности и управления. Она создаёт возможности для углубления экономической интеграции, совершенствования взаимодействия в сфере транспорта, энергетики и экологии, а также формирования более сильного коллективного голоса на международной арене. Однако её результаты зависят от того, удастся ли перейти от саммитной риторики к операционным механизмам, создать инклюзивные и справедливые институциональные структуры и сбалансировать внутренние возможности с внешним давлением. Для государств Центральной Азии и их внешних партнёров (включая ЕС, Китай, Россию и многосторонние организации) институционализация сотрудничества будет иметь значение не только для региональной стабильности, но и для того, какое место Центральная Азия займёт в быстро меняющемся мировом порядке.

Источники:

- Асланов, Миршохид и Акрамов, Отабек (2024). На саммите лидеров в Астане президент Узбекистана подчеркнул стремление углубить региональную интеграцию. Доступно по адресу: <https://thedi diplomat.com/2024/08/at-astana-leaders-summit-uzbekistans-president-highlights-ambitions-to-deepen-regional-integration/>. Дата обращения: 12.11.2025.
- Бирбаева, Аяна (2025). Эксперты считают экономическое сотрудничество лучшим путём Центральной Азии к интеграции. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/2025/09/experts-see-economic-cooperation-as-central-asias-best-path-to-integration/>. Дата обращения: 11.11.2025.
- Буранелли, Филиппо Коста (2021). Регионализм Центральной Азии или центральноазиатский порядок? Некоторые размышления. *Central Asian Affairs*, 8 (1), 1–26.
- Корнелл, Сванте (2025). Институционализация регионального сотрудничества в Центральной Азии. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/2025/09/institutionalizing-central-asian-regional-cooperation/>. Дата обращения: 09.11.2025.
- Корнелл, Сванте (2025). Постепенная институционализация сотрудничества в Центральной Азии. Доступно по адресу: <https://www.cacianalyst.org/publications/feature-articles/item/13885-layers-of-cooperation-the-gradual-institutionalization-of-central-asian-cooperation.html>. Дата обращения: 10.11.2025.
- Вахабов, Жаблон (2025). Новая Центральная Азия: возможности и вызовы. Доступно по адресу: <https://centralasiacaucasusinstitute.substack.com/p/a-new-central-asia-emerging-opportunities>. Дата обращения: 12.11.2025.
- Голунов, Сергей и Битабар, Асель (2025). Трансграничное сотрудничество в Центральной Азии. В сборнике: *Bridging Borders: Central Asian Cross-Border Cooperation in a Comparative Global Perspective*.

TÜRKİYE'DE SUSUZLUK, ÇEVRE VE İKLİM: KURAKLIK RİSKİ, YÖNETİM POLİTİKALARI VE GELECEĞE YÖNELİK STRATEJİLER

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
MÜDÜR YARDIMCISI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ДИРЕКТОР ОРЫНБАСАРЫ

ТҮРКИЯДАҒЫ СУСУЗДЫҚ,
ҚОРШАҒАН ОРТА ЖӘНЕ КЛИМАТ:
ҚУАҢШЫЛЫҚ ҚАУПЫ, БАСҚАРУ
САЯСАТЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҚҚА
АРНАЛҒАН СТРАТЕГИЯЛАР

Türkiye, topografik çeşitliliği nedeniyle ılıman, karasal ve yer yer yarı-kurak iklim özelliklerinin birlikte görüldüğü bir ülkedir. Yıllık ortalama yağış miktarı 574 mm'dir ve bu değer dünya ortalamasının gerisinde kalmaktadır. Bu yağış, yılda yaklaşık 450 milyar m³ suya karşılık gelmektedir. Bu yağış miktarının tamamı buharlaşma ve toprağa sızma yoluyla kaybolma ve benzeri nedenlerden ötürü kullanılamamaktadır. Mevcut teknik ve ekonomik koşullar dikkate alındığında, çeşitli amaçlarla kullanılabilir yüzey suyu potansiyeli yılda ortalama 94 milyar m³'tür. Buna ek olarak, 18 milyar m³ olarak hesaplanan yeraltı suyu potansiyeliyle birlikte ülkenin toplam kullanılabilir su potansiyeli yılda yaklaşık 112 milyar m³ olmaktadır. Bu miktarın ise yaklaşık 57 milyar m³'ü fiilen kullanılmaktadır (Su Şurası, 2021). Dahası su kaynakları yıl içinde bölgeler arasında farklı düzeylerde bulunmakta olup bazı havzalarda dönemsel su baskılarına yol açmaktadır.

Türkiye'nin kişi başına düşen yıllık su miktarı 2022'de yaklaşık 1.313 m³'dür ve bu rakam Falkenmark Su Kitlığı Endeksi çerçevesinde incelendiğinde Türkiye'yi su stresi çeken ülkeler kategorisinde konumlandırmaktadır. Bu endekse göre kişi başına yıllık su miktarı 1.700 m³'ün altına düşen ülkeler su stresi yaşamakta ve 1.000 m³'ün

TÜRKİYE'NİN KİŞİ BAŞINA DÜŞEN YILLIK SU MİKTARI 2022'DE YAKLAŞIK 1.313 M³'DÜR VE BU RAKAM FALKENMARK SU KITLIĞI ENDEKSİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENDİĞİNDE TÜRKİYE'Yİ SU STRESİ ÇEKEN ÜLKELER KATEGORİSİNDE KONUMLANDIRMAKTADIR

2022 ЖЫЛЫ ТҮРКИЯДА БІР АДАМҒА ШАҚҚАНДАҒЫ ЖЫЛДЫҚ СУ МӨЛШЕРІ ШАМАМЕН 1 313 М³ БОЛЫП, БҰЛ КӨРСЕТКІШ ФАЛЬКЕНМАРК СУ ТАПШЫЛЫҒЫ ИНДЕКСІ АЯСЫНДА ТҮРКИЯНЫ СУ СТРЕСІНЕ ҰШЫРАП ОТЫРҒАН ЕЛДЕР КАТЕГОРИЯСЫНА ОРНАЛАСТЫРАДЫ

Türkiye topografиялық әртүрлілігінің әсерінен қоңыржай, құрлықтық және кей жерлерде жартылай құрғақ климаттық ерекшеліктердің бір уақытта көрінетін елі. Жылдық орташа жауын-шашын мөлшері 574 мм, бұл әлемдік орташа деңгейден төмен. Мұндай жауын-шашын жылына шамамен 450 млрд м³ су ресурсына сәйкес келеді. Алайда бұл көлемнің барлығы булану, топыраққа сіңу және өзге табиғи үдерістер нәтижесінде толық пайдалануға жарамсыз. Қазіргі техникалық және экономикалық мүмкіндіктерді ескергенде, жыл сайын әртүрлі мақсатта пайдалануға болатын жерүсті суларының орташа әлеуеті 94 млрд м³ деп бағаланады. Бұған қосымша, 18 млрд м³ көлемінде есептелген жерасты суларының әлеуетін қосқанда, елдің жалпы пайдалануға жарамды су ресурсы жылына шамамен 112 млрд м³ болады. Осы көлемнің шамамен 57 млрд м³-і ғана іс жүзінде тұтынылады (Су Шұрасы, 2021). Сонымен қатар су ресурстары жыл ішінде және аймақтар арасында біркелкі таралмайды, бұл кейбір су алаптарында маусымдық су тапшылығын туындатады.

2022 жылы Түркияда жан басына шаққандағы жылдық су мөлшері шамамен 1313 м³ болды. Falkenmark

altına düşen ülkelerde su kıtlığı yaşandığını işaret eder. Bu noktada Türkiye'nin kişi başına düşen yıllık su miktarının 2030'da 1.000 m³'ün altına düşebileceği öngörülmektedir (Su Verimliliği Seferberliği, 2023).

Çeşitli uluslararası göstergeler de Türkiye'nin su stresi altında olduğunu doğrulamaktadır. World Resources Institute (WRI) Aqueduct veri setine göre Türkiye'nin 'Baseline Water Stress' skoru yaklaşık 3.39 olup ülke su stresi kategorisinde yer almaktadır (World Resources Institute, 2025). Öte yandan Birleşmiş Milletler tarafından desteklenen Drought Hotspots 2023–2025 raporuna göre Türkiye yarı kurak bir ülkedir ve toprak bozulumuna açıktır; ülke yüzölçümünün yaklaşık %88'i çölleşme riski altındadır. Raporda, iklim değişikliği etkileri ve mevcut eğilimler dikkate alındığında Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda artan

su tapшылығы индексінің өлшемдеріне сәйкес бұл көрсеткіш Түркияны су стресін сезінетін елдер қатарына жатқызады. Аталған индекс бойынша жан басына шаққандағы жылдық су мөлшері 1700 м³-тен төмен елдер су стресін бастан кешіреді, ал 1000 м³-тен төмен көрсеткіш су тапшылығын білдіреді. Сарапшылардың болжамы бойынша Түркияда жан басына шаққандағы жылдық су мөлшері 2030 жылға қарай 1000 м³-тен төмен түсуі ықтимал (Су тиімділігі жөніндегі ұлттық бастама, 2023).

Халықаралық көрсеткіштер де Түркияның су стресі жағдайында екенін дәлелдейді. World Resources Institute (WRI) әзірлеген Aqueduct деректеріне сәйкес Түркияның «Baseline Water Stress» индексі шамамен 3.39, бұл елді су стресі жоғары мемлекеттер қатарына енгізеді (World Resources Institute,

kuraklık baskısı ve su kıtlığı riskleriyle karşı karşıya kalabileceği vurgulanmaktadır (Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi, 2025). Bu nedenle Türkiye’de su sorunu, yalnızca dönemsel kuraklıklarla açıklanamayacak ölçüde yapısal bir nitelik taşımaktadır.

İklim sistemi açısından bakıldığında, uzun dönemli çalışmalar Türkiye genelinde yıllık toplam yağışta istatistiksel olarak belirgin ve tek yönlü bir azalma eğilimi göstermezken, aynı zamanda bölgesel ve mevsimsel düzeyde önemli değişimleri ortaya koymaktadır. Özellikle yaz kuraklığında artış, yağışların yıl içine dağılımında kaymalar ve aşırı yağış ile şiddetli kuraklık gibi uç olayların daha sık

**BU DÖNEMDE
BARAJLARDAKİ
AKTİF DEPOLAMA
HACMİ BİR ÖNCEKİ
YILA GÖRE YAKLAŞIK
10 MİLYAR M³
DÜŞEREK 39.8 MİLYAR
M³ SEVİYESİNE
GERİLERKEN, ULUSAL
ÖLÇEKTE DOLULUK
ORANI DA %52.9’DAN
%42.2’YE İNDİ**

**ОСЫ КЕЗЕҢДЕ СУ
ҚОЙМАЛАРЫНДАҒЫ
АКТИВТІ САҚТАУ
КӨЛЕМІ ӨТКЕН
ЖЫЛҒА ҚАРАҒАНДА
ШАМАМЕН 10
МИЛЛИАРД М³
ТӨМЕНДЕП, 39,8
МИЛЛИАРД
М³ ДЕҢГЕЙІНЕ
ЖЕТКЕН, АЛ
ҰЛТТЫҚ ДЕҢГЕЙДЕ
ТОЛЫМДЫЛЫҚ
КӨРСЕТКІШІ %52,9-
ДАН %42,2-ГЕ ДЕЙІН
ТӨМЕНДЕГЕН**

2025). Сонымен қатар Біріккен Ұлттар Ұйымы қолдайтын «Drought Hotspots 2023–2025» баяндамасында Түркия жартылай құрғақ аймақ ретінде сипатталып, ел аумағының шамамен 88%-ы шөлдену қаупіне ұшырағаны атап көрсетіледі. Баяндамада климаттың өзгеруі және қазіргі үрдістер ескерілгенде алдағы жылдары Түркияның қуаңшылық қысымының күшеюі және су тапшылығы қаупінің артуы мүмкін екені баса айтылады (БҰҰ Шөлейттенуге қарсы күрес туралы конвенция, 2025). Осылайша Түркиядағы су проблемасын тек маусымдық құрғақшылықтар арқылы түсіндіру жеткіліксіз, ол құрылымдық сипатқа ие мәселе.

Климат жүйесі тұрғысынан қарастырғанда, ұзақ мерзімді зерттеулер Түркия аумағындағы жылдық жалпы жауын-шашын мөлшерінде статистикалық тұрғыдан айқын және біржақты төмендеу үрдісінің байқалмайтынын көрсетеді, алайда аймақтық және маусымдық деңгейде елеулі өзгерістер орын алғанын анықтайды. Әсіресе жазғы қуаңшылықтың күшеюі, жауын-шашынның жыл ішіндегі таралуындағы ауытқулар, сондай-ақ қатты жауын және ауыр қуаңшылық сияқты шеткі құбылыстардың жиілеуі осы өзгерістерді дәлелдейді (Өзтүрк және Чолак, 2024). Сондықтан Түркияның су режиміндегі негізгі мәселе тек жалпы жауын-шашын мөлшерінің азаюымен ғана емес, жауын-шашынның уақыт пен кеңістік бойынша қайта бөлінуімен, оған қосымша температураның көтерілуімен және буланудың артуымен байланысты су ресурстарының өзгермелі сипатқа ие болуында жатыр. Қазіргі таңда жылдық жауын-шашын елдің таулы жағалау аймақтарында 1000–2500 мм аралығына жетеді, ал ең көп жауын-шашын алатын Қаратеңіз аймағында бұл көрсеткіш жылына 1250–2500 мм болады. Ішкі

görülmeye başladığını göstermektedir (Öztürk ve Çolak, 2024). Dolayısıyla Türkiye'nin su rejiminde asıl sorun, sadece toplam yağış miktarındaki düşüşten ziyade, yağışın zaman ve mekân açısından yeniden dağılımı, artan sıcaklıklar ve buharlaşma ile birleşerek su arzını daha değişken bir hale getirmektedir. Halihazırda yıllık yağış ülkenin dağlık kıyı bölgelerinde 1.000–2.500 mm aralığına ulaşırken, en yüksek yağışı alan Karadeniz Bölgesi yılda 1.250–2.500 mm yağış almaktadır. İç Anadolu Bölgesi ise 300–600 mm yağış ile en düşük yağış alan bölgedir; bu durum, yüksek sıcaklıklar ve yüksek buharlaşma oranlarıyla birleştiğinde yaz aylarında kuraklığa neden olmaktadır (Su Enstitüsü, 2018).

↑

Анадолы аймағы 300–600 мм көлемінде ең төмен жауын-шашын алатын өңір, бұл жағдай жоғары температура мен буланудың қарқындылығымен ұштасқан кезде жаз айларында қуаңшылық туындатады (Су институты, 2018).

Түркия Метеорология басқармасы 1 қазан 2024 – 30 қыркүйек 2025 аралығын қамтитын 2025 су жылының аумақтық кумулятивті жауын-шашын көрсеткіштерін есептегенде, бұл шамалар ұзақ мерзімді нормаға (1991–2020) да, алдыңғы су жылына да қарағанда айтарлықтай төмен болғанын анықтады. Ел бойынша орташа су жылы жауын-шашыны 422,5 мм мөлшерінде тіркелді. Бұл көрсеткіш су жылының 573,4 мм нормасымен

Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) tarafından 1 Ekim 2024–30 Eylül 2025 dönemini kapsayacak şekilde hesaplanan 2025 su yılı alansal kümülatif yağışları, hem uzun dönem normallerinin (1991–2020) hem de önceki su yılının belirgin biçimde altında gerçekleşti. Türkiye geneli ortalama su yılı yağışı 422.5 mm olup, 573.4 mm olan su yılı normali ile karşılaştırıldığında yaklaşık %26'lık bir azalma söz konusudur; 2024 su yılı ortalaması olan 597.0 mm'ye göre azalma oranı ise %29'a ulaşmaktadır. Bu değerler, son 52 yıllık dönemde Türkiye geneli için kaydedilen en düşük su yılı yağış miktarına işaret etmektedir (Meteo-

TÜRKİYE'NİN TÜM ANA COĞRAFI BÖLGELERİNDE 2025 SU YILI YAĞIŞLARI HEM NORMALLERİN HEM DE 2024 SU YILI DEĞERLERİNİN ALTINDADIR

TÜRKİYANYNÇ BARLYQ NEĞİZGİ GEOGRAFIYALYQ AYMAQTARYNDA 2025 SU JYLY JAUYIN-SASHYNDARY ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ НОРМАЛАР МЕН 2024 ЖЫЛҒЫ СУ ЖЫЛЫ КӨРСЕТКІШТЕРІНЕН ТӨМЕН БОЛҒАН

салыстырғанда шамамен 26%-дық төмендеуді, ал 2024 су жылының орташа 597,0 мм деңгейімен салыстырғанда 29%-дық төмендеуді білдіреді. Бұл мәндер соңғы 52 жыл ішінде Түркия бойынша тіркелген ең төмен су жылының жауын-шашын көрсеткішіне сәйкес келеді (Метеорология басқармасы, 2025). Осы кезеңде су қоймаларындағы белсеңді су сақтау көлемі алдыңғы жылмен салыстырғанда шамамен 10 млрд м³ азайып, 39,8 млрд м³ деңгейіне түсті. Ұлттық ауқымдағы толу көрсеткіші 52,9%-дан 42,2%-ға дейін төмендеді. Ыстамбұл, Анкара және Измир қалаларындағы толу деңгейінің тиісінше 48,1%, 9,3% және 4,1% болуы 2025 жылғы жаздың ыстық әрі құрғақ жағдайларының су ресурстарына айтарлықтай қысым жасағанын көрсетеді (Топташ және Уйлаш, 2025).

Кумулятивті жауын-шашынның кеңістіктік үлестірілуі талданғанда, Оңтүстік-Шығыс Анадолы аймағының оңтүстік бөліктері мен Хатай өңірінде жауын-шашынның нормаға қарағанда кей жерлерде 60%-дан астам төмендегені байқалды. Ал Синоп, Самсун, Орду, Гиресун және Трабзон маңында 20%-дан жоғары өсім тіркелген. Түркияның барлық негізгі географиялық аймақтарында 2025 су жылы жауын-шашын мөлшері ұзақ мерзімді нормадан да, 2024 жылғы деңгейден де төмен болды. Нормаға қатысты ең үлкен төмендеу 53%-бен Оңтүстік-Шығыс Анадолы өңірінде анықталды. Ішкі Анадолы, Мармара, Жерорта теңізі және Эгей аймақтары соңғы 18 жыл ішіндегі ең төмен кумулятивті жауын-шашын деңгейін көрсетті. Облыстық деңгейде алғанда, 2025 су жылы бойынша ең жоғары жалпы жауын-шашын 1812,1 мм көрсеткішімен Ризеде, ең төмен жауын-шашын 182,8 мм деңгейімен Шанлыурфада тіркелді. Нормаға қатысты ең жоғары өсім 30%-бен Гиресунда, ең көп төмендеу 66%-бен

roloji Genel Müdürlüğü, 2025). Bu dönemde barajlardaki aktif depolama hacmi bir önceki yıla göre yaklaşık 10 milyar m³ düşerek 39,8 milyar m³ seviyesine gerilerken, ulusal ölçekte doluluk oranı da %52.9'dan %42.2'ye indi. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde doluluk oranlarının sırasıyla %48.1, %9.3 ve %4.1 düzeylerine düşmesi, 2025 yazının sıcak ve kurak koşullarının su arzı üzerindeki baskısını açık biçimde ortaya koymaktadır (Toptaş ve Uylaş 2025).

Kümülatif yağış alanları incelendiğinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güney kesimleri ile Hatay çevresinde yağışların normaline göre yer yer %60'tan fazla azaldığı, buna karşılık Sinop, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon çevrelerinde %20'nin üzerinde artışlar görülmektedir. Türkiye'nin tüm ana coğrafi bölgelerinde 2025 su yılı yağışları hem normale-

Хатайда анықталды (Метеорология басқармасы, 2025).

Метеорология басқармасының 2025 жылғы жаз маусымына (маусым–тамыз) арналған аумақтық жауын-шашын бағалауы бойынша Түркияның орташа жазғы жауын-шашын мөлшері 30,0 мм болып есептелді. Бұл көрсеткіш 1991–2020 жылдардағы қалыпты кезеңнің жаз маусымы орташа деңгейі саналатын 64,0 мм шамасынан шамамен 53%-ға, ал 2024 жылдың жаз маусымы орташа 58,4 мм көрсеткішінен 49%-ға төмен. Осы мәндер соңғы 65 жылдағы ең төмен жазғы жауын-шашын деңгейін білдіреді. Әсіресе Мармара, Эгей, Батыс Қаратеңіз және Оңтүстік-Шығыс Анадолы аймақтарының кең бөліктерінде жауын-шашынның азаюы 80%-дан асып түсті. 2025 жылғы жаз маусымының аумақтық жалпы жауын-шашын қар-

rin hem de 2024 su yılı değerlerinin altındadır. Normale göre en büyük azalma %53 ile Güneydoğu Anadolu'da, ardından İç Anadolu, Marmara, Akdeniz ve Ege'de uzun yıllar serisine göre son 18 yıla varan sürelerde kaydedilen en düşük kümülatif yağış almıştır. İl düzeyinde değerlendirildiğinde, 2025 su yılında en yüksek toplam yağış 1812.1 mm ile Rize'de, en düşük yağış ise 182.8 mm ile Şanlıurfa'da ölçüldü. Normaline göre en fazla artış %30 ile Giresun'da, en büyük azalma ise %66 ile Hatay'dadır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2025).

Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün 2025 yaz mevsimi (Haziran-Ağustos) alansal yağış değerlendirmesine göre, Türkiye ortalama yaz yağışı 30.0

**ÜLKE İÇERİSİNDE
KULLANILAN SUYUN
YAKLAŞIK %77'Sİ
TARIM, %12'Sİ EVSEL
VE %11'İ SANAYİ
TARAFINDAN
TÜKETİLMEKTEDİR**

**ЕЛДЕ
ПАЙДАЛАНЫЛАТЫН
СУДЫҢ ШАМАМЕН
%77-СІ АУЫЛ
ШАРУАШЫЛЫҒЫНДА,
%12-СІ ТҰРМЫСТЫҚ
САЛАДА, АЛ %11-СІ
ӨНЕРКӘСІП
САЛАСЫНДА
ЖҰМСАЛАДЫ**

тасы ел аумағының басым бөлігінде 50 мм-ден төмен жауын-шашын класстары басым болғанын, ал Шығыс Қаратеңіз жағалау белдеуінде (Ризе және маңы) салыстырмалы түрде жоғары жауын-шашын тіркелгенін көрсетеді. Нормаға қатысты ең үлкен азайулар Чанаккале қаласында 93%, Биледжикте 92%, Измирде 91% және Ыстамбұлда 90% болып анықталды (Метеорология басқармасы, 2025).

Ел ішінде пайдаланылатын судың шамамен 77% ауыл шаруашылығына, 12% тұрмыстық қажеттіліктерге және 11% өнеркәсіпке жұмсалатыны белгілі (Су тиімділігі жөніндегі ұлттық бастама, 2023). Мұндай құрылым бір жағынан ауыл шаруашылығы өндірісінің суға тәуелділігін көрсетсе, екінші жағынан су ресурстарын басқару саясатының басым бағыты неге алдымен ауыл шаруашылығы саласында болуы керектігін түсіндіреді. Тұрмыстық және өнеркәсіптік су тұтыну ауыл шаруашылығына қарағанда әлдеқайда аз болғанымен, уақыт өте келе олардың да тұрақты түрде артып келе жатқаны байқалады. Осы себепті Түркияның су жүйесіне қос бағытты қысым түсуде: бір жағынан су сақтау және жинақтау қуаты азайып барады, екінші жағынан тұтыну көлемі тұрақты өсуде, ал халық санының өсуі жан басына шаққандағы қолжетімді су мөлшерін төмендетіп отыр. Бұған қоса климаттың өзгеру салдарларының әсері Түркиядағы су стресінің күшеюіне алып келеді. Сондықтан жаз айларында елдің кейбір өңірлерінде байқалатын маусымдық су тапшылығы бір ғана факторға байланысты емес, климаттық, демографиялық, экономикалық және басқарушылық сипаттағы өзара байланысқан күрделі мәселелердің жиынтығының нәтижесі.

Елеулі мәселелердің бірі стратегиялық қор ретінде қарастырылуы тиіс жер асты суларының рұқсатсыз және заңсыз қазылған құ-

mm olarak hesaplanmıştır. Bu miktar, 1991–2020 normal dönemi yaz mevsimi ortalaması olan 64.0 mm'nin yaklaşık %53, 2024 yaz mevsimi ortalaması olan 58.4 mm'nin ise %49 altında olup, son 65 yılın en düşük yaz mevsimi yağış seviyesini temsil etmektedir. Özellikle Marmara, Ege, Batı Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin geniş alanlarında azalma oranları %80'in üzerine çıkmıştır. 2025 yaz mevsimi alansal toplam yağış haritası, ülkenin büyük kısmında 50 mm'nin altında kalan yağış sınıflarının egemen olduğunu, buna karşılık Doğu Karadeniz kıyı kuşağında (Rize ve çevresi) daha fazla yağışların görüldüğünü ortaya koymaktadır. Normale göre en büyük azalmalar %93 ile Çanakkale, %92 ile Bilecik, %91 ile İzmir ve %90 ile İstanbul'dadır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2025).

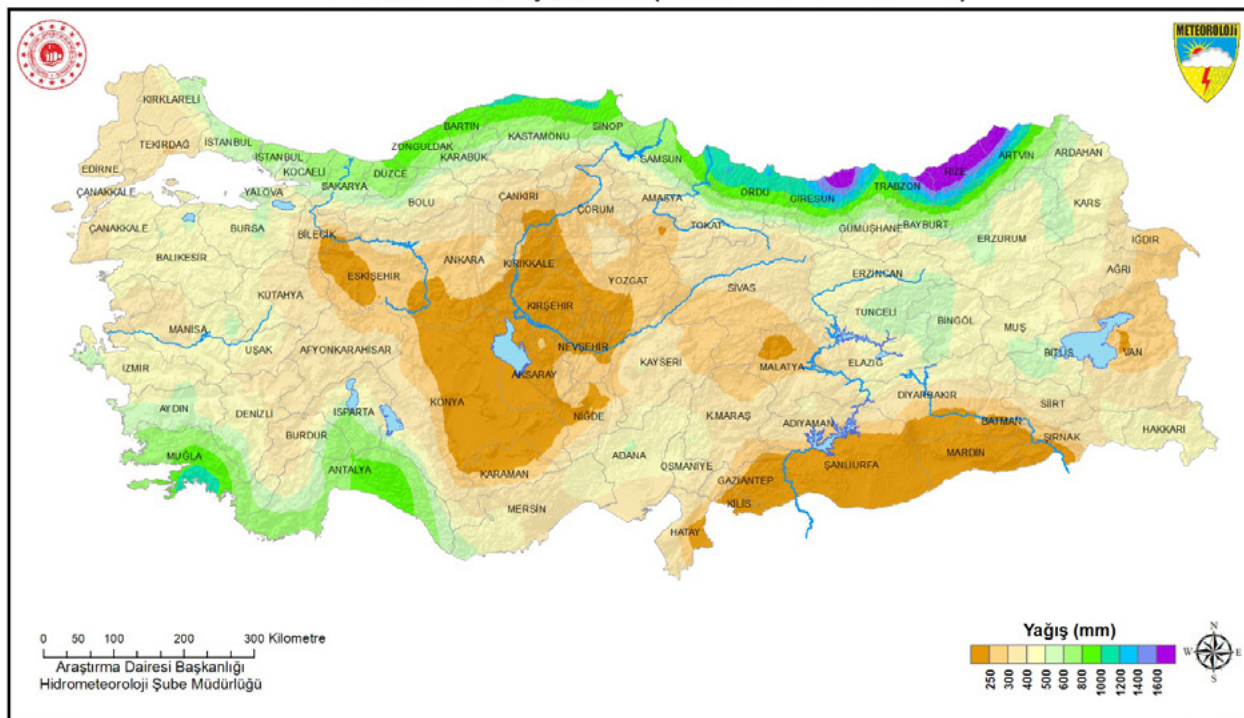
Ülke içerisinde kullanılan suyun yaklaşık %77'si tarım, %12'si evsel ve %11'i sanayi tarafından tüketilmektedir (Su Verimliliği Seferberliği, 2023). Bu yapı bir yandan tarımsal üretimin suya bağımlılığını göstermekte, diğer yandan su yönetimi politikalarının odağının neden öncelikle tarım sektöründe olması gerektiğine işaret etmektedir. Evsel ve sanayi kullanımının tarıma göre çok daha az

дықтар арқылы әртүрлі қажеттіліктер үшін шамадан тыс пайдаланылуы салдарынан азаюы болып отыр. Мемлекеттік су істері басқармасының тіркелімінде рұқсат берілген және сертификатталған 450 мың құдық бар. Ел көлемінде 100 мыңнан астам рұқсатсыз құдық бар деп болжанады, олардың 60 мыңнан астамы тек Конья тұйық алабында орналасқан (Йылдыз, 2024). Жер асты суларының азаюына байланысты Коньяда пайда болған обрук (жер асты ойығы) санының бүгінгі күні 2600-ден асқаны хабарланады (Euronews, 2024).

Түркиядағы су ресурстарын басқару мәселелері бойынша ең құзырлы мекемелердің бірі – Мемлекеттік су істері. Бұл мекеме құрылған кезінен бастап су қоймалары, тоғандар, суару және ауызсу жүйелері сияқты инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру арқылы елдегі су басқару жүйесін қалыптастырып келеді. Алайда уақыт өте келе су басқару саласында әртүрлі мекемелерге өкілеттік беру нәтижесінде басқарудың бытыраңқы құрылымы пайда болды.

Тарихи тұрғыдан алғанда, елдегі су басқаруы инженерлік инфрақұрылымды дамытуға және су ұсынысын арттыруға негіз-

SU YILI ALANSAL YAĞIŞ HARİTASI (1 EKİM 2024 - 30 EYLÜL 2025)

olmasına karşın zaman içerisinde onların da artmakta olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin su sistemi üzerinde çift yönlü bir baskı olduğu görülmektedir. Bir yandan su depolama kapasitelerinde azalış yaşanırken diğer tarafta tüketim miktarı artmaktadır, dahası nüfus artışı kişi başına yıllık su miktarını düşürmektedir. Tüm bunlara iklim değişikliğinin etkilerinin de eklenmesi Türkiye'nin su stres seviyesini artırmaktadır. Bu nedenle özellikle yaz aylarında ülkenin belirli bölgelerinde yaşanan dönemsel su sıkıntıları tek bir faktöre dayanmamaktadır. İklim, nüfus, ekonomik faaliyetler ve yönetim dinamiklerini ilgilendiren karmaşık ve kapsamlı bir şekilde ele alınması gereken sorunlar yüzünden yaşanmaktadır.

Bir önemli sorun ise stratejik rezerv olarak görülmesi gereken yeraltı sularının ruhsatsız kaçak kuyularla çeşitli ihtiyaçlar için kullanılarak azaltılmasıdır. Devlet Su İşleri (DSİ) envanterinde kayıtlı ve sertifikalı 450 bin kuyu bulunmaktadır. Ülkede 60 binden fazlası Konya Kapalı Havzası'nda olmak üzere 100 binin üzerinde ruhsatsız kuyu olduğu tahmin edilmektedir (Yıldız, 2024). Yeraltı sularının azalması nedeniyle Konya'da oluşan obrukların bugüne kadar 2.600'ü geçtiği belirtilmektedir (Euronews, 2024).

Türkiye'de su yönetimi konusunda en yetkili kurumlardan birisi Devlet Su İşleri'dir ve kurulduğu tarihten itibaren baraj, gölet, sulama ve içme suyu projelerini yöneterek su yönetimini sağlamaktadır. Lakin zaman içerisinde su yönetiminde farklı kurumların da yetkilendirilmeleri neticesinde ortaya parçalı bir yönetim yapısı çıkmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında ise ülkede su yönetimi konusunda odak noktası büyük ölçüde mühendislik altyapısının geliştirilmesi ve arz artırımına dayalı yürütülmüştür. 2000'li yıllarla birlikte Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi'ne uyum süreci, kurumsal ve hukuki dönüşümün temel itici gücü haline geldi, bu çerçevede Türkiye'de havza temelli yönetim anlayışı güçlendirildi. Bununla birlikte, Türkiye'de hala tüm su kaynaklarını kapsayan bütüncül bir çerçeve niteliğinde Su Kanunu bulunmamaktadır. 2011 yılında hazırlanan Su Kanunu Tasarısı, yetki dağınıklığını azaltmayı, havza planlamasını merkezi bir yapı altında toplamayı ve Su Çerçeve Direktifi ilkeleriyle uyumu amaçlamasına rağmen,

delip жүргізілді. 2000 жылдардан бастап Еуропа Одағының Су шеңбері директивасына үйлесу үдерісі институционалдық және құқықтық трансформацияның негізгі қозғаушы күшіне айналды, осы шеңберде Түркияда су алабына негізделген басқару тұжырымдамасы күшейтілді. Соған қарамастан, бүгінде Түркияда барлық су ресурстарын қамтитын, кешенді сипаттағы Су туралы заң әлі қабылданған жоқ. 2011 жылы дайындалған Су туралы заң жобасы өкілеттіліктің әртараптануын азайту, алаптық жоспарлауды орталықтандыру және Су Шеңбері Директивасының қағидаттарына сәйкестікті қамтамасыз етуді мақсат етсе де, арада өткен уақытқа қарамастан заң мәртебесіне ие болған жоқ (Кибароглу және Сумер, 2015; Түркия Республикасы Стратегия және бюджет басқармасы, 2025).

Саясаттық деңгейде соңғы жылдары су үнемділігі мен климатқа бейімделу бағытындағы көзқарас алдыңғы қатарға шықты. 2023 жылдың 4 мамырында «Өзгеріп жатқан климатқа бейімделу шеңберінде су үнемділігі стратегиясы мен іс-қимыл жоспары (2023–2033)» қабылданды. Құжатқа сәйкес, аталған стратегия мен іс-қимыл жоспары аясында төрт негізгі бағыт – «Қалалық су пайдалану тиімділігі», «Ауыл шаруашылығында су пайдалану тиімділігі», «Өнеркәсіптік су пайдалану тиімділігі» және «Барлық секторларға ортақ су пайдалану тиімділігі» бойынша 4 негізгі мақсат, 9 ұлттық нысаналы индикатор және 49 басым іс-қимыл айқындалды. Нысаналы көрсеткіштер қатарында 2033 жылға дейін муниципалитеттердегі су жоғалтулары мен ысыраптарын 25%-ға, 2040 жылға дейін 10%-ға дейін төмендету; тұрғындардың жеке тәуліктік орташа су тұтынуын 2030 жылға қарай 120 литрге, 2050 жылға қарай 100 литрге дейін азайту; ауыл шаруашылығындағы суару тиімділігін 2030 жылға дейін 60%-ға, 2050 жылға дейін 65%-ға жеткізу; ал өнеркәсіп секторында су үнемдеу шаралары арқылы 50% су үнемін қамтамасыз ету міндеттері бар (Су үнемділігі жөніндегі ұлттық бастама, 2023).

Түркияның су басқару саласындағы институционалдық әлеуетін күшейту мақсатында Ұлттық су кеңесі 2023 жылғы 29 қарашада №32384 Ресми газетте жарияланған Пре-

aradan geçen süreye karşı yasalaşmadı (Kibaroglu ve Sümer, 2015; Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2025).

Politika düzleminde ise son yıllarda su verimliliği ve iklim uyumu odaklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. 4 Mayıs 2023 tarihli “Değişen İklim Uyum Çerçevesinde Su Verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023-2033)” yürürlüğe girdi. Belgeye göre, Değişen İklim Uyum Çerçevesinde Su Verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023-2033) kapsamında dört ana eksen “Kentsel Su Kullanım Verimliliği”, “Tarımsal Su Kullanım Verimliliği”, “Endüstriyel Su Kullanım Verimliliği” ve “Bütün Sektörleri Etkileyen Su Kullanım Verimliliği” üzerinden 4 temel amaç, 9 ulusal hedef ve 49 öncelikli eylem tanımlandı. Hedefler arasında, belediyelerde su kayıp-kaçak oranlarının 2033’e kadar %25’e, 2040’a kadar %10’a düşürülmesi, hanelerde ve bireysel su kullanımında kişi başı günlük ortalama su tüketiminin 2030’a kadar 120 litreye, 2050’ye kadar 100 litreye indirilmesi, tarımsal sulama randımanının 2030’a kadar %60, 2050’ye kadar %65 düzeyine çıkarılması ve sanayide su verimliliği tedbirleriyle %50 oranında su kazanımı sağlanması yer almaktadır (Su Verimliliği Seferberliği, 2023).

Türkiye’nin su yönetimine ilişkin kurumsal kapasitesini güçlendirmek amacıyla Ulusal Su Kurulu, 29 Kasım 2023 tarihli ve 32384 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kuruldu (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023). Kurulun oluşturulması, ulusal ölçekte su arz-talep dengesinin değerlendirilmesi, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanması açısından kritik bir adımdır. Kurulun ilk toplantısı 25 Aralık 2023’te gerçekleştirildi; 2024 ve 2025 yıllarında düzenlenen su şuraları niteliğindeki toplantılarla su kanunu hazırlıkları, taşkın yönetimi, su verimliliği stratejileri, havza bazlı tahsis planları ve artırılmış suyun yeniden kullanımı gibi konular kapsamlı biçimde ele alındı (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2025). Bu toplantıların çıktıları, Türkiye’nin iklim değişikliği, kuraklık ve artan su talebi gibi baskılara karşı daha dirençli bir su yönetim sistemi geliştirmesine yönelik önemli politika önerileri sunmaktadır.

Tüm bu atılımlara ek olarak devlet tarafından su tasarrufunu destekleyen girişimler ve öne-

↑

зидент жарлығымен құрылды (Ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығы министрлігі, 2023). Кеңестің құрылуы ұлттық деңгейде су балансы, су ресурстарын орнықты басқару және мекемелер арасындағы үйлестіруді қамтамасыз ету тұрғысынан маңызды қадам. Кеңестің алғашқы отырысы 2023 жылғы 25 желтоқсанда өтті; 2024 және 2025 жылдары өткізілген су құрылтайлары іспетті отырыстарда су туралы заңға дайындық, тасқындарды басқару, су үнемділігі стратегиялары, алаптық бөлу жоспарлары және тазартылған суды қайта пайдалану мәселелері жан-жақты талқыланды (Ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығы министрлігі, 2025). Бұл жиындардың нәтижелері Түркияның климаттың өзгеруі, құрғақшылық және су сұранысының артуы сияқты қысымдарға төзімді су басқару жүйесін қалыптастыруға бағытталған маңызды саяси ұсыныстар беріп отыр.

Осы атқарылған шараларға қоса, мемлекет тарапынан су үнемдеуді қолдауға бағытталған бастамалар мен ұсыныстар да жасалуда. Бұл аяда болашаққа арналған болжамдар беріліп, ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп және тұрмыстық тұтытуда жүзеге асырылуы мүмкін үнемдеу шаралары ұсынылады. Ауыл шаруашылығындағы суару тиімділігі қазіргі таңда шамамен 50% деңгейінде, оны алдымен 55%-ға, ұзақ мерзімде 75%-ға дейін ұлғайту көзделуде. Мұндай тиімділікке қол жеткізілген жағдайда үнемделетін су көлемі Конья ойпатының жартысынан астам аумағын қосымша суаруға мүмкіндік беретіні атап өтіледі. Ауыл шаруашылығында заманауи суару жүйелерін қолдану, жаңбыр суын жинау, тазартылған ағын суларды қайта пайдалану және суға аз тәуелді дақыл түрлерін ынталандыру негізгі бағыттар ретінде белгіленген (Су үнемділігі жөніндегі ұлттық бастама, 2023).

Ауызсу жүйелеріндегі су шығыны да айтарлықтай деңгейде. 2021 жылы тарату жүйесіне берілген 6,22 млрд м³ судың 2,09 млрд м³-і тұтынушыға жетпей жоғалған, бұл 33,54% су жоғалту деңгейіне сәйкес келеді. Бұл көрсеткіш 2015 жылы 39% болса, 2023 жылы 32%-ға дейін төмендеді; алайда дамыған елдерде аталған көрсеткіш әдетте 8–24% аралығында. Қолданыстағы нормативтік талаптарға сәйкес, ірі қала-

riler de ortaya konulmaktadır. Bu kapsamda gelecek projeksiyonlarından genel hatlarıyla bahsedilmekte olup tarımsal, sanayi ve evsel tüketimde alınabilecek tasarruf önlemleri paylaşılmaktadır. Tarımsal sulamada verim şu an yaklaşık %50 düzeyinde olup bunun önce %55'e, uzun vadede %75'e çıkarılması planlanmaktadır. Bu artışın sağlanması halinde, elde edilecek su tasarrufu ile Konya Ovası'nın yarısından fazla bir alanın ilave olarak sulanabileceği ifade edilmektedir. Tarımsal sulamada modern sistemler, yağmur suyu hasadı, artırılmış atıksuların yeniden kullanımı ve daha az su isteyen ürün desenlerinin teşviki ön plandadır (Su Verimliliği Seferberliği, 2023).

İçme suyu sistemlerinde ise kayıplar ciddi boyutlardadır. 2021 yılında şebekeye verilen 6.22 milyar m³ suyun 2.09 milyar m³'ü kullanıcıya ulaşmadan kaybolmaktadır, bu da %33.54 su kaybı oranına karşılık gelmektedir. Bu oran 2015'te %39 iken 2023'te %32'ye düştü; ancak gelişmiş ülkelerde bu oran %8–24 arasındadır. Mevzuata göre büyükşehir belediyeleri 2028'de su kayıplarını %25'e, diğer belediyeler ise 2028'de %30'a, 2033'te %25'e düşürmek zorundadır. Hedeflenen gerçek seviye ise uzun vadede %10'dur. Su kayıplarının %25'e çekilmesi halinde elde edilecek su miktarı, Ankara'nın 2 yıllık su ihtiyacına karşılık gelmektedir (Su Verimliliği Seferberliği, 2023).

Sanayi sektöründe de su verimliliği kritik bir konudur. Kuraklık nedeniyle üretimde kullanılan suyun temin edilememesi, kapasite düşüşlerine ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Yapılan analizlerde, basınçlı temizlik sistemleri, kapalı çevrim soğutma, yağmur suyu hasadı, artırılmış suyun yeniden kullanımı gibi yöntemlerle %50'ye varan su tasarrufu sağlanabileceği belirtilmektedir. Bu önlemler yaygınlaştırıldığında, sanayide korunabilecek toplam su miktarının Burdur Gölü büyüklüğünde olacağı ifade edilmektedir (Su Verimliliği Seferberliği, 2023).

Türkiye'nin güncel durumu ele alındığında iklim değişikliğinin etkileri, azalan yağış eğilimleri ve artan su talebi su kaynaklarının sürdürülebilirliğini tehdit eden çok boyutlu bir risk görünümünü ortaya çıkarmaktadır. Projeksiyonlara göre ülkenin su kaynaklarının yüzyıl sonuna kadar yaklaşık %25 oranında azalacağı öngörülmekte; buna karşılık nüfus artışı,

lyık муниципалитеттер 2028 жылға дейін су шығынын 25%-ға, өзге муниципалитеттер 2028 жылы 30%-ға, 2033 жылы 25%-ға дейін азайтуға міндетті. Ұзақ мерзімді мақсат – су жоғалтуларын 10%-ға дейін түсіру. Су шығынын 25%-ға дейін азайту арқылы үнемделетін су мөлшері Анкара қаласының екі жылдық су қажеттілігін өтеуге жеткілікті болатыны көрсетілген (Су үнемділігі жөніндегі ұлттық бастама, 2023).

Өнеркәсіп секторында да су тиімділігі аса маңызды мәселе. Құрғақшылық салдарынан өндірісте пайдаланылатын судың жеткізілмеуі өндірістік қуаттың төмендеуіне және экономикалық шығындарға әкеледі. Жүргізілген талдауларға сәйкес қысымды жуу жүйелері, жабық циклді салқындату, жаңбыр суын жинау, тазартылған суды қайта пайдалану сияқты әдістерді қолдану арқылы 50%-ға дейін су үнемдеуге болатыны көрсетіледі. Бұл шаралар кеңінен енгізілген жағдайда өнеркәсіпте үнемделетін су көлемінің Бурдур көліне тең болатыны атап өтіледі (Су үнемділігі жөніндегі ұлттық бастама, 2023).

Түркияның қазіргі жағдайына қарағанда климаттың өзгеруі, жауын-шашын мөлшерінің азаю үрдісі және суға деген сұраныстың артуы су ресурстарының тұрақтылығына қатер төндіретін көпқырлы тәуекелдік көрінісін қалыптастыруда. Болжамдарға сәйкес ғасыр соңына дейін елдің су ресурстары шамамен 25%-ға азаяды деп күтілуде; сонымен қатар халық санының өсуі, урбанизация, ауыл шаруашылық суармасы және индустриялану нәтижесінде суға деген сұраныс арта береді (Су үнемділігі жөніндегі ұлттық бастама, 2023). Бұл жағдай Түркияның су бюджетінде құрылымдық теңсіздік бар екенін көрсетеді және қолданыстағы су басқару тәсілдерінің климатқа бейімделу тұрғысынан қайта қаралуын талап етеді. Жауын-шашынның азаюы мен құрғақ кезеңдердің жиілеуі алаптар арасындағы су тепе-теңдігін бұзып, су тапшылығы, азық-түлік қауіпсіздігі, энергия өндіру және экожүйе денсаулығына қысымдарды ұлғайтуда.

Өсіп келе жатқан тәуекелдерге жауап ретінде Түркияның негізгі ұстанымы су басқаруында дәстүрлі түрде басым болған су ұсынысын арттыруға бағытталған ин-

kentleşme, tarımsal sulama ve sanayileşme nedeniyle su talebi hızla yükselmeye devam edecektir (Su Verimliliği Seferberliği, 2023). Bu durum, Türkiye'nin su bütçesinde yapısal bir dengesizliğe işaret etmekte ve mevcut su yönetimi yaklaşımlarının iklim uyumu perspektifiyle yeniden kurgulanmasını zorunlu kılmaktadır. Azalan yağışlar ve sıklaşan kurak dönemler, özellikle havzalar arası su dengesini bozmakta; su kıtlığı, gıda güvenliği, enerji üretimi ve ekosistem sağlığı üzerinde giderek artan baskılar oluşturmaktadır.

Artan riskler karşısında Türkiye'nin geliştirdiği temel yaklaşım, su yönetiminin arz artırıcı yatırımlara (baraj, gölet, transfer hatları) dayalı geleneksel yapısından ziyade, talep yönetimi ve su verimliliğini merkeze alan bütünsel bir modele geçmektir. Bu doğrultuda yürürlüğe konulan Su Verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023–2033), tüm sektörlerde su kullanımı alışkanlıklarının değiştirilmesini ve su verimliliğinin toplumsal bir kültür haline getirilmesini hedeflemektedir. Böylece kentsel kullanım, tarımsal sulama, endüstriyel üretim ve içme–kullanma suyu hizmetlerinde kayıp ve kaçakların azaltılmasını öncelikle ele almaktadır (Su Verimliliği Seferberliği, 2023). Belgede su arzının artırılmasının tek başına yeterli olmadığı vurgulanarak, özellikle kuraklık periyotlarının uzunluğu ve sıklığı göz önüne alındığında su tasarrufu önlemlerinin de artırılması gerektiği açıkça görülmektedir. Türkiye'nin iklim politikası ve su yönetimi alanındaki diğer hukuki düzenlemeleri de bu dönüşümü desteklemektedir. 7552 sayılı İklim Kanunu, ulusal iklim hedeflerini bağlayıcı bir çerçeveye oturarak su altyapısı, tarımsal sulama sistemleri ve yerleşim planlaması gibi alanlarda iklim değişikliğine uyumu zorunlu kılmakta; planlama ve yatırım kararlarında iklim risklerinin dikkate alınmasını yasal bir gereklilik haline getirmektedir (Resmi Gazete, 2025).

Kalkınma planlaması düzeyinde ise On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028) ve ilgili Su Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ulusal su politikalarının temel yönelimini belirlemekte; sınırlı su kaynaklarının etkin, adil ve ekosistem odaklı bir anlayışla yönetilmesini öngören bütünsel su kaynakları yönetimi yaklaşımını Türkiye'nin resmi politika çerçevesi haline getirmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı,

вестициялардан (су қоймалары, тоғандар, су тасымалдау желілері) гөрі сұранысты басқаруға және су тиімділігіне негізделген интеграцияланған модельге көшу. Осы бағытта қабылданған Су үнемділігі стратегиясы мен іс-қимыл жоспары (2023–2033) барлық секторларда су пайдалану дағдыларын өзгертуге және су тиімділігін қоғамдық мәдениет деңгейіне көтеруге бағытталған. Бұл жоспар урбанистік тұтытуда, ауыл шаруашылық суармасында, өнеркәсіптік өндірісте және ауызсу мен техникалық су қызметтерінде су жоғалтулары мен ысыраптарын азайтуды басымдық ретінде қарастырады (Су үнемділігі жөніндегі ұлттық бастама, 2023). Құжатта су ұсынысын арттыру шараларының өз алдына жеткіліксіз екені, әсіресе құрғақшылық кезеңдерінің ұзақтығы мен жиілігі ескерілгенде су үнемдеу шараларын күшейтудің қажеттілігі атап көрсетіледі. Түркияның климат саясаты мен су басқаруына қатысты өзге құқықтық актілері де осы өзгерісті қолдайды. №7552 «Климат туралы заң» ұлттық климаттық мақсаттарды міндетті құқықтық шеңберге келтіре отырып, су инфрақұрылымы, ауыл шаруашылық суару жүйелері және қоныстану жоспарлауда климатқа бейімделуді талап етеді; сондай-ақ жоспарлау және инвестициялық шешімдерде климаттық тәуекелдерді ескеруді заңды міндетке айналдырады (Ресми газет, 2025).

Даму жоспарлау деңгейінде Он екінші даму жоспары (2024–2028) және оған қатысты Су ресурстарын басқару жөніндегі арнайы сараптамалық комиссияның есебі ұлттық су саясатының негізгі бағытын айқындап, шектеулі су ресурстарын тиімді, әділ және экожүйе бағдарлы тәсілмен басқаруды көздейтін біріктірілген су ресурстарын басқару тұжырымдамасын Түркияның ресми саясаттық негізіне айналдырады (Стратегия және бюджет басқармасы, 2023). Бұл тәсіл алап деңгейінде су бюджетінің мониторингін жүргізу, жер асты және жерүсті суларын біртұтас басқару, секторлар арасындағы су бөлінісін ғылыми негізде айқындау және су басқару мекемелері арасындағы үйлестіруді күшейту сияқты қағидаттарды қамтиды. Сондай-ақ су ресурстары энергия, ауыл шаруашылығы, экожүйе және урбанизация саясаттарымен байланысты болғандықтан,

2023). Bu yaklaşım, havza ölçeğinde su bütçesinin izlenmesi, yeraltı ve yüzeysel suların birlikte yönetilmesi, sektörler arası su tahsisinin bilimsel temelde yapılması ve su yönetimi kurumları arasında koordinasyonun güçlendirilmesi gibi ilkeleri içermektedir. Ayrıca, suyun enerji, tarım, ekosistem ve kentleşme politikalarıyla bağlantılı olduğu kabul edilerek, sektörler arası etkileşimleri gözeten entegre bir planlama anlayışı vurgulanmaktadır.

DSİ'nin kurumsal çalışmaları, su kaynaklarının iklim değişikliğine karşı daha dayanıklı yönetilmesini amaçlayan teknik ve planlama kapasitesinin güçlendirilmesine yöneliktir. Stratejik planda, iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki etkilerinin araştırılması ve bu doğrultuda uzun vadeli eylem planlarının geliştirilmesi temel bir ihtiyaç olarak vurgulanmaktadır. DSİ, 25 havzada yürüttüğü su potansiyeli tespiti, havza master planları ve hidrometrik, hidrometeorolojik, sediment ve su kalite izleme faaliyetleri ile su bütçesini etkileyen süreçleri sürekli izlemekte; gelecekte bu çalışmaların daha ileri modeller, kapsamlı veri izleme sistemleri ve güncellenmiş havza yönetim planlarıyla güçlendirilmesi öngörülmektedir. Ayrıca rapor, düzensiz yağış rejimleri, kuraklık ve taşkın gibi iklim kaynaklı risklerin artması karşısında teknik ve yasal düzenlemelerin geliştirilmesi, taşkın sahalarının yeniden modellenmesi ve modern sulama altyapısına geçişin hızlandırılması gibi geleceğe dönük öncelikleri açıkça ortaya koymaktadır (Devlet Su İşleri, 2024).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin su yönetiminde karşı karşıya olduğu temel riskler; azalan yağışlar ve düzensizleşen hidrolojik döngü, artan su talebi, kuraklık ve taşkın sıklığındaki artış şeklinde özetlenebilir. Bu risklere karşı geliştirilen önlemler ise talep yönetimi, su verimliliğinin artırılması, havza bazlı bütüncül planlama, iklim uyumunu esas alan altyapı yatırımları, kurumlar arası koordinasyon ve su politikalarının iklim hukuku ile uyumlaştırılması gibi stratejik boyutları içermektedir. Bu bütüncül yaklaşım, suyun yalnızca ekonomik bir kaynak değil aynı zamanda ekolojik ve toplumsal bir değer olarak ele alındığı, iklim değişikliği koşullarına dayanıklı bir yönetim modelinin inşa edilmesini amaçlamaktadır.

секторлар арасындағы өзара ықпалдастықты ескеретін интеграцияланған жоспарлау көзқарасы да баса көрсетіледі.

Мемлекеттік су істері (ДСІ) мекемесінің институционалдық қызметтері су ресурстарын климаттың өзгеруіне төзімді басқаруды қамтамасыз етуге бағытталған техникалық және жоспарлау әлеуетін күшейтуге арналған. Стратегиялық жоспарларда климаттың өзгеруінің су ресурстарына әсерін зерттеу және осы бағытта ұзақ мерзімді іс-қимыл жоспарын әзірлеу негізгі қажеттілік ретінде атап көрсетілген. ДСІ 25 алапта жүргізетін су әлеуетін анықтау, алаптық мастер-пландар, гидрометриялық, гидрометеорологиялық, седименттік және су сапасын бақылау қызметтері арқылы су бюджетіне әсер ететін үдерістерді тұрақты түрде қадағалайды; болашақта бұл жұмыстарды жетілдірілген модельдер, кешенді деректерді бақылау жүйелері және жаңартылған алаптық басқару жоспарлары арқылы күшейту жоспарлануда. Сонымен қатар есепте климаттық өзгерістен туындайтын тәуекелдерге – жауын-шашынның тәртібінің тұрақсыздығы, құрғақшылық және тасқындардың жиілеуіне – қарсы техникалық және құқықтық реттеулерді жетілдіру, тасқын аумақтарын қайта модельдеу және заманауи суару инфрақұрылымына көшу жұмыстарын жеделдету сияқты болашаққа арналған басымдықтар нақты көрсетілген (Мемлекеттік су істері, 2024).

Жалпы бағалау кезінде Түркиядағы су басқаруындағы негізгі тәуекелдер төмендегідей топтастырылады: жауын-шашын мөлшерінің азаюы және гидрологиялық циклдің тұрақсыздануы, су сұранысының өсуі, құрғақшылық және тасқындардың жиілеуі. Бұл тәуекелдерге қарсы әзірленген шаралар стратегиялық тұрғыдан бірнеше бағытты қамтиды: сұранысты басқару, су тиімділігін арттыру, алаптық деңгейде кешенді жоспарлау, климатқа бейімделуге негізделген инфрақұрылымдық инвестициялар, мекемелер арасындағы үйлестіру және су саясатын климаттық заңнамаға сәйкестендіру. Бұл кешенді тәсіл суды тек экономикалық ресурс ретінде емес, сонымен қатар экологиялық және әлеуметтік құндылық ретінде қарастырып, климат өзгерісінің жағдайына төзімді басқару моделін құруды мақсат етеді.

Кайнаққа:

- Бірleşмiш Миллетлер Чөлleşме иле Мүкаделе Сөзleşме-си (2025). Кураклық одак нокталары дүнянын дөрт бир янында 2023–2025. Алынған yer: <https://www.unccd.int/resources/publications/drought-hotspots-around-world-2023-2025>. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Euronews (2024). 'Түркияе'нин тәһил амбары' чүкүрларин-даки артиш таримы теһликее атыр. Алынған yer: https://www.euronews.com/my-europe/2024/09/06/surge-in-sinkholes-in-turkeys-granary-endangers-agriculture?utm_. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Кибароглу, Айшегул ве Сүмер, Вакүр (2015). Түркияе'нин таслак су кануну ве су çerçеве директиви угууламасы: Бир анализ. Алынған yer: <https://gcris.mef.edu.tr/entities/publication/94468a07-2267-40c3-9246-3494d56c7e58>. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Метеорологи Genel Мүдүрлүгү (2025). 2025 су yılı 12 ай-лык алансал күмүлатиф яғиш рапору. Алынған yer: https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/yagis-raporu.aspx?b=k&utm_. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Метеорологи Genel Мүдүрлүгү (2025). 2025 yılı еким айы алансал яғиш рапору. Алынған yer: <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/yagis-raporu.aspx?b=a#sfB>. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Метеорологи Genel Мүдүрлүгү (2025). 2025 Yaz mevsimi яғиш деғерлендирмеси. Алынған yer: <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/yagis-raporu.aspx?b=m#sfB>. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Өзтүрк, Аһмет, Чолак, Мүслүме, Севба (2024). Түрки-е'нин су kaynakлары potansiyelinin nicel ve nitel де-ғерлендирмеси. *Journal of Agricultural Sciences*, 30 (1): 1–34.
- Ресми Газете (2025). İklim kanunu. Алынған yer: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/07/20250709-1.htm>. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Су Энститүсү (2018). Түркияе ве Су. Алынған yer: https://www.suen.gov.tr/uploads/turkey-and-water.pdf?utm_. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Су Шүрасы (2021). Bakanımızın mesajı. Алынған yer: https://susurasi.tarimorman.gov.tr/Sayfa/Detay/1430?utm_. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Су Verimliliği Seferberliği (2023). T.C. Tarım ve Orman Ba-kanlığı деғишкен iklimе uyum çerçеvesinde су verimliliği strateji belgesi (2023–2033). Алынған yer: <https://www.suverimliliği.gov.tr/wp-content/uploads/2023/08/SU-VERIMLILIGI-STRATEJI-BELGESI-ve-EYLEM-PLANI-2023-2033.pdf>. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Топташ, Мехмет, Can ве Уйлаш, Öмүр, Hülya (2025). Baraj-lardaki doluluk oranı, 12 Ağustos itibarıyla geçen yıl-ın aynı dönemine göre 10,7 puan azalışla yüzde 42,2 oldu. Алынған yer: https://www.aa.com.tr/tr/yesilhat/iklim-degisikligi/turkiyede-barajlardaki-doluluk-orani-yuzde-42-2ye-dustu/1826867?utm_. Еришiм тарихи: 10.11.2025.
- Түркияе Cumhuriyeti Strateji ве Бүтче Başkanlığı (2023). On ikinci kalkınma planı (2024–2028). Алынған yer: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Planı_2024-2028_11122023.pdf. Еришiм тарихи: 10.11.2025.

Дереккөз:

- Біріккен Ұлттар Ұйымы, Шөлейтпен күрес туралы конвенция (2025). 2023–2025 жылдар аралығын-дағы құрғақшылыққа бағытталған негізгі нүктелер әлем бойынша. Сілтеме: <https://www.unccd.int/resources/publications/drought-hotspots-around-world-2023-2025>. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Euronews (2024). «Түркияның астық қоймасындағы» обрук санының өсуі ауыл шаруашылығын қауіп-ке қояды. Сілтеме: https://www.euronews.com/my-europe/2024/09/06/surge-in-sinkholes-in-turkeys-granary-endangers-agriculture?utm_. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Кибароглу, Айшегул және Сүмер, Вакүр (2015). Түрки-яның жобалық Су Заңы және Су Шеңбері Дирек-тивасын қолдану: талдау. Сілтеме: <https://gcris.mef.edu.tr/entities/publication/94468a07-2267-40c3-9246-3494d56c7e58>. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Метерология Басқармасы (2025). 2025 су жылы 12 ай-лық аландық кумулятивті жауын-шашын есебі. Сіл-теме: https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/yagis-raporu.aspx?b=k&utm_. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Метерология Басқармасы (2025). 2025 жылғы қазан айы аландық жауын-шашын есебі. Сілтеме: <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/yagis-raporu.aspx?b=a#sfB>. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Метерология Басқармасы (2025). 2025 жылғы жаз маусымындағы жауын-шашын бағалауы. Сілтеме: <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/yagis-raporu.aspx?b=m#sfB>. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Өзтүрк, Аһмет, Чолак және Муслиме, Севба (2024). Түркияның су ресурстары әлеуетінің сандық және сапалық бағалауы. *Journal of Agricultural Sciences*, 30 (1): 1–34.
- Ресми газет (2025). Климат заңы. Алып келінген жер: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/07/20250709-1.htm>. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Су институты (2018). Түркия және су. Сілтеме: https://www.suen.gov.tr/uploads/turkey-and-water.pdf?utm_. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Су Шүрасы (2021). Министріміздің хаты. Сілтеме: https://susurasi.tarimorman.gov.tr/Sayfa/Detay/1430?utm_. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Су үнемділігі жөніндегі ұлттық бастама (2023). Түркия Республикасы Ауыл шаруашылығы және орман министрлігінің «Климатқа бейімделу шеңберін-де су үнемділігі стратегиясы» (2023–2033). Сіл-теме: <https://www.suverimliliği.gov.tr/wp-content/uploads/2023/08/SU-VERIMLILIGI-STRATEJI-BELGESI-ve-EYLEM-PLANI-2023-2033.pdf>. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Топташ, Мехмет Жан және Уйлаш, Өмір, Хулья (2025). Бөгеттердегі толымдылық көрсеткіші 12 тамы-зға дейін өткен жылдың осы кезеңіне қарағанда 10,7%-ға төмендеп, 42,2%-ды құрады. Сілтеме: https://www.aa.com.tr/tr/yesilhat/iklim-degisikligi/turkiyede-barajlardaki-doluluk-orani-yuzde-42-2ye-dustu/1826867?utm_. Қаралған күні: 10.11.2025.
- Түркия Республикасы Стратегия және бюджет басқармасы (2023). Он екінші даму жоспары (2024–2028). Сілтеме: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/>

Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2025). On ikinci kalkınma planı 2024–2028 Su Yönetimi. Alınan yer: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/08/Su-Yonetimi-OIK-Raporu_01082025.pdf?utm_. Erişim tarihi: 10.11.2025.

Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı (2023). Ulusal su kurulu kurulmasına ilişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Resmi Gazete'de Yayımlandı. Alınan yer: https://www.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?TermId=fb841593-eb13-4a7b-90e6-762d1dc46795&TermStoreId=368e785b-af33-487d-a98d-c11d-5495130b&UrlSuffix=6099&utm_. Erişim tarihi: 10.11.2025.

Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı (2025). Sayın Bakanımız İbrahim Yumaklı 4. ulusal su kurulu toplantısında konuştu. Alınan yer: https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Sayfalar/Detay.aspx?TermId=fb841593-eb13-4a7b-90e6-762d1dc46795&TermSetId=99671c99-4e27-40e4-941e-cfc1e-9c54399&TermStoreId=368e785b-af33-487d-a98d-c11d5495130b&UrlSuffix=1313%2FSayin-Bakanimiz-Ibrahim-Yumakli-4-Ulusal-Su-Kurulu-Toplantisinde-Konustu&utm_. Erişim tarihi: 10.11.2025.

Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri (2024). Stratejik plan 2024–2028. Alınan yer: https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetGaleriFile/425/DosyaGaleri/587/dsi20242028_stratejik_plani.pdf. Erişim tarihi: 10.11.2025.

World Resources Institute (2025). Aqueduct su riski atlası. Alınan yer: <https://www.wri.org/applications/aqueduct/water-risk-atlas/#/>. Erişim tarihi: 10.11.2025.

Yıldız, Dursun (2024). 550 bin kuyudan su çekiliyor. Yeraltı sularımızın durumu endişe veriyor. Alınan yer: <https://supolitikalaridernegi.org/550-bin-kuyudan-su-cekiliyor-yeraltisularimizin-durumu-endise-veriyor/>. Erişim tarihi: 10.11.2025.

On-İkinci-Kalkınma-Planı_2024-2028_11122023.pdf. Kararlan күні: 10.11.2025.

Түркия Республикасы Стратегия және Бюджет Басқармасы (2025). Он екінші даму жоспары 2024–2028. Су басқаруы. Сілтеме: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/08/Su-Yonetimi-OIK-Raporu_01082025.pdf?utm_. Қаралған күні: 10.11.2025.

Түркия Республикасы Ауыл шаруашылығы және Орман министрлігі (2023). Ұлттық Су Кеңесін құру туралы Президенттік жарлық ресми газетіде жарияланды. Сілтеме: https://www.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?TermId=fb841593-eb13-4a7b-90e6-762d1dc46795&TermStoreId=368e785b-af33-487d-a98d-c11d5495130b&UrlSuffix=6099&utm_. Қаралған күні: 10.11.2025.

Түркия Республикасы Ауыл шаруашылығы және Орман министрлігі (2025). Министріміз Ибраһим Юмаклы төртінші Ұлттық су кеңесі отырысында сөз сөйледі. Сілтеме: https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Sayfalar/Detay.aspx?TermId=fb841593-eb13-4a7b-90e6-762d1dc46795&TermSetId=99671c99-4e27-40e4-941e-cfc1e9c54399&TermStoreId=368e785b-af33-487d-a98d-c11d5495130b&UrlSuffix=1313%2FSayin-Bakanimiz-Ibrahim-Yumakli-4-Ulusal-Su-Kurulu-Toplantisinde-Konustu&utm_. Қаралған күні: 10.11.2025.

Түркия Республикасы Ауыл шаруашылығы және Орман министрлігі, Мемлекеттік су істері (2024). Стратегиялық жоспар 2024–2028. Сілтеме: https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetGaleriFile/425/DosyaGaleri/587/dsi20242028_stratejik_plani.pdf. Қаралған күні: 10.11.2025.

World Resources Institute (2025). Aqueduct су қайыні атласы. Алып келінген жер: <https://www.wri.org/applications/aqueduct/water-risk-atlas/#/>. Қаралған күні: 10.11.2025.

Йылдыз Дурсын (2024). 550 мың ұңғымадан су алынады. Жер асты суларымыздың жағдайы алаңдатады. Сілтеме: <https://supolitikalaridernegi.org/550-bin-kuyudan-su-cekiliyor-yeraltisularimizin-durumu-endise-veriyor/>. Қаралған күні: 10.11.2025.

ORTA ASYA'DA DİL POLİTİKALARI: KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE KIRGIZİSTAN ÖRNEKLERİ

SHAKHIDA TASHBAYEVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ТІЛ САЯСАТЫ: ҚАЗАҚСТАН, ӨЗБЕКСТАН ЖӘНЕ ҚЫРҒЫЗСТАН МЫСАЛДАРЫ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya cumhuriyetleri için dil meselesi, yalnızca bir iletişim aracı tartışması olmaktan çıkıp yeni devletlerin kimlik inşa süreçlerinin temel boyutlarından biri haline gelmiştir (Dave, 2007). Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren "devlet dili"nin statüsü, Rusçanın kamusal ve kurumsal hayattaki rolü ve eğitim sisteminde hangi dilin merkezî konuma yerleşeceği soruları, siyasal karar alma mekanizmalarını olduğu kadar eğitim-öğretim süreçlerini de doğrudan etkileyen temel tartışma başlıkları olarak öne çıkmıştır (Fierman, 2016). Sovyet döneminde bu üç ülkede de eğitim dili, yükseköğretim ve bilim dili büyük ölçüde Rusçadır; Kazakça, Kırgızca ve Özbekçe ise daha çok aile içi iletişim, folklor ve yerel düzeydeki kamusal alanlarda kullanılmış, okullaşma ve kariyer basamakları esasen Rusça üzerinden şekillenmiştir (Adams, 2010). 1989'da çıkarılan dil yasaları ve devamındaki düzenlemeler, bu dillerin "devlet dili" olarak ilan edilmesi bakımından sembolik bir kırılma yaratmış; ancak gerçek dönüşüm, eğitimin hukuki çerçevesinin ve uygulama boyutunun yeniden düzenlenmesiyle mümkün olabilmıştır.

Bugün gelinen noktada, üç ülkenin de temel hedefinin devlet dilini güç-

**ORTA ASYA
ÜLKELERİNDE DEVLET
DİLİNİ GÜÇLENDİRME
ÇABALARI, TARİHSEL
ÇOK DİLLİLİK MİRASI
VE DEMOGRAFİK
FARKLILIKLAR
NEDENİYLE
BİRBİRİNDEN
AYRIŞAN ÜÇ FARKLI
POLİTİKA MODELİ
ORTAYA ÇIKARMIŞTIR**

**ОРТАЛЫҚ АЗИЯ
ЕЛДЕРİNДЕ
МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ
КҮШЕЙТУГЕ
БАҒЫТТАЛҒАН
КҮШ-ЖІГЕР ТАРИХИ
КӨПТІЛДІЛІК
МҰРАСЫ МЕН
ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ
АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРҒА
БАЙЛАНЫСТЫ
БІР-БІРІНЕН
ЕРЕКШЕЛЕНЕТІН ҮШ
ТҮРЛІ САЯСАТ МО-
ДЕЛІН
ҚАЛЫПТАСТЫРДЫ**

Кеңес Одағының ыдырауымен бірге Орталық Азия республикалары үшін тіл мәселесі тек қарым-қатынас құралы жөніндегі талқылау аясынан шығып, жаңа мемлекеттердің ұлттық болмысын қалыптастыру үдерістерінің негізгі өлшемдерінің біріне айналды (Dave, 2007). Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстанда тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап «мемлекеттік тілдің» мәртебесі, орыс тілінің қоғамдық және институттық өмірдегі орны, сондай-ақ білім беру жүйесінде қай тілдің жетекші деңгейге шығатыны жөніндегі сұрақтар саяси шешім қабылдау тетіктеріне ғана емес, білім беру үдерістеріне де тікелей ықпал еткен негізгі талқы тақырыптары ретінде алға шықты (Fierman, 2016). Кеңес дәуірінде бұл үш елде де білім беру тілі, жоғары білім мен ғылым тілі негізінен орыс тілі болды; ал қазақ, қырғыз және өзбек тілдері көбінесе отбасылық қарым-қатынаста, фольклорда және жергілікті деңгейдегі қоғамдық кеңістікте қолданылып, мектептену мен кәсіби мансап баспақтары негізінен орыс тілі арқылы қалыптасты (Adams, 2010). 1989 жылы қабылданған тіл туралы заңдар мен кейінгі нормативтік-құқықтық құжаттар бұл тілдердің «мемлекеттік тіл» ретінде

lendirmek, fakat bunu yaparken tarihsel olarak oluşmuş çok dilliliğin sağladığı imkânları tümüyle kaybetmemek olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, benzer hedeflere rağmen bu yola nasıl gidileceği, her ülkede tarihsel koşullar, demografik yapı ve siyasal öncelikler nedeniyle farklılaşmıştır. Kazakistan, güçlü bir Rusça mirası ve yüksek oranda Rusça konuşur nüfus nedeniyle kurumsallaşmış iki dilliliği yönetmeye çalışırken; Özbekistan daha tek dilliliğe yakın, merkezîyetçi bir dil rejimine yönelmiştir. Kırgızistan ise uzun süre “devlet dili Kırgızca, resmî dil Rusça” formülünü sürdürdükten sonra, son yıllarda Kırgızca’yı kamusal hayatın hemen her alanında zorunlu hale getirmeyi amaçlayan daha keskin bir çizgiye geçmiştir (Kudaibergenova, 2019). Ortaya çıkan bu tabloyu özellikle eğitim dili, müfredatın yapısı, öğretmen yetiştirme ve yabancı dillerin eğitim sistemi içindeki konumu üzerinden karşılaştırmak hem dil politikalarının niteliğini hem de eğitimsel sonuçlarını görmek bakımından aydınlatıcıdır.

Kazakistan örneğinden başlamak gerekirse, ülke bağımsızlık sonrasında dil politikasını başından beri “kademeli geçiş” mantığıyla ve görece programlı bir biçimde kurgulamaya çalışmıştır. Anayasada Kazakça devlet dili olarak ilan edilirken, Rusça devlet kurumlarında Kazakçayla birlikte kullanılacak bir dil olarak tanımlanmıştır (Akorda.kz, 2025). Bu düzenleme, eğitim alanında Rusçanın kısa vadede dışlanmadan, ancak yeni kuşaklar açısından Kazakça eğitimin giderek norm haline getirileceği bir geçiş sürecine işaret etmektedir (Sabitov, 2021). Bu çerçevede, 1990’lar ve 2000’ler boyunca Kazak eğitim sistemi iki

жариялануы тұрғысынан символикалық бетбұрыс жасағанымен, шынайы өзгеріс білім берудің құқықтық негізі мен оның практикалық іске асырылуын қайта реттеу арқылы ғана мүмкін болды.

Бүгінгі кезеңде үш елдің де негізгі мақсаты – мемлекеттік тілді күшейту, алайда мұны жүзеге асыру барысында тарихи түрде қалыптасқан көптілділіктің мүмкіндіктерін толық жоғалтпау екенін айтуға болады. Соған қарамастан, мақсаттардың ұқсастығына ие болуына қарағанда, осы жолмен қалай ілгерілеу әр елде тарихи жағдайлар, демографиялық құрылым және саяси басымдықтар әсерінен әртүрлі сипат алды. Қазақстанда орыс тілінің мықты мұрасы мен орыс тілінде сөйлейтін халықтың айтарлықтай үлесіне байланысты институционалданған қостілділікті басқару міндеті тұрса, Өзбекстан біртілділікке жақын, орталықтандырылған тіл саясатына бет бұрды. Ал Қырғызстан ұзақ уақыт бойы «мемлекеттік тіл – қырғыз тілі, ресми тіл – орыс тілі» формуласына сүйеніп келсе, соңғы жылдары қырғыз тілін қоғамдық өмірдің барлық дерлік саласында міндетті етуге бағытталған анағұрлым қатаң бағытқа өтті (Kudaibergenova, 2019). Қалыптасқан бұл ахуалды, әсіресе білім беру тілі, оқу бағдарламасының құрылымы, мұғалім даярлау жүйесі және шетел тілдерінің білім беру жүйесіндегі орны тұрғысынан салыстырып қарастыру – тіл саясаттарының мазмұнын да, олардың білім беру саласындағы нәтижелерін де түсіну үшін маңызды әрі айқын-даушы сипатқа ие.

Қазақстан мысалынан бастар болсақ, ел тәуелсіздік алғаннан кейін тіл саясатын басынан-ақ «кезең-кезеңімен көшу» қағидатына негізделген, салыстырмалы түрде жүйелі модель ретінде қалыптастыруға ұмтылды. Конституцияда қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде жарияланса, орыс тілі мемлекеттік мекемелерде қазақ тілін alongside қолдануға болатын тіл ретінде белгіленді. (Akorda.kz, 2025). Бұл реттеу білім беру саласында орыс тілінің қысқа мерзімде бірден ығыстырылмайтынын, алайда жаңа буын үшін қазақ тілінде білім алудың біртіндеп нормаға айналатын өтпелі кезеңін меңзейді (Sabitov, 2021). Осы бағытта 1990-жылдар мен 2000-жылдар

ana eksen üzerinde ilerlemiştir: Kazakça eğitim veren okulların sayısını artırmak ve Rusça eğitim yapan okullarda da Kazakça derslerinin ağırlığını yükseltmek. Günümüzde sadece Kazakça eğitim yapan okulların oranı belirgin şekilde artmış olsa da Rusça eğitim veren ve iki dilli okullar hâlâ sistemin kayda değer bir bölümünü oluşturmaktadır.

Kazakistan'ı diğer iki ülkeden ayıran en önemli eğitimsel tercih, "üç dilli eğitim" vizyonunun açık biçimde devlet politikasına dönüştürülmüş olmasıdır. Bu vizyonda Kazakça devletin ve ulusal kimliğini dili, Rusça bölgesel iletişim dili, İngilizce ise küresel iletişim ve rekabet dili olarak konumlandırılmaktadır (Sabitov, 2021). Söz konusu yaklaşım özellikle ortaöğretim düzeyinde görünür hale gelmiş; belirlenmiş okullarda bazı fen ve matematik derslerinin İngilizce okutulması, öğretmenler üzerinde üç dilde materyal geliştirme baskısı yaratmış ve müfredatlarda oldukça yoğun bir dil yükü ortaya çıkarmıştır. Pedagojik açıdan bakıldığında bu model, aynı anda hem önemli fırsatlar hem de bir kısım riskler barındırmaktadır. Fırsat, çocuklara erken yaşta sağlam bir Kazakça okuryazarlık temeli kazandırılması du-

boyı Kazakstanın eğitim беру жүйесі екі негізгі бағдар бойынша дамыды: біріншіден, қазақ тілінде оқытатын мектептердің санын көбейту; екіншіден, орыс тілінде білім беретін мектептерде қазақ тілі пәндерінің үлесі мен маңызын арттыру. Қазіргі таңда толықтай қазақ тілінде оқытатын мектептердің үлесі едәуір өскенімен, орыс тілінде білім беретін және қазақ-орыс аралас мектептер жүйенің әлі де маңызды бөлігін құрайды.

Қазақстанды қалған екі елден ерекшелендіретін ең маңызды білім беру таңдауы – «үш тұғырлы тіл» тұжырымдамасының айқын түрде мемлекеттік саясат деңгейіне көтерілгендігі. Бұл тұжырымдамада қазақ тілі — мемлекеттің және ұлттық бірегейліктің тілі, орыс тілі — өңірлік коммуникацияның тілі, ал ағылшын тілі — жаһандық байланыс пен бәсекелестіктің тілі ретінде айқындалған (Sabitov, 2021). Аталған көзқарас әсіресе орта білім беру деңгейінде айқын көріне бастады; арнайы белгіленген мектептерде жаратылыстану және математика пәндерінің бірқатарының ағылшын тілінде оқытылуы мұғалімдерге үш тілде

rumunda, bunun üzerine Rusça ve İngilizcenin eklenmesinin bireyleri hem bölgesel düzeyde hem de küresel düzeyde daha hareketli ve rekabetçi kılabilmesidir. Risk ise özellikle altıncı görece zayıf kırsal okullarda aynı anda üç dili birden öğretmeye çalışmanın, bu dillerin hiçbirini derinlikli biçimde kazandırmayan yüzeysel birçok dillilik üretme ihtimalidir. Nitekim son yıllarda Eğitim Bakanlığı tarafından 1. sınıflarda yalnızca Kazakçaya odaklanılması, Rusça ve İngilizcenin ise üst sınıflara ötelenmesi yönündeki açıklamalar, sahada biriken yükün ve uygulamada karşılaşılan güçlüklerin fark edildiğini göstermektedir. Genel olarak bakıldığında Kazakistan, dil politikasını eğitim politikasıyla kopuk olmayan bütünlüklü bir çerçevede tasarlamaya çalışmaktadır.

Kırgızistan başlangıçta Kazakistan'a benzer şekilde iki dilli bir model benimsemiştir. Kırgızca devlet dili, Rusça ise resmî dil olarak anayasada yer almış; eğitim sistemi de uzun süre bu ikili yapı üzerinde temellenmiştir (Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2025). Bişkek ve bazı büyük şehirlerde Rusça eğitim veren okullar yüksek prestijini korurken, kırsal bölgelerde Kırgızca eğitim daha baskın olmuştur. Orta-öğretim ve yükseköğrenim düzeyinde ise Rusça, önemli bir eğitim dili olmayı sürdürmüştür. Eğitimsel düzlemde bu model, uzun süre "pratik ama ikircikli" bir tablo üretmiştir: Kırgızca, ilkokulda ve gündelik hayatta öğrenilen, ancak akademik ve profesyonel alanlarda geri planda kalan bir dil konumuna itilmiş; Rusça ise sınav, meslek, göç ve bölgesel hareketlilik imkânlarının dili olarak öne çıkmıştır. Devlet dili ile fiili eğitim dili arasındaki bu uyumsuzluk, Kırgızca'yı güçlendirmek isteyen çevreler tarafından ciddi bir sorun alanı olarak tanımlanmıştır.

Son yıllarda Kırgızistan'ın dil politikasında yaşanan keskin dönüşüm, doğrudan eğitim sistemi ve öğretim uygulamalarını hedef almaktadır. Yeni dil yasalarıyla devlet kurumlarında

**KAZAKİSTAN'IN
ÜÇ DİLLİ EĞİTİM
VİZYONU,
KAZAKÇA, RUSÇA
VE İNGİLİZCENİN
FARKLI İŞLEVLERDE
KONUMLANDIĞI
BENZERSİZ BİR
DİL MİMARİSİ
OLUŞTURARAK
ÜLKEYİ BÖLGESEL
ÖRNEK HALİNE
GETİRMEKTEDİR**

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ
ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ
ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ
ҚАЗАҚ ТІЛІ,
ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ
АҒЫЛШЫН
ТІЛІНІҢ ӘРТҮРЛІ
ҚЫЗМЕТТЕРДЕ
ҚОЛДАНЫЛУЫН
НЕГІЗ ЕТЕ ОТЫРЫП,
БІРЕГЕЙ ТІЛДІК
АРХИТЕКТУРА
ҚАЛЫПТАСТЫРЫП,
ЕЛДІ ӨҢІРЛІК ҮЛГІГЕ
АЙНАЛДЫРЫП ОТЫР**

оқу материалдарын әзірлеу міндетін жүктеді және оқу бағдарламаларында айтарлықтай тілдік салмақ туғызды. Педагогикалық тұрғыдан алғанда бұл модель бір мезгілде елеулі мүмкіндіктерді де, белгілі бір қатерлерді де қамтиды. Мүмкіндігі — балаларға ерте жастан беріктендірілген қазақ тіліндегі сауаттылық негізі қалыптастырылған жағдайда, оның үстіне орыс тілі мен ағылшын тілін қоса оқыту жеке тұлғаны әрі өңірлік, әрі жаһандық деңгейде анағұрлым мобильді және бәсекеге қабілетті ете алатындығы. Ал қатері — инфрақұрылымы салыстырмалы түрде әлсіз ауылдық мектептерде үш тілді бір уақытта оқыту талпынысы бұл тілдердің ешқайсысын терең меңгерпейтін үстірт көптілділік қалыптастыру қаупінің болуы. Осыған байланысты соңғы жылдары Білім министрлігінің 1-сыныпта тек қазақ тіліне баса назар аудару, ал орыс тілі мен ағылшын тілін жоғары сыныптарға ысыру жөніндегі мәлімдемелері саладағы жинақталған жүктемені және практикада кездесіп отырған қиындықтарды мойындағанын көрсетеді. Жалпы алғанда, Қазақстан тіл саясатын білім саясатымен өзара байланысты, біртұтас құрылымдық шеңберде қалыптастыруға ұмтылып отыр.

Қырғызстан бастапқы кезеңде Қазақстанға ұқсас қостілді моделді қабылдаған еді. Конституцияда қырғыз тілі мемлекеттік тіл, ал орыс тілі ресми тіл ретінде бекітілді; білім беру жүйесі де ұзақ уақыт бойы осы екі құрамға негізделіп жұмыс істеді (Қырғыз Республикасы Конституциясы, 2025). Бішкек пен бірқатар ірі қалаларда орыс тілінде білім беретін мектептер өздерінің жоғары беделін сақтап келгенімен, ауылдық аймақтарда қырғыз тілінде оқыту басым болды. Орта білім мен жоғары білім деңгейінде де орыс тілі маңызды оқыту тілі мәртебесін жалғастырды. Білім

Kırgızca bilmeyenlerin üst düzey görevlere gelemeyeceği, öğrencilerin mezuniyet için Kırgızca yeterlilik sınavını geçmek zorunda olacağı ve resmî belgelerin yalnızca Kırgızca tutulacağı yönünde hükümler getirilmiştir (Timesca, 2023). Bu düzenlemeler, kuramsal olarak Kırgızcanın statüsünü güçlendirmekte; ancak pratikte önemli kapasite sorularını da gündeme taşımaktadır. Tıp, hukuk, mühendislik gibi alanlarda Kırgızca terminolojinin henüz arzu edilen düzeyde yerleşmemiş olması, nitelikli öğretmen ve öğretim elemanı eksikliği, kırsal ve kentsel okullar arasındaki ciddi nitelik farkları, bu zorunlulukların sahada nasıl uygulanacağı sorusunu beraberinde getirmektedir. Kırgızistan'ın Kazakistan'dan farkı, üç dili görece dengeli bir modelle dağıtmak yerine, Kırgızca lehine keskin ve hukukî araçlarla desteklenmiş bir "düzeltilme hareketi" başlatmış olmasıdır. Bu yaklaşım, kısa vadede Kırgızca okuryazarlığı ve prestiji artırma potansiyeli taşımakla birlikte, öğretmen eğitimi, materyal geliştirme ve geçiş sürecinin esnek yönetilmemesi halinde öğrenciler üzerinde "dil baskısı"

KIRGIZİSTAN'IN SON YILLARDAKİ KESKİN DİL REFORMLARI, DEVLET KURUMLARINDAN EĞİTİM SÜREÇLERİNE KADAR GENİŞLEYEN, KIRGIZCAYI MERKEZE ALAN GÜÇLÜ BİR DÖNÜŞÜM YARATMAKTADIR

ҚЫРҒЫЗСТАННЫҢ СОҢҒЫ ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАТАҢ ТІЛДІК РЕФОРМАЛАРЫ МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕЛЕРДЕН БАСТАП БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСТЕРІНЕ ДЕЙІН КЕҢЕЙІП, ҚЫРҒЫЗ ТІЛІН ОРТАЛЫҚҚА АЛҒАН КҮШТІ ТРАНСФОРМАЦИЯНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА

беру кеңістігінде бұл модель ұзақ уақыт бойы "прагматикалық, бірақ екіұдай" ахуал қалыптастырды: қырғыз тілі бастауыш мектепте және күнделікті тұрмыста меңгерілетін, алайда академиялық әрі кәсіби салаларда кейінгі орынға сырғытылған тілге айналды; ал орыс тілі емтихан тапсырудың, кәсіптік мүмкіндіктердің, көші-қон мен өңірлік мобильділіктің тілі ретінде алға шықты. Мемлекеттік тіл мен білім берудің нақты тілдік тәжірибесі арасындағы осы алшақтық қырғыз тілін күшейтуді жақтайтын топтар тарапынан елеулі мәселе ретінде қарастырылды.

Соңғы жылдары Қырғызстанның тіл саясатында байқалған күрт өзгерістер тікелей білім беру жүйесін және оқыту тәжірибелерін нысанаға алып отыр. Жаңа тіл заңдары арқылы мемлекеттік мекемелерде қырғыз тілін білмейтін тұлғалардың жоғары лауазымдарға тағайындала алмайтыны, оқушылардың бітіруші ретінде қырғыз тілі бойынша құзыреттілік емтиханынан өтуге міндетті болатыны және ресми

hissi yaratma riskini de barındırmaktadır.

Özbekistan'daki tablo, Kazakistan ve Kırgızistan'dan belirgin bir şekilde farklılaşmaktadır. Özbekçe, 1989'dan beri devlet dili olarak tanınmış; bağımsızlık sonrasında çıkarılan yasalarla bu statü daha da güçlendirilmiş ve Rusçaya anayasal düzeyde resmi bir statü verilmemiştir (Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası, 2025). Eğitim sistemi, daha en başından itibaren Özbekçe merkezli olarak yeniden örgütlenmiştir. İlkokuldan üniversiteye kadar temel müfredatın dili Özbekçedir; Rusça ise yabancı dil ya da belirli okullarda tercih edilen eğitim dili olarak konumlandırılmıştır (Özbekistan Cumhuriyeti, 2025). Özellikle Kerimov döneminde Özbekçe, yalnızca eğitim dili değil aynı zamanda devlet ideolojisinin taşıyıcısı bir sembol olarak işlev görmüş; tarih ve edebiyat müfredatları Özbek dilinin ve millî kimliğin önemini sürekli vurgulayan bir içerikle kurgulanmıştır.

Mirziyoyev döneminde söz konusu çizgi korunmakla birlikte, eğitim alanındaki düzenlemeler daha pragmatik bir çerçeveye oturtulmuştur. Bir yandan Özbekçeyi güçlendiren yeni programlar devreye alınırken, diğer yandan İngilizce başta olmak üzere yabancı dil öğretimi erken yaşlara çekilmiş; öğretmen eğitimi ve müfredat tasarımı "dünya ile bütünleşme" vurgusu belirginleşmiştir (Eurac, 2023). Özbekistan'ın güçlü yönü, devlet dili ile eğitim dili arasındaki tutarlı uyumdur: Çocuk, erken yaşlardan itibaren evde, okulda ve resmi söylemde karşılaştığı dil bakımından büyük bir kopukluk yaşamamaktadır. Bu durum, anadil temelli eğitimi savunan yaklaşımlarla da uyumludur. Buna karşın etnik toplulukların ana dilde eğitim seçenekleri ilk iki ülkeye göre daha sınırlıdır. Son yıllarda azınlık dillerinde belirli yayın ve programlara izin verilmesi ve yurt dışında Özbek dili merkezlerinin açılması ise, Özbekistan'ın giderek daha fazla "dil

**ÖZBEKİSTAN'DA
DEVLET DİLİ
İLE EĞİTİM DİLİ
ARASINDAKİ TUTARLI
UYUM, ANADİL
TEMELLİ EĞİTİMİ
GÜÇLENDİRİRKEN,
YABANCI DİL
ÖĞRETİMİ ÜZERİNDEN
KONTROLLÜ ÇOK
DİLLİLİK MODELİ
GELİŞTİRMEKTEDİR**

**ӨЗБЕКСТАНДА
МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ
МЕН БІЛІМ БЕРУ
ТІЛІ АРАСЫНДАҒЫ
ТҰРАҚТЫ ҮЙЛЕСІМ
АНА ТІЛГЕ
НЕГІЗДЕЛГЕН
БІЛІМ БЕРУДІ
КҮШЕЙТЕ ОТЫРЫП,
ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН
ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ
КӨПТІЛДІЛІКТІҢ
БАҚЫЛАУЛЫ
МОДЕЛІН
ДАМУДА**

құжаттардың тек қырғыз тілінде жүргізілетіні жөнінде талаптар енгізілді. (Timesca, 2023). Бұл реттеулер теориялық тұрғыдан қырғыз тілінің мәртебесін күшейтсе де, практикалық деңгейде маңызды институционалдық және кадрлық мәселелерді алға тартады. Медицина, құқық, инженерия сияқты салаларда қырғыз тіліндегі терминологияның әлі күтілген деңгейде орнықтауы, білікті мұғалімдер мен оқытушылардың жетіспеушілігі, ауылдық және қалалық мектептер арасындағы айқын сапа айырмашылықтары – осы міндеттердің нақты жағдайда қалай іске асырылатыны жөніндегі сұрақтарды туындатады. Қырғызстанның Қазақстаннан басты айырмашылығы — үш тілді салыстырмалы түрде теңгерімді үлестіретін модельді таңдаудан гөрі, қырғыз тілін қолдауға бағытталған, құқықтық тетіктермен күшейтілген «түзету қозғалысын» бастауы. Бұл тәсіл қысқа мерзімде қырғыз тіліндегі сауаттылық пен оның қоғамдық беделін арттыруға мүмкіндік бергенімен, мұғалім даярлау, оқу материалының жеткіліктілігі және өтпелі кезеңді икемді басқару қамтамасыз етілмеген жағдайда, оқушыларда «тілдік қысым» сезімін тудыру қаупін де қамтиды.

Өзбекстандағы жағдай Қазақстан мен Қырғызстаннан айқын түрде ерекшеленеді. Өзбек тілі 1989 жылдан бері мемлекеттік тіл ретінде танылып келеді; тәуелсіздік кезеңінде қабылданған заңдар арқылы бұл мәртебе одан әрі күшейтілді және орыс тіліне конституциялық деңгейде ресми тіл мәртебесі берілген жоқ. (Өзбекстан Республикасының Конституциясы, 2025). Білім беру жүйесі бастапқы кезден-ақ өзбек тіліне негізделген түрде қайта ұйымдастырылды. Бастауыш мектептен университетке дейінгі негізгі оқу бағдарламасының тілі — өзбек тілі; ал орыс тілі шетел тілі ретінде

ihracı” odaklı, dışa dönük bir strateji benimsediğini göstermektedir.

Üç ülke karşılaştırmalı olarak ele alındığında, dil politikalarının eğitim alanında üç farklı model ürettiği söylenebilir. Kazakistan, dengeli çok dillilik ve kademeli geçiş modeliyle hem Kazakçayı güçlendirirken, Rusçanın tarihsel ve kültürel rolünü yadsınamakta ve aynı zamanda İngilizceyi eğitim sistemine entegre etmeye çalışmaktadır. Kırgızistan, ikili bir yapıyı uzun süre sürdürdükten sonra, Kırgızca-

немесе белгілі бір мектептерде таңдамалы оқыту тілі ретінде ғана қолданылып келеді (Өзбекстан Республикасының, 2025). Әсіресе Кәрімов кезеңінде өзбек тілі тек білім беру тілі ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік идеологияның негізгі таратушы символы ретінде қызмет атқарды; тарих пен әдебиетке арналған оқу бағдарламалары өзбек тілінің және ұлттық бірегейліктің маңызын үнемі айқындайтын мазмұнмен жасақталды.

ыı yasal çerçevede merkeze çekmeye çalışan “düzeltici” bir modele yönelmiştir. Özbekistan ise baştan itibaren Özbekçe merkezli, görece tek dilli bir eğitim politikasını tercih etmiş; çok dilliliği daha çok yabancı dil öğretimi üzerinden, yani Özbekçe + İngilizce/Rusça kombinasyonu olarak kurgulamıştır (Aminov et al., 2022).

Sonuç olarak Orta Asya’nın bu üç ülkesinde dil politikaları ile eğitim politikaları birbirinden bağımsız alanlar olarak değil, aynı

Мирзиёев кезеңінде бұл бағыт сақталғанымен, білім саласындағы реттеулер анағұрлым прагматикалық негізге көшірілді. Бір жағынан өзбек тілін күшейтетін жаңа бағдарламалар іске қосылса, екінші жағынан әсіресе ағылшын тілі басымдық берілетін шетел тілдерін оқыту ерте жастан бастау алатын болды; мұғалім даярлау мен оқу бағдарламаларын жобалауда «әлемдік кеңістікпен ықпалдасу» ұстанымы айқын көрініс тапты. (Eurac, 2023). Өзбекстанның басты артықшылығы — мемлекеттік тіл мен білім беру тілінің өзара үйлесімділігі: бала ерте жастан бері үйде, мектепте және ресми дискурста кезігетін тіл тұрғысынан айтарлықтай алшақтық сезінбейді. Бұл жағдай ана тіліне негізделген білім беруді жақтайтын педагогикалық тұжырымдамалармен де үйлеседі. Алайда этникалық қауымдастықтардың ана тілінде білім алу мүмкіндіктері алғашқы екі елмен салыстырғанда анағұрлым шектеулі. Соңғы жылдары азшылық тілдерінде белгілі басылымдар мен бағдарламаларға рұқсат берілуі және шетелдерде өзбек тілін оқыту орталықтарының ашылуы Өзбекстанның біртіндеп «тіл экспортына» бағдарланған, сыртқа бағытталған стратегияны ұстанып келе жатқанын аңғартады.

Үш елді салыстырмалы түрде қарастырғанда, олардың тіл саясаты білім беру саласында үш түрлі модель қалыптастырғанын байқауға болады. Қазақстан теңгерімді көптілділік пен кезең-кезеңімен көшу моделін қолдана отырып, бір жағынан қазақ тілінің позициясын күшейтсе, екінші жағынан орыс тілінің тарихи және мәдени рөлін жоққа шығармайды және сонымен қатар ағылшын тілін білім беру жүйесіне енгізуге ұмтылады. Қырғызстан екі құрамды тілдік жүйені ұзақ уақыт сақтағаннан кейін, қырғыз тілін құқықтық тұрғыда орталық орынға шығару бағытындағы «түзетуші» модельге бет бұрды. Ал Өзбекстан бастапқы кезеңнен-ақ өзбек тіліне негізделген, салыстырмалы түрде біртүрлі білім саясатын таңдады; көптілділікті негізінен шетел тілдерін оқыту арқылы, яғни өзбек тілі + ағылшын/орыс тілі комбинациясы түрінде жүзеге асырып келеді (Aminov et al., 2022).

bütünün iç içe geçmiş boyutları olarak ele alınmalıdır. Kuşkusuz devlet dillerinin güçlendirilmesinin yanında, genç nesillerin ikinci ve üçüncü dillerle donatılması önemlidir. Fakat bu süreçte öğrencilerin taşıyabilecekleri kadar dil yüküyle karşı karşıya kalması, öğretmenlerin ve okulların da bu dönüşüme hazırlıklı olması gerekmektedir. Kazakistan'ın kademeli ve planlı geçişi, Kırgızistan'ın son dönemdeki düzeltici hamleleri ve Özbekistan'ın, bariz Özbek dili merkezli yaklaşımı birlikte okunduğunda, geleceğin başarılı modelinin muhtemelen bu üç yaklaşımın olumlu taraflarını birleştiren hibrit bir çizgi olacağı söylenebilir. Yani anadil temelli güçlü okuryazarlık; devlet dilini tüm vatandaşlar için kapsayıcı bir ortak referans haline getiren programlar; Rusçanın ve bölgesel dillerin tarihsel ve pratik rolünü inkâr etmeyen, fakat onlara yapısal bağımlılığı azaltan bir dil mimarisi ve İngilizce başta olmak üzere yabancı dilleri ekonomik gerçekler ve eğitimsel imkânlarla uyumlu biçimde sisteme yerleştiren esnek, öğrenci merkezli yaklaşımlar. Bu dengenin kurulabilmesi durumunda Orta Asya'da çok dillilik, geçmişin ideolojik bir yükü olmaktan çıkarak, geleceğin eğitim ve kalkınma fırsatı haline gelebilecektir.

Kaynakça:

- Adams, Laura (2010). *Muhteşem Devlet: Özbekistan'da Kültür ve Ulusal Kimlik*. Durham: Duke University Press.
- Bhavna, Dave (2007). *Kazakistan: Etnik Köken, Dil ve Güç*. Londra New York: Routledge.
- Eurac (2023). "Kazakistan Eğitim ve Dil Politikası". EURAC Research. Alınan yer: <https://www.eurac.edu/en>. Erişim tarihi: 21.11.2025.
- Eurac (2023). "Kırgızistan Eğitim ve Dil Politikası". EURAC Research. Alınan yer: <https://www.eurac.edu/en>. Erişim tarihi: 21.11.2025.
- Eurac (2023). "Özbekistan Eğitim ve Dil Politikası". EURAC Research. Alınan yer: <https://www.eurac.edu/en>. Erişim tarihi: 23.11.2025.
- Fierman, William (2009). "Çok Etnikli Özbekistan'da Dil Eğitimi Politikası". *Nationalities Papers*, 37 (2): 217–239.
- Fierman, William (2016). "Sovyet Sonrası Orta Asya'da Ruslar". *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*.
- Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası (tarihi yok). "Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası". Alınan yer: <https://www.akorda.kz/en/constitution-of-the-republic-of-kazakhstan-50912>. Erişim tarihi: 24.11.2025.
- Kırgız Cumhuriyeti Anayasası (tarihi yok). "Kırgız Cumhuriyeti Anayasası". Alınan yer: <https://const-sot.kg/wp-content/uploads/2022/06/constitu>

Қорытындылай айтқанда, Орталық Азияның аталған үш елінде тіл саясаты мен білім беру саясаты бір-бірінен тәуелсіз салалар ретінде емес, біртұтас жүйенің өзара тығыз өрілген өлшемдері ретінде қарастырылуы тиіс. Әрине, мемлекеттік тілдерді күшейтумен қатар, жас буынды екінші және үшінші тілдермен қамтамасыз ету де маңызды. Алайда бұл үдерісте оқушылардың шама-сына сай тілдік жүктеме беріліп, мұғалімдер мен мектептердің де осындай өзгерістерге дайын болуы қажет. Қазақстанның кезең-кезеңімен және жоспарлы түрде жүзеге асырып отырған тілдік трансформациясы, Қырғызстанның соңғы жылдардағы түзетуші қадамдары және Өзбекстанның айқын өзбек тіліне негізделген ұстанымын қатар қарастырғанда, болашақта табысты нәтижеге жеткізетін модель осы үш тәсілдің озық тұстарын үйлестіретін гибридік бағыт болмақ деген тұжырым жасауға болады. Яғни ана тіліне негізделген мықты сауаттылық; мемлекеттік тілді барлық азаматтар үшін инклюзивті ортақ бағдарға айналдыратын бағдарламалар; орыс тілінің және өңірлік тілдердің тарихи әрі практикалық рөлін мойындай отырып, оларға құрылымдық тәуелділікті азайтатын тілдік архитектура; сондай-ақ ағылшын тілі басымдыққа ие шетел тілдерін экономикалық шындықтар мен білім беру мүмкіндіктерімен ұштастыра отырып жүйеге икемді, оқушыға бағдарланған тәсілмен енгізу. Осындай тепе-теңдік орнаған жағдайда, Орталық Азиядағы көптілділік өткеннің идеологиялық жүгінен арылып, болашақтың білім беру және даму әлеуетін кеңейтетін мүмкіндікке айналмақ.

Дереккөз:

- Адамс, Лаура (2010). Керемет мемлекет: Өзбекстандағы мәдениет және ұлттық сәйкестік. Дарем: Дюк университетінің баспасы.
- Бхавна, Дэйв (2007). Қазақстан: Этникалық топ, тіл және билік. Лондон, Нью-Йорк: Рутледж.
- Қазақстан Республикасының Конституциясы. Сілтеме: <https://www.akorda.kz/en/constitution-of-the-republic-of-kazakhstan-50912>. Қаралған уақыты: 24.11.2025.
- Қырғыз Республикасының Конституциясы. Сілтеме: <https://const-sot.kg/wp-content/uploads/2022/06/constitution-of-the-kyrgyz-republic.pdf>. Қаралған уақыты: 25.11.2025.

- tion-of-the-kyrgyz-republic.pdf. Erişim tarihi: 25.11.2025.
- Kudaibergenova, Diana (2019). *Modern Kazak Edebiyatında Ulusun Yeniden Yazılması*. Lanham: Lexington Books.
- Sabitov, Zhandos (2021). "Çağdaş Kazakistan'da Dil Değişimi ve Politika Ayarlamaları". *Central Asian Affairs*, 8 (3): 245–270.
- Timesca (2023). "Kırgızistan yeni dil politikaları ve eğitimde yansımaları". Alınan yer: <https://timesca.com>. Erişim tarihi: 27.11.2025.
- Özbekistan Cumhuriyeti (1989). "Özbekistan Cumhuriyeti Resmi Dili Hakkında Kanun", 3561-XI, 21 Ekim 1989. Alınan yer: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1989/en/16836>. Erişim tarihi: 27.11.2025.
- Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası (tarihi yok). "Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası". Alınan yer: <https://constitution.uz/en/clause/index>. Erişim tarihi: 27.11.2025.

- Құдайбергенова, Диана (2019). *Қазіргі заманғы қазақ әдебиетіндегі ұлтты қайта жазу*. Lanham: Lexington Books.
- Өзбекстан Республикасының Конституциясы (күні көрсетілмеген). «Өзбекстан Республикасының Конституциясы». Сілтеме: <https://constitution.uz/en/clause/index>. Қолжетімділік күні: 27.11.2025.
- Өзбекстан Республикасы (1989). «Өзбекстан Республикасының ресми тілі туралы», № 3561-XI Заңы, 1989 жылғы 21 қазан. Сілтеме: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1989/en/16836>. Қаралған уақыты: 27.11.2025.
- Сабитов, Жандос (2021). «Қазіргі Қазақстандағы тілдің өзгеруі және саясатқа түзетулер». *Central Asian Affairs*, 8 (3): 245–270.
- Timesca (2023). «Қырғызстанның жаңа тіл саясаты және олардың білім берудегі көрінісі». Сілтеме: <https://timesca.com>. Қаралған уақыты: 27.11.2025.
- Фиерман, Уильям (2009). «Көпұлтты Өзбекстандағы тілдік білім беру саясаты». *Nationalities Papers*, 37 (2): 217–239.
- Фиерман, Уильям (2016). «Посткеңестік Орталық Азиядағы орыстар». *Оксфорд зерттеу энциклопедиясы, лингвистика*.
- Эурак (2023). «Қазақстанның білім беру және тіл саясаты». EURAC зерттеуі. Сілтеме: <https://www.eurac.edu/en>. Қаралған уақыты: 21.11.2025.
- Эурак (2023). «Қырғызстанның білім беру және тіл саясаты». EURAC зерттеуі. Сілтеме: <https://www.eurac.edu/en>. Қаралған уақыты: 21.11.2025.
- Эурак (2023). «Өзбекстанның білім беру және тіл саясаты». EURAC зерттеуі. Сілтеме: <https://www.eurac.edu/en>. Қаралған уақыты: 23.11.2025.

EXTERNAL ELECTORATES AND POLITICAL RENEWAL: MOLDOVA'S EXPERIENCE AND ITS IMPLICATIONS FOR CENTRAL ASIA

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ВНЕШНИЕ ЭЛЕКТОРАТЫ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ ОБНОВЛЕНИЕ: ОПЫТ МОЛДОВЫ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

The parliamentary elections held in the Republic of Moldova on 28 September 2025 reaffirmed the country's pro-European trajectory under conditions of persistent external pressure and hybrid interference. The ruling Party of Action and Solidarity (PAS), led by President Maia Sandu and Speaker Igor Grosu, secured approximately 50 percent of the vote and 55 out of 101 seats, maintaining a single-party majority. The main opposition forces, grouped around the pro-Russian Patriotic Bloc, obtained about 24% of the votes, while several smaller formations failed to surpass the electoral threshold. Voter turnout stood near 52% (Euronews, 2025), slightly below the 2021 level but sufficient to ensure a competitive and legitimate contest.

One of the defining features of the 2025 election was the remarkable mobilization of the Moldovan diaspora, particularly in the European Union. Out of 301 polling stations opened abroad, the vast majority were located in EU member states such as Italy, Germany, France, Romania, and the United Kingdom, where voter turnout reached record levels. The diaspora votes overwhelmingly favored PAS, with more than 78% support (Central Electoral Commission of Moldova, 2025), thus reinforcing

**OUT OF A TOTAL
POPULATION OF
ROUGHLY 2.5 MILLION
RESIDENTS, NEARLY
ONE THIRD OF
MOLDOVAN CITIZENS
NOW LIVE ABROAD**

**ПРИ ОБЩЕЙ
ЧИСЛЕННОСТИ
РЕЗИДЕНТНОГО
НАСЕЛЕНИЯ
ПОРЯДКА 2,5 МЛН
ЧЕЛОВЕК ПОЧТИ
ТРЕТЬ ГРАЖДАН
СТРАНЫ СЕГОДНЯ
ПРОЖИВАЕТ ЗА
ПРЕДЕЛАМИ
МОЛДОВЫ**

Парламентские выборы, состоявшиеся в Республике Молдова 28 сентября 2025 года, подтвердили приверженность страны европейскому курсу в условиях сохраняющегося внешнего давления и гибридного вмешательства. Правящая Партия действия и солидарности (PAS), возглавляемая президентом Майей Санду и спикером парламента Игорем Гросу, получила около 50% голосов и 55 из 101 мандата, сохранив однопартийное большинство. Основные оппозиционные силы, консолидированные вокруг пророссийского Патриотического блока, набрали порядка 24% голосов, тогда как ряд мелких политических формаций не смогли преодолеть избирательный порог. Явка составила около 52% (Euronews, 2025), что немного ниже показателя 2021 года, но тем не менее обеспечило конкурентность и легитимность избирательного процесса.

Ключевой особенностью кампании 2025 года стала беспрецедентная мобилизация молдавской диаспоры, прежде всего в странах Европейского союза. Из 301 избирательного участка, открытого за рубежом, подавляющее большинство находилось в государствах ЕС - Италии, Германии, Франции, Румынии и Соединённом Королевстве, - где были зафиксирована

ing the government's majority and confirming the diaspora's status as a decisive external constituency in national politics.

Moldova represents one of the most pronounced cases of a dual-space democracy with demographic externalization in which political decision-making and electoral legitimacy are distributed across two interconnected spaces - the domestic electorate and the external diaspora mostly concentrated in countries of the EU. This situation has developed over decades of emigration of Moldovans mainly to western countries and to a lesser extent Russia. Out of a total population of roughly 2.5 million residents, nearly one third of Moldovan citizens now live abroad, forming an extensive transnational population whose size and influence increasingly rival that of the domestic population. The majority of these emigrants reside in European Union member states, most notably Italy, Germany, France, Romania, Spain, and the United Kingdom (ICMPD, 2024). Only a smaller share (around 350 thousand), now in gradual decline, remains in Russia (Oxford Analytica, 2024), showing the economic downturn of the Russian labor market and a broader geopolitical realignment of migration flows toward the European space.

ны рекордные показатели участия. Голоса диаспоры в подавляющем числе были отданы PAS, которая получила более 78% поддержки (Центральная избирательная комиссия Молдовы, 2025). Это значительно укрепило позиции партии власти и подтвердило статус диаспоры как определяющего внешнего электорального ресурса в национальной политике.

Молдова сегодня представляет один из наиболее ярких примеров так называемой "двухпространственной демократии" с выраженной демографической экстернализацией, при которой политическое участие и электоральная легитимность распределяются между двумя взаимосвязанными пространствами - внутренним электоратом и внешней диаспорой, сосредоточенной преимущественно в странах ЕС. Такая модель сложилась в результате многолетней эмиграции граждан Молдовы преимущественно в западные государства и в меньшей степени - в Россию. При общей численности резидентного населения порядка 2,5 млн человек почти треть граждан страны сегодня проживает за пределами Молдовы, формируя обширное транснациональное сообщество, по масштабу и политическому влиянию все более сопоставимое с внутренним населением. Большинство эмигрантов проживает

However, the case of Moldova is rather unique as the magnitude of its diaspora has no parallel among countries of similar size, and its spatial concentration in the EU has become a channel of political transmission. Through remittances, civic networks, and electoral participation, the European diaspora functions not merely as an economic lifeline but as an active extension of the national polity beyond the state's territorial boundaries becoming a structural feature of the country's political system. For instance, over the last several elections the share of all votes cast in foreign polling stations were between 15-20% of the total vote. But the most striking part is that the electoral preferences of Moldovan diaspora abroad have always been much more pro-European and pro-Western. This political choice has had a decisive role in the election of 2024 when the winning candidate would not be able to win the election without the votes from abroad.

In the previous presidential elections of 2020, Maia Sandu won with a solid 57.72% of the votes. However, without a very strong electoral support from abroad her victory domestically would be just by a narrow margin of 51%. Her victory was secured largely through

в государствах Европейского союза - прежде всего в Италии, Германии, Франции, Румынии, Испании и Соединённом Королевстве (ICMPD, 2024). Лишь меньшая, постепенно сокращающаяся часть, около 350 тысяч человек, остаётся в Российской Федерации (Oxford Analytica, 2024), что отражает ухудшение состояния российского рынка труда и более широкий геополитический разворот миграционных потоков в сторону европейского пространства.

Однако молдавский случай во многом уникален: масштаб диаспоры не имеет аналогов среди государств сопоставимого размера, а её пространственная концентрация в странах Европейского союза превратилась в самостоятельный канал политической трансмиссии. Благодаря денежным переводам, гражданским сетям и участию в выборах европейская диаспора выступает не просто экономической опорой, но и активным продолжением национального политического пространства за пределами государственной территории, формируя устойчивый структурный элемент политической системы страны. Так, на протяжении последних избирательных циклов доля голосов, поданных на зарубежных участках, стабильно составляла 15–

Table 1. Participation of electoral choice of Moldovan diaspora in all nationwide elections since 2020.

Year	Election type	Winning party/candidate share of vote domestic	Winning party/candidate share of vote foreign	Share of all votes from abroad
2020	Presidential	51.0%	93.0%	16.0%
2021	Parliamentary	52.8%	86.2%	14.3%
2024	Presidential	49.0%	82.0%	19.0%
2025	Parliamentary	50.2%	78.6%	17.5%

Source: Central Electoral Commission of Moldova.

Таблица 1. Участие эмолдавской диаспоры во всех общенациональных выборах с 2020 года.

Год	Тип выборов	Доля голосов за победившую партию/кандидата внутри страны	Доля голосов за победившую партию/кандидата за рубежом	Доля всех голосов, поданных из-за рубежа
2020	Президентские	51.0%	93.0%	16.0%
2021	Парламентские	52.8%	86.2%	14.3%
2024	Президентские	49.0%	82.0%	19.0%
2025	Парламентские	50.2%	78.6%	17.5%

Источник: Центральная избирательная комиссия Республики Молдова.

the extraordinary mobilization of voters abroad, over 260.000 ballots cast, with the overwhelming majority coming from EU countries and supporting the pro-European candidate (Central Electoral Commission of Moldova, 2020). Thus, what was once a peripheral voting group has transformed into a politically coherent constituency that consistently reinforces Moldova's pro-European orientation. In effect, the country's electoral geography has extended beyond its national borders, embedding a significant part of its democratic legitimacy in a transnational space shaped by migration, remittances, and civic engagement abroad.

At the same time the votes of Moldovans from abroad have also polarized depending on the country and largely reflecting Russia's confrontation with the West over time. Those who emigrated to Europe and those who settled in Russia represent two distinct sociopolitical trajectories that increasingly manifest in opposing voting patterns. This division has its origins in the self-selective nature of migration. Moldovans who chose to leave for EU countries tended to be younger, more urban, and socially liberal, seeking integration into open and rule-based societies. Those who migrated to Russia, by contrast, were often from more conservative and economically marginalized backgrounds, retaining cultural and linguistic affinities with the post-Soviet sphere. These pre-existing orientations were later reinforced by the ideological and media environments of the host countries. This polarization has deepened over time through what may be described as posterior socialization, whereby emigrants internalize the political culture and value systems of their host societies. Exposure to democratic institutions and civic participation in Europe has amplified liberal attitudes among Western diasporas, while prolonged

OVER THE LAST SEVERAL ELECTIONS THE SHARE OF ALL VOTES CAST IN FOREIGN POLLING STATIONS WERE BETWEEN 15-20% OF THE TOTAL VOTE

НА ПРОТЯЖЕНИИ ПОСЛЕДНИХ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ЦИКЛОВ ДОЛЯ ГОЛОСОВ, ПОДАННЫХ НА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧАСТКАХ, СТАБИЛЬНО СОСТАВЛЯЛА 15–20% ОТ ОБЩЕГО ЧИСЛА

20% от общего числа. Но наиболее показателен тот факт, что электоральные предпочтения молдаван за рубежом неизменно отличались значительно более выраженной проевропейской и прозападной ориентацией. Этот фактор сыграл решающую роль и на выборах 2024 года, когда победивший кандидат не смог бы одержать победу без поддержки избирателей, проживающих за пределами страны.

На предыдущих президентских выборах 2020 года Майя Санду одержала победу, набрав 57,72% голосов. Однако без мощной электоральной поддержки из-за рубежа её преимущество внутри страны составило бы лишь около 51%. Победа была обеспечена преимущественно за счёт беспрецедентной мобилизации зарубежного электората было подано свыше 260 тысяч бюллетеней, абсолютное большинство из которых поступило из стран Европейского союза и поддержало проевропейского кандидата (Центральная избирательная комиссия Молдовы, 2020). Таким образом, некогда периферийная группа избирателей превратилась в политически сформированное и устойчивое электоральное поле, которое последовательно укрепляет проевропейский вектор развития страны. Фактически электоральная география Молдовы вышла за пределы её государственных границ, включая значимую часть демократической легитимности в транснациональное пространство, сформированное миграцией, денежными переводами и гражданской активностью за рубежом.

В то же время голоса молдаван, проживающих за пределами страны, стали всё более поляризованными в зависимости от государства пребывания, что в значительной степени отражает эскалацию противостояния между Россией и Западом. Эмигранты, переехавшие в Европейский союз, и граждане, осевшие в Российской Федерации, представляют две различные

residence in Russia, under a tightly controlled and state-dominated media environment, has further entrenched paternalistic worldviews.

The case of Moldova, where domestic politics is shaped to an extent by diaspora directly through voting, or indirectly through complex social networks (Ciobanu and Rosca, 2020) is not the only one. What makes it unique is only its scale where the weight of the diaspora in domestic political affairs is very significant primarily because of the great demographic share of Moldovan diaspora relative to the population of Moldova. However, there have been numerous other cases when migrant populations and diasporas in Europe over time have had significant and visible effects on the political trajectory of their home countries. For instance, in the 1960s–70s, return migration from Western Europe contributed to a more pro-European political orientation and democratization in Spain, Portugal, and Greece. Türkiye's migrant worker generation, though not uniformly liberalizing, transmitted new social and organizational practices in Türkiye and also built strong human-to-human based ties between the EU and Türkiye. These ties have had political dimensions shaping the politics of Türkiye, helping it establish economic cooperation and fomenting Europe-friendly attitudes in Turkish society. Current examples of migrant and diaspora communities in Europe transmitting socio-political practices in their origin country can be seen in the Balkans, where diasporas from these countries in Western Europe are among the most active agents of pro-European attitudes in the society and due to the speed of their integration and the polarization of their political views with those of the older political elites. Pro-European attitudes among Ukrainians have also been shaped largely by their diaspora. The only factor that makes it

IN RECENT YEARS, SEVERAL EUROPEAN COUNTRIES AND THE UNITED KINGDOM HAVE BEGUN TO GRADUALLY EXPAND RECRUITMENT OF MIGRANT WORKERS FROM CENTRAL ASIA

В ПОСЛЕДНИЕ ГОДЫ РЯД ЕВРОПЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВ, А ТАКЖЕ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ, ПОСТЕПЕННО РАСШИРЯЮТ ПРИВЛЕЧЕНИЕ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ ИЗ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

социополитические траектории, всё отчётливее проявляющиеся в противоположных электоральных предпочтениях. Эта дивергенция во многом обусловлена селективным характером миграционных потоков. Молдаване, выбирающие страны ЕС, как правило, были моложе, проживали в городах, отличались большей социальной открытостью и стремлением интегрироваться в общества с чёткими правилами и демократическими институтами. Те же, кто уезжал в Россию, чаще происходили из более консервативных и социально уязвимых слоёв населения, сохраняя культурную и языковую близость с постсоветским пространством. Первичные установки мигрантов впоследствии усиливались под влиянием идеологической и медийной среды стран пребывания. Эта поляризация углублялась в процессе так называемой вторичной (постэмиграционной) социализации, когда мигранты постепенно усваивают политическую культуру и систему ценностей принимающего общества. В странах Европы знакомство с демократическими институтами и участие в гражданских инициативах усиливало либеральные установки западной диаспоры, тогда как длительное проживание в России, характеризующееся доминированием государственного контроля и ограниченным плюрализмом, способствовало закреплению патерналистских взглядов.

Случай Молдовы, где внутренняя политика в значительной степени формируется диаспорой – как напрямую через участие в выборах, так и опосредованно через разветвлённые социальные сети (Чобану и Роска, 2020), – не является единственным. Его уникальность определяется прежде всего масштабом: влияние диаспоры на политические процессы внутри страны чрезвычайно велико главным образом вследствие высокой доли молдавских граждан, проживающих за рубежом, по отношению к

not so evident in the case of Ukraine is the smaller size of its European diaspora relative to its total population. In 2021, approximately 1.5–1.6 million Ukrainian citizens were legally residing in EU member states (Eurostat, 2022), a figure that remains relatively modest in relation to Ukraine's population at the time (around 41 million), whereas between one quarter and one third of all Moldovan citizens lived abroad. In the current situation of war, the number of Ukrainians (mainly refugees) living abroad can be around seven million, around 6.5 million of them in Europe. It is obvious that these Ukrainians are engaging in a political socialization process and will change the political landscape of the country in the future.

In recent years, several European countries and the United Kingdom have begun to gradually expand recruitment of migrant workers from Central Asia, marking a notable reorientation of labor flows that were historically directed almost exclusively toward Russia. According to the International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), in

численности населения самой Молдовы. Тем не менее существует целый ряд примеров, когда миграционные сообщества и диаспоры, расположенные в Европе, оказывали существенное и заметное воздействие на политическую траекторию своих государств происхождения. Так, в 1960–1970-е годы возвращение мигрантов из стран Западной Европы способствовало укреплению проевропейской ориентации и процессам демократизации в Испании, Португалии и Греции. Эмигрантское поколение Турции - хотя и не всегда проводящее либерализирующее влияние - передавало на родину новые социальные и организационные практики, а также формировало прочные межличностные связи между Турцией и Европейским союзом. Эти связи имели выраженное политическое измерение, способствуя развитию экономического сотрудничества и укреплению благожелательного отношения к Европе в турецком обществе.

Современные примеры трансформационного влияния диаспор, передающих социально-политические нормы и практики в страны происхождения, можно наблюдать

2023 first-time work permits for nationals of Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan rose by approximately 30%, 39%, 50% and 63% respectively (ICPMD, 2025). Germany signed a migration agreement with Uzbekistan in September 2024 to facilitate labor migration of skilled workers from Uzbekistan to Germany (Rinke, 2024). One news article states that Europe (generally) issued about 75.000 work permits to Central Asians in 2023 (Arabnews.com, 2025). This shift is driven by a combination of demographic, economic, and geopolitical factors. Across Europe, population ageing and the chronic shortage of blue-collar labor, particularly in construction, logistics, and agriculture, have created structural demand for external labor. As traditional sources in Eastern Europe become exhausted,

на Балканах. Диаспоры государств региона, проживающие в Западной Европе, являются одними из наиболее активных носителей проевропейских установок, что объясняется как высокой скоростью их интеграции, так и заметной поляризацией их взглядов по сравнению со старшими политическими элитами на родине. Проевропейские настроения среди украинцев также в значительной степени формировались благодаря их диаспоре. Единственный фактор, который делает этот процесс менее заметным, - относительно меньший масштаб европейской украинской диаспоры по отношению к общей численности населения. В 2021 году в странах ЕС легально проживало порядка 1,5–1,6 млн граждан Украины (Eurostat, 2022), что оставалось сравнительно скромным показате-

employers and governments increasingly look toward Central Asia as an accessible and culturally compatible labor reservoir.

At the same time, Russia's once-dominant role as the primary destination for Central Asian labor migration has significantly weakened. The deterioration of Russia's economic environment, the sharp depreciation of the ruble, and a growing climate of xenophobia and administrative hostility toward migrants have reduced both the profitability and safety of working in Russia. Consequently, many workers from Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan now perceive the European

DEPENDING ON THE SCALE OF EMIGRATION FROM UZBEKISTAN, KYRGYZSTAN, AND TAJIKISTAN, THE DIFFUSION OF THESE SOCIO-POLITICAL REMITTANCES COULD, OVER TIME, CONTRIBUTE TO INCREMENTAL CIVIC TRANSFORMATION IN CENTRAL ASIA

В ЗАВИСИМОСТИ ОТ МАСШТАБОВ ЭМИГРАЦИИ ИЗ УЗБЕКИСТАНА, КЫРГЫЗСТАНА И ТАДЖИКИСТАНА РАСПРОСТРАНЕНИЕ ПОДОБНЫХ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРАКТИК СПОСОБНО СО ВРЕМЕНЕМ СПОСОБСТВОВАТЬ ПОСТЕПЕННОЙ ГРАЖДАНСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В РЕГИОНЕ

лем при населении Украины около 41 млн человек, тогда как в случае Молдовы за рубежом находилась от четверти до трети всех граждан страны. В условиях текущей войны количество украинцев, проживающих за пределами страны (в основном беженцев), оценивается примерно в семь миллионов человек, из которых около 6,5 млн находятся в Европе. Очевидно, что эти украинцы проходят процесс политической социализации и в перспективе окажут существенное воздействие на политический ландшафт своей страны.

В последние годы ряд европейских государств, а также Великобритания, постепенно расширяют привлечение трудовых мигрантов из Центральной Азии, что свидетельствует о заметной перенастройке миграционных потоков, которые ранее были ориентированы практически исключительно на Россию. По данным Международного центра развития миграционной политики (ICMPD), в 2023 году количество первичных разрешений на работу, выданных гражданам Казахстана, Узбекистана, Кыргызстана и Таджикистана, увеличилось соответственно на 30, 39, 50 и 63% (ICMPD, 2025). В сентябре 2024 года Германия подписала миграционное соглашение с Узбекистаном, направленное на упрощение трудовой миграции квалифицированных специалистов из Узбекистана в Германию (Ринке, 2024). По данным одного из СМИ, в 2023 году европейские страны в совокупности выдали порядка 75 тысяч разрешений на работу гражданам Центральной Азии (Arabnews.com, 2025). Эта тенденция обусловлена совокупностью демографических, экономических и геополитических факторов. Во многих странах Европы старение населения и хроническая нехватка рабочей силы, особенно в строительстве, логистике и сельском хозяйстве, сформировали устойчивый структурный спрос на внешнюю рабочую силу. По мере истощения традиционных

Union and the UK as more stable and secure alternatives.

Beyond economic pragmatism, there is also a strategic dimension to Europe's emerging openness toward Central Asian labor. By offering legal migration pathways and employment opportunities, European governments pursue a policy of constructive engagement with Central Asian states, aiming to strengthen economic interdependence and prevent these countries from drifting deeper into Russia's geopolitical orbit. For the governments of the region, migration agreements with European partners provide both economic relief and political legitimacy, making labor mobility one of the most effective and

источников мигрантов в Восточной Европе работодатели и государственные структуры всё активнее обращают внимание на Центральную Азию как на доступный и культурно совместимый трудовой резерв.

Одновременно заметно ослабла некогда доминирующая роль России как основного направления трудовой миграции из Центральной Азии. Ухудшение экономической конъюнктуры, резкое обесценивание рубля, а также нарастающий климат ксенофобии и административной жесткости в отношении мигрантов существенно снизили как прибыльность, так и безопасность трудовой деятельности в России. В результате всё больше работников из Узбекистана, Кыргызстана и Таджикистана

politically acceptable channels of cooperation with the West. Therefore, the gradual recruitment of migrant workers from Central Asia by European states and the United Kingdom corresponds with the broader strategic objectives of the EU's Eastern Neighborhood and Central Asia policies, which emphasize connectivity, resilience, and diversification of regional partnerships. While labor mobility has not been the central pillar of the EU's engagement with the region, it increasingly functions as an instrument of soft alignment, linking economic cooperation with geopolitical stabilization.

With the continuation of the Russo-Ukrainian war and the expected severe economic

рассматривают Европейский союз и Соединённое Королевство как более стабильные и защищённые альтернативы.

Помимо сугубо экономической целесообразности, в формирующейся открытости Европы к трудовым мигрантам из Центральной Азии просматривается и стратегический компонент. Предоставляя легальные каналы миграции и возможности трудоустройства, европейские правительства проводят политику конструктивного взаимодействия с государствами региона, стремясь укрепить экономическую взаимозависимость и не допустить их углубления в российскую геополитическую орбиту. Для правительств центральноазиатских стран соглашения о трудовой миграции с европейскими партнёрами обеспечивают одновременно экономическую разгрузку и политическую легитимизацию, что делает мобильность рабочей силы одним из наиболее эффективных и приемлемых форматов сотрудничества с Западом. Таким образом, постепенное расширение набора трудовых мигрантов из Центральной Азии европейскими государствами и Соединённым Королевством соответствует более широкому стратегическим целям политики ЕС в отношении Восточного соседства и Центральной Азии, основанном на укреплении связности, устойчивости и диверсификации региональных партнёрств. Хотя трудовая мобильность долгое время не являлась центральным элементом взаимодействия ЕС с регионом, она всё более выступает инструментом мягкого выравнивания, соединяя экономическое сотрудничество с задачами геополитической стабилизации.

На фоне продолжающейся российско-украинской войны и ожидаемого глубокого экономического кризиса в послевоенной России становится очевидным, что Россия утрачивает статус основного направления трудовой миграции из Центральной Азии. В связи с этим можно ожидать роста числа мигрантов из региона в европейских странах, где - в политической среде, принципиально отличающейся от российской - они, подобно украинцам и молдаванам, со временем будут вовлечены в процессы социополитической социализации. Попадая в европейское институциональное пространство, мигранты сталкиваются с функционирующими правовыми системами, прозрачными бюрократическими процедурами и

downturn of post-war Russia, it became clear that Russia ceases to be the main destination for labor migrants from Central Asia. Hence, we can expect a rise in the number of Central Asian migrants in European countries, where in a new political environment distinct from Russia, similar to Ukrainians and Moldovans, they will be exposed to socio-political socialization over time. By entering the European institutional space, migrants are exposed to functioning legal systems, transparent bureaucracies, and workplace environments regulated by formal rights and obligations. Over time, this exposure cultivates new expectations regarding the relationship between the individual, the state, and society, expectations that stand in contrast to the hierarchical and often arbitrary governance practices prevailing in their countries of origin. In this light, questions arise regarding the effect of this on the domestic political environment in countries of origin of these migrants in Central Asia. Depending on the scale of emigration from Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan, the diffusion of these socio-political remittances could, over time, contribute to incremental civic transformation in Central Asia. Migrants who return or maintain close communication with relatives act as informal agents of norm diffusion, shaping perceptions of fairness, governance, and personal agency. Over the long term, the sustained engagement of Central Asian citizens with European institutional systems may erode the legitimacy of clientelistic governance at home, creating subtle but durable shifts in political culture.

The Moldovan experience shows that long-term migration to the EU does more than shift labor flows. It gradually reshapes political cultures at home. Migrants exposed to European institutions absorb new expectations about governance and society, and these ideas circulate back through family ties, friendships, and online networks. Over time, such social remittances accumulate and become politically visible. Moldova stands out only because its diaspora is exceptionally large and concentrated in Europe; the mechanism itself is neither unique nor new. It has operated in Southern Europe, Central Europe, the Balkans, and Ukraine. As migration from

трудовыми отношениями, которые регулируются формализованными правами и обязанностями. Со временем такое взаимодействие формирует новые представления о роли индивида в отношениях с государством и обществом - представления, контрастирующие с иерархичными и нередко произвольными практиками управления, преобладающими в их странах происхождения. В этом контексте закономерно возникает вопрос о том, какое воздействие подобные изменения могут оказать на внутривластную ситуацию в странах Центральной Азии. В зависимости от масштабов эмиграции из Узбекистана, Кыргызстана и Таджикистана распространение подобных социально-политических практик способно со временем способствовать постепенной гражданской трансформации в регионе. Вернувшиеся мигранты, а также те, кто поддерживает регулярную связь с родственниками на родине, выступают неформальными агентами передачи новых норм, влияя на восприятие справедливости, качества управления и степени личной субъектности. В долгосрочной перспективе устойчивое взаимодействие граждан Центральной Азии с европейскими институциональными системами может размывать легитимность клиентелистских форм управления на родине, формируя незаметные, но долговременные изменения политической культуры.

Молдавский опыт демонстрирует, что долгосрочная миграция в страны Европейского союза приводит не только к перераспределению трудовых потоков. Постепенно она трансформирует политические культуры на родине. Мигранты, взаимодействующие с европейскими институтами, усваивают новые представления об управлении и общественных отношениях, и эти идеи возвращаются назад через семейные связи, дружеские контакты и онлайн-сети. Со временем подобные социальные поведения накапливаются и становятся политически ощутимыми. Молдова выделяется лишь масштабом и высокой концентрацией своей диаспоры в ЕС; сам механизм не является ни уникальным, ни новым. Он уже действовал в странах Южной Европы, Центральной Европы, на Балканах и в Украине. По мере того как миграция из Центральной Азии всё более переориентируется на Европу и отходит от России, нет оснований ожидать иного результата. То, что начина-

Central Asia increasingly reorients toward Europe and away from Russia, there is no reason to expect a different outcome there. What begins as economic mobility becomes a quiet but powerful channel of civic and political socialization. With enough scale and time, these remitted norms can gradually shift expectations in Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and beyond, just as they have in Moldova.

References:

- Arabnews.com (2025). Central Asian migrants look west, away from Russia. Arab News. Retrieved from <https://www.arabnews.com/node/2619191/world>. Accessed on 08.11.2025.
- Central Electoral Commission of Moldova (2020). Presidential elections from 2020. Retrieved from <https://a.cec.md/en/01112020-7078.html>. Accessed on 01.11.2025.
- Central Electoral Commission of Moldova (2025). Parliamentary elections in Moldova. Retrieved from <https://pv.cec.md/>. Accessed on 08.11.2025.
- Ciobanu, Rodica and Mariana Rosca (2020). Moldovan diaspora's social networks: Political mobilization and participation. Central and Eastern European E-Dem & E-Gov Days, 338, 323-334. Retrieved from <https://doi.org/10.24989/ocg.338.26>. Accessed on 08.11.2025.
- Euronews (2025). Moldova's pro-EU party wins high-stakes parliamentary election. Euronews. Retrieved from <https://www.euronews.com/2025/09/29/moldovas-pro-eu-party-takes-clear-lead-in-parliamentary-election>. Accessed on 11.11.2025.
- Eurostat (2022). First residence permits reached pre-pandemic levels. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220809-2>. Accessed on 01.11.2025.
- ICPMD (2024). Migration Outlook 2024: Eastern Europe and Central Asia (EECA). Retrieved from <https://www.icmpd.org/file/download/60848/file/ICMPD%2520Migration%2520Outlook%2520EECA%25202024.pdf> icmpd.org+1. Accessed on 08.11.2025.
- ICPMD (2025). Migration Outlook 2025: Eastern Europe and Central Asia. Retrieved from https://www.icmpd.org/file/download/63935/file/ICMPD%2520Migration%2520Outlook%2520Eastern%20Europe%20and%20Central%20Asia%202025_EN.pdf. Accessed on 08.11.2025.
- Oxford Analytica (2024). Diaspora likely to prove decisive in Moldovan election. Oxford Analytica. Retrieved from <https://www.oxan.com/insights/diaspora-likely-to-prove-decisive-in-moldovan-election/>. Accessed on 08.11.2025.
- Rinke, Andreas (2024). Germany signs agreement on migration with Uzbekistan. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/germany-signs-agreement-migration-with-uzbekistan-2024-09-15/>. Accessed on 02.11.2025.

ется как экономическая мобильность, превращается в тихий, но весьма действенный канал гражданской и политической социализации. При достаточном масштабе и времени эти передаваемые нормы могут постепенно изменить общественные ожидания в Узбекистане, Кыргызстане, Таджикистане и других странах региона - так же, как это уже произошло в Молдове.

Источники:

- Arabnews.com (2025). Мигранты из Центральной Азии ищут пути на Запад, отворачиваясь от России. Arab News. Доступно по адресу: <https://www.arabnews.com/node/2619191/world>. Дата обращения: 08.11.2025.
- Euronews (2025). Проевропейская партия Молдовы выигрывает ключевые парламентские выборы. Доступно по адресу: <https://www.euronews.com/2025/09/29/moldovas-pro-eu-party-takes-clear-lead-in-parliamentary-election>. Дата обращения: 11.11.2025.
- Eurostat. (2022). Количество первых видов на жительство вернулось к допандемийным уровням. Доступно по адресу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220809-2>. Дата обращения: 01.11.2025.
- ICPMD (2024). Прогноз миграции 2024: Восточная Европа и Центральная Азия (ЕЕКА). Доступно по адресу: <https://www.icmpd.org/file/download/60848/file/ICMPD%2520Migration%2520Outlook%2520EECA%25202024.pdf>. Дата обращения: 08.11.2025.
- ICPMD (2025). Прогноз миграции 2025: Восточная Европа и Центральная Азия. Доступно по адресу: https://www.icmpd.org/file/download/63935/file/ICMPD%2520Migration%2520Outlook%2520Eastern%20Europe%20and%20Central%20Asia%202025_EN.pdf. Дата обращения: 08.11.2025.
- Oxford Analytica (2024). Диаспора, вероятно, сыграет решающую роль на выборах в Молдове. Oxford Analytica. Доступно по адресу: <https://www.oxan.com/insights/diaspora-likely-to-prove-decisive-in-moldovan-election/>. Дата обращения: 02.11.2025.
- Ринке, Андреас (2024). Германия подписывает соглашение о миграции с Узбекистаном. Reuters. Доступно по адресу: <https://www.reuters.com/world/germany-signs-agreement-migration-with-uzbekistan-2024-09-15/>. Дата обращения: 02.11.2025.
- Центральная избирательная комиссия Республики Молдова (2020). Президентские выборы 2020 года. Доступно по адресу: <https://a.cec.md/en/01112020-7078.html>. Дата обращения: 01.11.2025.
- Центральная избирательная комиссия Республики Молдова (2025). Парламентские выборы в Молдове. Доступно по адресу: <https://pv.cec.md/>. Дата обращения: 08.11.2025.
- Чобану, Родика и Мариана Роска (2020). Социальные сети молдавской диаспоры: политическая мобилизация и участие. Central and Eastern European E-Dem & E-Gov Days, 338. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.24989/ocg.338.26>. Дата обращения: 08.11.2025.

DIGITALIZING CHILDHOOD: CENTRAL ASIAN CASE

PROF. DR. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ДЕТСТВА: ПРИМЕР ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Digital childhood has become a defining global trend, reshaping how young people learn, communicate, and socialize. Recent data shows that 79% of individuals aged 15–24 use the internet, compared with 65% of those aged 25 and older, highlighting a persistent generational gap (International Telecommunication Union, 2023). The age gap reflects earlier technology adoption among youth, with children now accessing digital devices at increasingly younger ages. Among parents whose child uses a smartphone, 60% report their child began engaging with one before age 5, including roughly one-third before age 2 (Auxier et al., 2020). Moreover, the majority of parents say their child watches videos (63%) or plays games (60%) on a smartphone, and 55% report their child uses or interacts with a tablet computer. Screen time has become ubiquitous: 80% of parents with a child aged 5 to 11 say their child ever interacts with or uses a tablet, while 71% report the same for smartphones. These dynamics open opportunities for education and digital skill building but also introduce new challenges, including unequal access, exposure to online risks, and concerns about children's mental and physical well-being.

**CHILDREN NOW
ACCESSING
DIGITAL DEVICES
AT INCREASINGLY
YOUNGER AGES**

**ДЕТИ ТЕПЕРЬ
ПОЛУЧАЮТ ДОСТУП
К ЦИФРОВЫМ
УСТРОЙСТВАМ ВО
ВСЕ БОЛЕЕ РАННЕМ
ВОЗРАСТЕ**

Цифровое детство стало определяющей глобальной тенденцией, меняющей то, как молодые люди учатся, общаются и социализируются. Последние данные показывают, что 79% людей в возрасте от 15 до 24 лет пользуются интернетом, по сравнению с 65% в возрасте 25 лет и старше, что подчеркивает сохраняющийся разрыв поколений (Международный союз телекоммуникации, 2023). Возрастной разрыв отражает более раннее внедрение технологий среди молодежи, причем дети теперь получают доступ к цифровым устройствам во все более раннем возрасте. Среди родителей, чьи дети пользуются смартфонами, 60% сообщают, что их ребенок начал использовать их до 5 лет, в том числе примерно треть — до 2 лет (Оксье и др., 2020). Более того, большинство родителей говорят, что их ребенок смотрит видео (63%) или играет в игры (60%) на смартфоне, а 55% сообщают, что их ребенок использует планшетный компьютер или взаимодействует с ним. Время, проведенное за экраном, стало повсеместным: 80% родителей детей в возрасте от 5 до 11 лет утверждают, что их ребенок взаимодействует с планшетом или пользуется им, а 71% сообщают о том же в отношении смартфонов. Эта динамика

Central Asia is experiencing similar shifts, albeit with significant intra-regional disparities. The most prominent and relevant example includes the Kazakhstan Kids Online report from UNICEF (2023), which demonstrates that Kazakhstani children have widespread and early access to the Internet. According to the survey, 46% of children first go online between the ages of 5 and 8, and an additional one-third do so between 9 and 12. Smartphone use is nearly universal: 92% of children access the Internet on their phones daily or several times per day. The report also shows that children perceive the digital environment positively, with 94% agreeing that the Internet contains useful resources for their age group and 93% stating that they enjoy their time online. This sense of enjoyment grows with age, as adolescents aged 15–17 are significantly more likely than younger children to report consistently positive online experiences. Beyond communication and entertainment, digital technologies also play a role in learning: 60% of children use the Internet for schoolwork, and 46% search for new information daily or more often. While there is no such direct evidence in other countries of the region, the overall trend for digitalization makes it safe to assume that the described statistics may soon become relevant for most

открывает возможности для образования и развития цифровых навыков, но также создает новые проблемы, включая неравный доступ, подверженность онлайн-рискам и опасения по поводу психического и физического благополучия детей.

Центральная Азия переживает схожие сдвиги, хотя и со значительными внутри-региональными различиями. Наиболее ярким и актуальным примером является отчет ЮНИСЕФ «Kazakhstan Kids Online» (2023), который показывает, что казахстанские дети имеют широкий и ранний доступ к Интернету. Согласно опросу, 46% детей впервые выходят в Интернет в возрасте от 5 до 8 лет, а еще треть делают это в возрасте от 9 до 12 лет. Использование смартфонов практически повсеместно: 92% детей выходят в Интернет со своих телефонов ежедневно или несколько раз в день. Отчет также показывает, что дети воспринимают цифровую среду положительно: 94% согласны с тем, что Интернет содержит полезные ресурсы для их возрастной группы, а 93% утверждают, что им нравится проводить время в Интернете. Это чувство удовольствия усиливается с возрастом, поскольку подростки в возрасте 15–17 лет значительно чаще, чем дети

of the population of Central Asia. Thus, how governments and societies respond to these trends now will shape long-term outcomes: from ensuring equitable access and strengthening digital literacy to developing safeguards that protect children in rapidly evolving online environments.

In many societies and especially among more conservative groups there is a widely held worry that heavier use of digital tools and gadgets by children does real harm. People say that more screen time damages children's physical and mental health, interferes with socialization, and makes attention worse. Those concerns are commonly voiced in public debates and media coverage, which often point to rising statistics on youth mental-health problems and to studies linking screen use with anxiety, depression, or self-harm (Nagata et al., 2024). Policymakers and schools sometimes respond to recent head-

младшего возраста, сообщают о стабильно положительном опыте использования Интернета. Помимо общения и развлечений, цифровые технологии также играют роль в обучении: 60% детей используют интернет для школьных занятий, а 46% ищут новую информацию ежедневно или несколько раз в день. Хотя в других странах региона подобных прямых свидетельств нет, общая тенденция цифровизации позволяет с уверенностью предположить, что описанная статистика вскоре может стать актуальной для большей части населения Центральной Азии. Таким образом, то, как правительства и общество отреагируют на эти тенденции сейчас, определит долгосрочные результаты: от обеспечения равного доступа и повышения цифровой грамотности до разработки мер защиты детей в быстро меняющейся онлайн-среде.

lines about smartphone restrictions or school rules banning devices, reflecting this worry. Public health bodies and professional associations also issue cautious guidance for example, pediatric and mental-health organizations continue to flag risks such as poorer sleep, reduced physical activity, or attention problems associated with some kinds of screen use (American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 2025). In short, the perception that technology is a prime driver of a modern “youth mental-health crisis” is widespread and influential in policy debates.

However, it would be misleading to claim as some popular narratives do that digitalization, technology, and social media are the direct and sole causes of children’s mental-health

**BEYOND
COMMUNICATION
AND
ENTERTAINMENT,
DIGITAL
TECHNOLOGIES ALSO
PLAY A ROLE IN
LEARNING**

**ПОМИМО ОБЩЕНИЯ
И РАЗВЛЕЧЕНИЙ,
ЦИФРОВЫЕ
ТЕХНОЛОГИИ ТАКЖЕ
ИГРАЮТ РОЛЬ В
ОБУЧЕНИИ**

Во многих обществах, и особенно среди более консервативных групп, широко распространено беспокойство о том, что более интенсивное использование детьми цифровых устройств и гаджетов наносит реальный вред. Люди говорят, что большее время, проведенное за экраном, вредит физическому и психическому здоровью детей, мешает социализации и ухудшает внимание. Эти опасения часто озвучиваются в публичных дебатах и в СМИ, которые указывают на рост статистики проблем психического здоровья у молодежи и на исследования, связывающие использование экранов с тревожностью, депрессией или самоповреждением (Нагата и др., 2024). Политики и школы иногда реагируют на недавние заголовки об ограничениях использования смартфонов или школьных правилах, запрещающих использование устройств, что отражает эту обеспокоенность. Органы общественного здравоохранения и профессиональные ассоциации также выпускают осторожные рекомендации — например, организации, занимающиеся вопросами педиатрии и психического здоровья, продолжают отмечать такие риски, как нарушение сна, снижение физической активности или проблемы с вниманием, связанные с некоторыми видами использования экранов (Американская академия детской и подростковой психиатрии, 2025). Короче говоря, представление о том, что технологии являются основной движущей силой современного «кризиса психического здоровья молодежи» широко распространено и оказывает влияние на политические дебаты.

Однако было бы ошибочным утверждать — как это делают некоторые популярные нарративы — что цифровизация, технологии и социальные сети являются прямой и единственной причиной проблем с

problems. The most careful recent syntheses and large-scale analyses find that screen time per se is not a simple, consistent cause of severe mental-health harms. UNICEF's global report *Childhood in a Digital World* and its technical statistical annex conclude there is no strong, consistent evidence that screen time by itself causes anxiety, self-harm, or suicidal ideation; associations that do appear are typically weak, small in magnitude, and inconsistent across studies and contexts (Bhargava et al., 2025; UNICEF Innocenti, 2025). Researchers and reviewers likewise emphasize that effects depend on what children do online, who they are, and the broader family and social context rather than raw minutes of screen exposure (Nagata et al., 2024). A recent expert commentary and book review "No Simple Answers for Kids and Screens" likewise rejects a one-sided "technology is the bogeyman" argument and stresses that outcomes depend on multiple moderating factors (Konrath, 2025). In short, the evidence points to nuance, not a single cause-and-effect story.

There are plausible alternative explanations for the observed global

**OUTRIGHT
PROHIBITION
CAN LEAD TO
A MULTITUDE
OF NEGATIVE
CONSEQUENCES**

**ПРЯМОЙ ЗАПРЕТ
МОЖЕТ ПРИВЕСТИ
К МНОЖЕСТВУ
НЕГАТИВНЫХ
ПОСЛЕДСТВИЙ**

психическим здоровьем детей. Самые тщательно изученные идеи и масштабные анализы показывают, что экранное время само по себе не является простой, последовательной причиной серьезного вреда психическому здоровью. Глобальный отчет ЮНИСЕФ «Детство в цифровом мире» и его техническое статистическое приложение демонстрируют, что нет убедительных, последовательных доказательств того, что экранное время само по себе вызывает тревожность, самоповреждение или суицидальные мысли; ассоциации, которые все же появляются, обычно слабы, незначительны и непоследовательны в разных исследованиях и контекстах (Бхаргава и др., 2025; UNICEF Innocenti, 2025). Исследователи и рецензенты также подчеркивают, что эффекты зависят от того, что дети делают в интернете, кто они, и более широкий семейный и социальный контекст, а не от простых минут воздействия экрана (Нагата и др., 2024). Недавний комментарий эксперта и рецензия на книгу «Нет простых ответов для детей и экранов» также отвергают односторонний аргумент о «наводящих ужас технологиях» и подчеркивают, что результаты зависят от множества сдерживающих факторов (Конрат, 2025). Короче говоря, данные указывают на нюансы, а не на единую причинно-следственную связь.

Существуют правдоподобные альтернативные объяснения наблюдаемого глобального роста проблем психического здоровья у детей и подростков, не выделяющие экраны в качестве основной причины. К ним относятся психологические и социальные последствия пандемии COVID-19 (закрытие школ, социальная изоляция, стресс в семье), растущая экономическая нестабильность и неравенство, тревожность, связанная с климатом, рост выявления и изменение диагностических методов (повышение осведомлен-

rise in child and adolescent mental-health problems that do not single out screens as the main driver. These include the psychological and social impacts of the COVID-19 pandemic (school closures, social isolation, family stress), growing economic insecurity and inequality, climate anxiety, increased detection and changing diagnostic practices (more awareness, broader diagnostic criteria), and greater help-seeking and reporting. Several large reviews and cohort studies show that mental-health incidence rose markedly during and after the pandemic, and that ADHD diagnoses and demand for services changed in ways consistent with altered social conditions and service access not solely due to device use (Auro et al., 2024). For instance, many children experienced prolonged disruptions to routines, irregular sleep schedules, and reduced outdoor activity during lockdowns all of which are known to affect mood and attention regardless of screen use. Similarly, families facing financial strain or parental burnout may see behavioral or emotional changes in children that have little to do with digital devices but stem from broader household stressors. Thus, a multifactor explanation (pandemic, structural stressors, diagnostic and reporting shifts, sleep and lifestyle changes) fits the evidence better than a single-cause story blaming gadgets alone.

Moreover, completely trying to “disconnect” children from digital tools is neither realistic nor desirable. Many countries and schools have experimented with restricting phones during lessons, and some Central Asian schools and policymakers have moved toward stricter rules or considered age limits for social media. For instance, in Tajikistan, the use of electronic devices in classrooms was banned altogether (Times of Central Asia, 2024). Similar policies have been introduced in most countries of the region in recent years (Listvin, 2025; Kupbayeva, 2025). But international evidence and expert commentary warn that bans alone are unlikely to solve the underlying problems: studies show that blanket phone bans do not automatically improve grades or wellbeing unless they are part of a broader strategy (Weaver, 2025), and it can also be argued that outright prohibition can lead to a multitude of negative consequenc-

ности, расширение диагностических критериев), а также более активное обращение за помощью и информирование о проблемах. Несколько крупных обзоров и когортных исследований показывают, что заболеваемость психическим здоровьем заметно выросла во время и после пандемии, а диагнозы СДВГ (синдром дефицита внимания и гиперактивности) и спрос на услуги изменились в соответствии с изменившимися социальными условиями и доступом к услугам, а не только из-за использования устройств (Ауро и др., 2024). Например, многие дети столкнулись с длительными нарушениями привычного распорядка дня, нерегулярным режимом сна и снижением активности на открытом воздухе во время карантина — все это, как известно, влияет на настроение и внимание независимо от использования экранов. Аналогичным образом, семьи, испытывающие финансовые трудности или родительское выгорание, могут наблюдать поведенческие или эмоциональные изменения у детей, которые мало связаны с цифровыми устройствами, а обусловлены более общими бытовыми стрессорами. Таким образом, многофакторное объяснение (пандемия, структурные стрессоры, сдвиги в диагностике и отчетности, изменения сна и образа жизни) лучше соответствует фактам, чем объяснение с одной причиной, возлагающее вину исключительно на гаджеты.

Более того, попытка полностью «отключить» детей от цифровых технологий нереалистична и нежелательна. Многие страны и школы экспериментировали с ограничением использования телефонов во время уроков, а некоторые школы и политики в Центральной Азии перешли к более строгим правилам или рассматривали возможность введения возрастных ограничений для социальных сетей. Например, в Таджикистане использование электронных устройств в классах было полностью запрещено (Times of Central Asia, 2024). Аналогичные меры были введены в большинстве стран региона в последние годы (Листвин, 2025; Купбаева, 2025). Однако международные данные и комментарии экспертов предупреждают, что одни лишь запреты вряд ли решат основные проблемы: исследования показывают, что тоталь-

es, such as lower trust between students and teachers or stress caused in students by the fear of missing out. Thus, there is consistent expert caution that policy should be comprehensive rather than purely prohibitive.

A more constructive alternative is the “care-centered” approach to technology, which focuses on protecting children while enabling the benefits of connectivity. For instance, UNICEF’s Responsible Innovation in Technology for Children program emphasizes building digital skills, embedding child-rights principles into product design, strengthening privacy and safety, and teaching children’s critical digital literacies (UNICEF, 2024). A “tech with care” concept argues for deliberate policies and design choices that teach children how to use technology purposefully, protect their data and mental health, and create supportive environments — rather than attempting hard bans that risk excluding children from learning or social participation (Konrath, 2025). Experts who promote this approach note that it works by changing platform design incentives, improving regulation, building parental and school capacity, and focusing on digital citizenship and resilience measurable, practical steps rather than moral panic.

Finally, there are many clear benefits for children growing up in a more digital world. Evidence documents gains in access to information and educational resources, new forms of peer and civic participation, improved opportunities for learning in remote or underserved areas (especially when schools are connected to broadband), and tools that support children with special needs or living in care (UNICEF, 2024). Digital skills are increasingly essential for future labor markets; early, guided exposure to technology can build problem-solving, collaboration, and digital literacy that help children later in life. Where connectivity is combined with good pedagogy and safeguards, the benefits for learning outcomes and civic engagement can be substantial.

Taken together, this means we should not view digitalization only as a threat. It brings real risks but those risks are mitigable through policy, education, and design. Bal-

ный запрет на телефоны не приводит к автоматическому улучшению оценок или благополучия, если он не является частью более широкой стратегии (Уивер, 2025). Также можно утверждать, что прямой запрет может привести к множеству негативных последствий, таких как снижение доверия между учениками и учителями или стресс, возникающий у учеников из-за страха что-то упустить. Таким образом, эксперты неизменно предупреждают, что политика должна быть комплексной, а не исключительно запретительной.

Более конструктивной альтернативой является «центрированный на заботе» подход к технологиям, который фокусируется на защите детей и одновременно на предоставлении им преимуществ подключения. Например, программа ЮНИСЕФ «Ответственные инновации в технологиях для детей» делает акцент на развитии цифровых навыков, внедрении принципов прав ребенка в дизайн продуктов, укреплении конфиденциальности и безопасности, а также обучении детей критически важным цифровым навыкам (ЮНИСЕФ, 2024). Концепция «технологий с заботой» выступает за продуманную политику и выбор дизайна, которые учат детей целенаправленно использовать технологии, защищать их данные и психическое здоровье, а также создавать благоприятную среду, — вместо попыток введения жестких запретов, которые рискуют исключить детей из процесса обучения или участия в общественной жизни (Конрат, 2025). Эксперты, продвигающие этот подход, отмечают, что он работает за счет изменения стимулов к разработке платформ, улучшения регулирования, укрепления родительского и школьного потенциала, а также акцента на цифровом гражданстве и устойчивости — то есть на измеримых практических шагах, а не на моральной панике.

Наконец, существует множество очевидных преимуществ для детей, растущих в более цифровом мире. Имеются данные об улучшении доступа к информации и образовательным ресурсам, новых формах общения со сверстниками и участия в гражданском обществе, улучшении возможностей обучения в отдаленных или недостаточно обслуживаемых районах (особенно когда школы

anced action, which includes connectivity, safeguards, digital skills, and child-rights design, preserves the benefits children gain from technology while reducing harm; the question is not whether children should be online, but how societies make the online world safer, more equitable, and more developmental for them. Thus, the first law on artificial intelligence in Central Asia, signed by President Tokayev, creates a regulatory framework for the safer use of AI. The law prohibits behavioral manipulation, exploitation of vulnerabilities, non-consensual emotion recognition, social ratings, and illegal data collection, applicable to both adult and child users (Omirgazy, 2025).

Experts in Central Asian countries specializing in digital skills development should focus on conducting national studies to assess the state of children's digital literacy and develop a series of recommendations for developing special programs for children in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan. These recommendations could

THE QUESTION IS NOT WHETHER CHILDREN SHOULD BE ONLINE, BUT HOW SOCIETIES MAKE THE ONLINE WORLD SAFER, MORE EQUITABLE, AND MORE DEVELOPMENTAL FOR THEM

ВОПРОС НЕ В ТОМ, ДОЛЖНЫ ЛИ ДЕТИ БЫТЬ В ОНЛАЙН-ПРОСТРАНСТВЕ, А В ТОМ, КАК ОБЩЕСТВО МОЖЕТ СДЕЛАТЬ ОНЛАЙН-МИР БОЛЕЕ БЕЗОПАСНЫМ, СПРАВЕДЛИВЫМ И СПОСОБСТВУЮЩИМ ИХ РАЗВИТИЮ

подключены к широкополосному интернету), а также об инструментах, поддерживающих детей с особыми потребностями или детей, проживающих в учреждениях опеки (ЮНИСЕФ, 2024). Цифровые навыки становятся все более важными для будущих рынков труда; раннее, целенаправленное знакомство с технологиями может развить навыки решения проблем, сотрудничества и цифровую грамотность, которые пригодятся детям в дальнейшей жизни. Сочетание подключенности к сети с эффективной педагогикой и гарантиями безопасности может существенно улучшить результаты обучения и гражданскую активность.

В совокупности это означает, что мы не должны рассматривать цифровизацию только как угрозу. Она несёт в себе реальные риски, но эти риски можно снизить с помощью политики, образования и планирования. Сбалансированные действия, включающие в себя подключение к сети, гарантии безопасности, цифровые навыки и проектирование с учётом прав ребёнка, сохраняют преимущества, которые дети получают от технологий, одновременно снижая вред; вопрос не в том, должны ли дети быть в онлайн-пространстве, а в том, как общество может сделать онлайн-мир более безопасным, справедливым и способствующим их развитию. Так, первый закон об искусственном интеллекте в Центральной Азии, подписанный президентом Токаевым, создаёт нормативную базу для более безопасного использования ИИ. Закон запрещает манипуляцию поведением, эксплуатацию уязвимостей, неконсенсуальное распознавание эмоций, социальные рейтинги и незаконный сбор данных, распространяясь как на взрослых, так и на детей (Омиргазы, 2025).

Экспертам стран Центральной Азии, специализирующимся на

include the development of educational products and methodological guides for developing digital skills in national languages, country-specific and regional educational programs, and training for national trainers. These recommendations could be supported not only by government agencies but also by non-governmental organizations and parental organizations, as well as by all those interested in preserving children's mental and physical health and the sustainable development of society.

References:

- American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (2025). Children and watching TV Facts for Families No. 54. Retrieved from https://www.aacap.org/AACAP/Families_and_Youth/Facts_for_Families/FFF-Guide/Children-And-Watching-TV-054 Accessed on 11.11.2025.
- Auro, Kirsi, Holopainen, Ida, Perola, Markus, Havulinna, Aki and Raevuori, Anu (2024). ADHD diagnoses in Finland during the COVID-19 pandemic. Retrieved from <https://jamanetwork.com/journals/jamanetworkopen/fullarticle/2820434>. Accessed on 16.11.2025.
- Auxier, Brooke, Anderson, Monica, Perrin, Andrew and Turner, Erica (2020). Parenting children in the age of screens. Pew Research Center. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/internet/2020/07/28/parenting-children-in-the-age-of-screens/>. Accessed on 16.11.2025.
- Bhargava, Arisha, Guillou, Helene, Rees, Gwyther, and Kardefelt-Winther, Daniel (2025). Statistical analysis: Childhood in a digital world. UNICEF Innocenti Research Centre. Retrieved from <https://www.unicef.org/innocenti/media/11321/file/UNICEF-Innocenti-Childhood-Digital-World-Statistical-Analysis-2025.pdf>. Accessed on 01.11.2025.
- International Telecommunication Union (2023). Facts and figures 2023: Youth Internet use. Retrieved from <https://www.itu.int/itu-d/reports/statistics/2023/10/10/ff23-youth-internet-use/>. Accessed on 16.11.2025.
- Konrath, Sara (2025). No simple answers for kids and screens. Education Next, 25(4). Retrieved from <https://www.educationnext.org/no-simple-answers-for-kids-and-screens-book-review-twenge-10-rules-for-raising-kids-in-a-high-tech-world>. Accessed on 16.11.2025.
- Kupbayeva, Anelya (2025). Smartphones blamed for falling grades as Kazakhstan schools toughen rules. Tengrinews. Retrieved from <https://en.tengrinews.kz/edu/smartphones-blamed-for-falling-grades-as-kazakhstan-schools-268866/> Accessed on 17.11.2025.
- Listvin, Daniil (2025). Registration and fines for parents: What are the risks of using a phone at school? Nova24. Retrieved from <https://nova24.uz/en/lets-explain/registration-and-fines-for-parents-what>

развитии цифровых навыков, следует сосредоточиться на проведении национальных исследований для оценки состояния цифровой грамотности детей и разработке комплекса рекомендаций по созданию специальных программ для детей в Казахстане, Кыргызстане, Таджикистане, Туркменистане и Узбекистане. Эти рекомендации могли бы включать разработку образовательных продуктов и методических пособий по развитию цифровых навыков на национальных языках, государственных и региональных образовательных программ, а также подготовку национальных тренеров. Эти рекомендации могли бы быть поддержаны не только государственными органами, но и неправительственными организациями, родительскими объединениями, а также всеми, кто заинтересован в сохранении психического и физического здоровья детей и устойчивом развитии общества.

Источники:

- Американская академия детской и подростковой психиатрии (2025). Дети и просмотр телевизора Факты для семей № 54. Доступно по адресу: https://www.aacap.org/AACAP/Families_and_Youth/Facts_for_Families/FFF-Guide/Children-And-Watching-TV-054. Дата обращения: 11.11.2025.
- Ауро, Кирси, Холодайнен, Ида, Перола, Маркку, Хавулинна, Аки и Раевуори, Ану (2024). Диагностика СДВГ в Финляндии во время пандемии COVID-19. JAMA Network Open. Доступно по адресу: <https://jamanetwork.com/journals/jamanetworkopen/fullarticle/2820434>. Дата обращения: 16.11.2025.
- Бхаргава, Ариша, Гийу, Элен, Рис Гуайтер и Кардефельт-Винтер Даниэль (2025). Статистический анализ: Детство в цифровом мире. Исследовательский центр ЮНИСЕФ «Инноченти». Доступно по адресу: <https://www.unicef.org/innocenti/media/11321/file/UNICEF-Innocenti-Childhood-Digital-World-Statistical-Analysis-2025.pdf>. Дата обращения: 01.11.2025.
- Конрат, Сара (2025). Нет простых ответов для детей и экранов. Education Next, 25 (4). Доступно по адресу: <https://www.educationnext.org/no-simple-answers-for-kids-and-screens-book-review-twenge-10-rules-for-raising-kids-in-a-high-tech-world>. Дата обращения: 16.11.2025.
- Купбаева, Анеля (2025). Смартфоны обвиняют в снижении успеваемости в связи с ужесточением правил в школах Казахстана. Доступно по адресу: <https://en.tengrinews.kz/edu/smartphones-blamed-for-falling-grades-as-kazakhstan-schools-268866/>. Дата обращения: 17.11.2025.
- Листвин, Даниил (2025). Регистрация и штрафы для родителей: чем грозит использование телефона в школе? Доступно по адресу: <https://nova24.uz/en/>

are-the-risks-of-using-a-phone-at-school/ Accessed on 01.11.2025.

Nagata, Jason, Cortez, Al-Shoaibi, Abubakr, Leong, Alicia, Zamora, Gabriel, Testa, Alexander, Ganson, Kyle and Baker, Fiona (2024). Screen time and mental health: A prospective analysis. BMC Public Health. Retrieved from <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-024-20102-x>. Accessed on 16.11.2025.

OECD (2025). How's life for children in the digital age? OECD Publishing. Retrieved from <https://doi.org/10.1787/0854b900-en>. Accessed on 15.11.2025.

Omirgazy, Dana (2025). Kazakhstan adopts Central Asia's first AI Law. The Astana Times. Retrieved from <https://astanatimes.com/2025/11/kazakhstan-adopts-central-asias-first-ai-law/> Accessed on 18.11.2025.

Times of Central Asia (2024). Electronic devices are banned from classrooms in Tajikistan. Retrieved from <https://timesca.com/electronic-devices-banned-from-classrooms>. Accessed on 16.11.2025.

UNICEF Innocenti (2025). Statistical analysis: Childhood in a digital world (Technical annex). Retrieved from <https://www.unicef.org/innocenti/media/11321/file/UNICEF-Innocenti-Childhood-Digital-World-Statistical-Analysis-2025.pdf>. Accessed on 01.11.2025.

UNICEF (2024). Responsible Innovation in Technology for Children (RITEC). Retrieved from <https://www.unicef.org/innocenti/reports/responsible-innovation-technology-children>. Accessed on 16.11.2025.

UNICEF (2023). Kazakhstan Kids Online: The digital life of children in Kazakhstan. Retrieved from <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/13061/file/Kazakhstan%20Kids%20Online.pdf>. Accessed on 14.11.2025.

Weaver, Matthew (2025). School phone bans do not improve grades or well-being, major UK study finds. The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/education/2025/feb/05/school-ban-phones-not-improve-grades-health-uk-study>. Accessed on 16.11.2025.

lets-explain/registration-and-fines-for-parents-what-are-the-risks-of-using-a-phone-at-school/. Дата обращения: 01.11.2025.

Международный союз телекоммуникации (2023). Факты и цифры 2023: Использование интернета молодёжью. Доступно по адресу: <https://www.itu.int/itu-d/reports/statistics/2023/10/10/ff23-youth-internet-use/>. Дата обращения: 16.11.2025.

Нарата Джейсон, Кортес, Аль-Шуаиб, Абубакр, Леонг, Алисия, Замора, Габриэль, Теста Александр, Гэнсон, Кайл и Бейкер, Фиона (2024). Экранное время и психическое здоровье: проспективный анализ. Доступно по адресу: <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-024-20102-x>. Дата обращения: 16.11.2025.

Оксье Брук, Андерсон, Моника, Перрин, Эндрю и Тернер, Эрика (2020). Воспитание детей в эпоху экранов. Исследовательский центр Пью. Доступно по адресу: <https://www.pewresearch.org/internet/2020/07/28/parenting-children-in-the-age-of-screens/>. Дата обращения: 16.11.2025.

Омирказы, Дана (2025). Казахстан принимает первый в Центральной Азии закон об искусственном интеллекте. The Astana Times. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/2025/11/kazakhstan-adopts-central-asias-first-ai-law/>. Дата обращения: 18.11.2025.

ОЭСР (2025). Как живётся детям в цифровую эпоху? Доступно по адресу: <https://doi.org/10.1787/0854b900-en>. Дата обращения: 15.11.2025.

Times of Central Asia (2024). В Таджикистане электронные устройства запрещены в классах. Доступно по адресу: <https://timesca.com/electronic-devices-banned-from-classrooms>. Дата обращения: 16.11.2025.

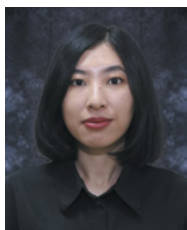
ЮНИСЕФ (2025). Статистический анализ: Детство в цифровом мире (Техническое приложение). Доступно по адресу: <https://www.unicef.org/innocenti/media/11321/file/UNICEF-Innocenti-Childhood-Digital-World-Statistical-Analysis-2025.pdf>. Дата обращения: 01.11.2025.

ЮНИСЕФ (2024). Ответственные инновации в технологиях для детей (RITEC). Доступно по адресу: <https://www.unicef.org/innocenti/reports/responsible-innovation-technology-children>. Дата обращения: 16.11.2025.

ЮНИСЕФ (2023). Дети Казахстана онлайн: Цифровая жизнь детей в Казахстане. Доступно по адресу: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/13061/file/Kazakhstan%20Kids%20Online.pdf>. Дата обращения: 14.11.2025.

Уивер Мэтью (2025). Запреты на использование телефонов в школах не улучшают успеваемость и благополучие детей, согласно результатам крупного исследования, проведенного в Великобритании. Доступно по адресу: <https://www.theguardian.com/education/2025/feb/05/school-ban-phones-not-improve-grades-health-uk-study>. Дата обращения: 16.11.2025.

STRATEGIC ENGAGEMENT AND ECONOMIC DIPLOMACY: ANALYZING PRESIDENT TRUMP'S OCTOBER 2025 VISIT TO ASIA

AIDA AMANGELDINA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ: АНАЛИЗ ВИЗИТА ПРЕЗИДЕНТА ТРАМПА В АЗИЮ В ОКТЯБРЕ 2025 ГОДА

At the end of October 2025, US President Donald Trump embarked on a visit to Malaysia, Japan, and South Korea as part of a broader effort to strengthen the United States' political and economic engagement in Asia. The main reason for the visit was his participation in the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) and the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) summits, where he sought to advance US interests in trade, security, and regional cooperation. During these meetings, Trump negotiated several trade arrangements with Asian leaders. This was his first trip to Asia in his second term, and the first visit by a US president to the region since 2023, when the G7 meeting was held (Puri, 2025).

The US President started his trip with a visit to Malaysia on October 26. By the invitation of Malaysian Prime Minister Anwar Ibrahim, he participated in the ASEAN summit and witnessed the signing of the ceasefire agreement between Thailand and Cambodia. The brokering of this agreement is an important event for the United States. This is because Trump contributed to the achievement of a ceasefire between the parties in their prolonged disputes in the summer. For the President, eager to get a Nobel Peace Prize, the par-

IN THE END OF OCTOBER, THE US PRESIDENT DONALD TRUMP MADE A VISIT TO ASIAN COUNTRIES. IT WAS TRUMP'S FIRST VISIT TO ASIA IN HIS SECOND TERM, AND THE FIRST VISIT BY A US PRESIDENT TO ASIA SINCE 2023 WHEN THE G7 MEETING WAS HELD

В КОНЦЕ ОКТЯБРЯ ПРЕЗИДЕНТ США ДОНАЛД ТРАМП СОВЕРШИЛ ВИЗИТ В СТРАНЫ АЗИИ. ЭТО БЫЛ ПЕРВЫЙ ВИЗИТ ТРАМПА В АЗИЮ В ХОДЕ ЕГО ВТОРОГО СРОКА И ПЕРВЫЙ ВИЗИТ ПРЕЗИДЕНТА США В АЗИЮ С 2023 ГОДА, КОГДА СОСТОЯЛАСЬ ВСТРЕЧА «ГРУППЫ СЕМИ» (G7)

В конце октября президент США Дональд Трамп совершил визит в азиатские страны. Основной целью поездки стало его участие в саммитах Ассоциации государств Юго-Восточной Азии (АСЕАН) и Азиатско-Тихоокеанского экономического сотрудничества (АТЭС). Помимо участия в саммитах, Трамп посетил Малайзию, Японию и Южную Корею и заключил торговые сделки с лидерами азиатских стран. Это был первый визит Трампа в Азию во втором президентском сроке и первый визит президента США в регион с 2023 года, когда проходила встреча G7 (Пури, 2025).

Президент США начал свою поездку с визита в Малайзию. По приглашению премьер-министра Малайзии Анвара Ибрагима он принял участие в саммите АСЕАН и стал свидетелем подписания соглашения о прекращении огня между Таиландом и Камбоджей. Посредничество в заключении этого соглашения является важным событием для Соединённых Штатов, поскольку Трамп летом способствовал достижению перемирия между сторонами в их затяжном конфликте. Для президента, стремящегося получить Нобелевскую премию мира, участие в саммите было значимым. Кроме того, во время поездки Трамп за-

ticipation in the summit was momentous. In addition, during the trip, Trump established trade deals with Malaysia, Thailand and Cambodia, and promised to maintain 19% tariff rates on their exports (Searight, 2025).

Another visit was to Japan, where Trump also secured trade agreements with the newly elected Prime Minister Sanae Takaichi. According to the agreements, Japan will pour investments into the US economy. In particular, the investments cover the American energy industry, AI infrastructure and electronics, as well as the purchase of Liquefied Natural Gas. In turn, Trump committed to maintaining the tariff rate on Japanese imports at 15% (Wang, Chen, and Maberry, 2025). Following that, in South Korea, Trump achieved a trade deal with President Lee Jae-myung. According to it, South Korea will provide \$350 billion in investments to the US economy. Of this amount, \$200 billion will be paid in cash, and \$150 billion will be invested in the US ship-building industry (Hunnicut, Lee, and Park, 2025). On its part, the US committed to lower tariffs for the South Korean auto industry from 25% to 15% (Wang, Chen, and Maberry, 2025).

ключил торговые сделки с Малайзией, Таиландом и Камбоджей и пообещал сохранить тарифные ставки на уровне 19% на их экспорт (Сирайт, 2025).

Другим пунктом визита стала Япония, где Трамп также заключил торговые соглашения с новоизбранным премьер-министром Санаэ Такаити. Согласно договорённостям, Япония направит инвестиции в экономику США. В частности, инвестиции охватывают американскую энергетическую промышленность, инфраструктуру искусственного интеллекта и электронику, а также закупку сжиженного природного газа. В свою очередь, Трамп обязался сохранить тарифную ставку на японский импорт на уровне 15% (Ван, Чен и Мэбери, 2025).

После этого в Южной Корее Трамп достиг торговой сделки с президентом Ли Чжэ Мёном. Согласно соглашению, Южная Корея предоставит 350 млрд долларов инвестиций в экономику США. Из этой суммы 200 млрд долларов будут выплачены наличными, а 150 млрд долларов будут инвестированы в судостроительную промышленность США (Hunnicut, Lee, & Park, 2025). Со своей стороны США обязались снизить тарифы для южнокорейской ав-

Along with establishing trade deals on this trip, the US pursued to strengthen the military capacity of Asian nations by encouraging them to increase their spending on defense. South Korea agreed to raise its military spending on eight percent in the next year, while Japan is planning to spend two percent of its GDP on its defense. Such a high interest of the United States in improving the military potential of Asian states is related to its intention to deter China's dominance in the region. However, it is obscure whether such an approach will be effective. Even with increasing military spending, the region faces persistent disagreements on military matters. The Asian states' attitudes towards China's policy differentiates among them. Even the US allies in Asia have a diverse view of China. As a result, there is a lack of a strong military alliance in

томобильной промышленности с 25% до 15% (Ван, Чен и Мэбери, 2025).

Помимо заключения торговых соглашений во время поездки, США стремились укрепить военный потенциал азиатских стран, побуждая их увеличивать расходы на оборону. Южная Корея согласилась увеличить свой военный бюджет на восемь процентов в следующем году, а Япония планирует направлять на оборону два процента своего ВВП. Такой высокий интерес США к усилению военного потенциала азиатских государств связан с их стремлением сдерживать доминирование Китая в регионе. Однако остаётся неясным, будет ли такой подход эффективным. Даже при росте военных расходов регион сталкивается с постоянными разногласиями по военным вопросам. Отношение азиатских государств к полити-

Asia that can undermine the US's aim to decrease China's influence in the region (Puri, 2025).

Another key area of interest for the US in the Asian region is the joint development of critical mineral resources. Critical minerals have become a crucial topic on the agenda of major economies. Due to their importance in the development of AI infrastructure, electronics, modern defense industries and renewable energy sources, more and more states are getting interested in this field. In particular, the US has prioritized the development of critical minerals. Its interest has significantly grown considering the fact that China is leading the critical minerals supply chain. There-

BY THE INVITATION OF MALAYSIAN PRIME MINISTER ANWAR IBRAHIM, TRUMP PARTICIPATED IN THE ASEAN SUMMIT AND WITNESSED THE SIGNING OF THE CEASEFIRE AGREEMENT BETWEEN THAILAND AND CAMBODIA

ПО ПРИГЛАШЕНИЮ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРА МАЛАЙЗИИ АНВАРА ИБРАГИМА ТРАМП ПРИНЯЛ УЧАСТИЕ В САММИТЕ АСЕАН И СТАЛ СВИДЕТЕЛЕМ ПОДПИСАНИЯ СОГЛАШЕНИЯ О ПРЕКРАЩЕНИИ ОГНЯ МЕЖДУ ТАИЛАНДОМ И КАМБОДЖЕЙ

ке Китая существенно различается. Даже союзники США в Азии имеют разные взгляды на Китай. В результате в Азии отсутствует сильный военный альянс, что может подорвать стремление США уменьшить влияние Китая в регионе (Пури, 2025).

Ещё одним ключевым направлением интересов США в азиатском регионе является совместное развитие месторождений критически важных минеральных ресурсов. Критические минералы стали важной темой в повестке ведущих мировых экономик. Из-за их значимости для развития инфраструктуры искусственного интеллекта, электроники, современных оборонных отраслей и возобновляемых источников энергии всё больше государств проявляют интерес к этой сфере. В частности, США обозначили развитие критических минералов одним из приоритетов. Их интерес существенно вырос с учётом того, что Китай лидирует в цепочке поставок критических минералов. Поэтому Трамп поднял этот вопрос во время своей поездки в Японию. 27 октября он достиг соглашения с Японией по критическим минералам. Это является значимым шагом для США, поскольку Япония разработала эффективную систему по укреплению отрасли критических минералов. Успех Японии связан с созданием и деятельностью Японской организации по безопасности в металлургии и энергетике (JOGMEC), которая управляет критическими минералами. JOGMEC признала важность поддержания всей цепочки поставок и направила инвестиции не только на добычу критических минералов, но также на процессы переработки и разведки. Сотрудничая с JOGMEC, США могут укрепить свой потенциал в цепочке поставок и тем самым минимизировать зависимость от китайского экспорта критических минералов (Меренхаут, 2025).

fore, Trump brought up this question during his trip to Japan. On October 27, he achieved an agreement with Japan on critical minerals. It is a significant step for the US, as Japan has developed an efficient system in strengthening the critical minerals industry. Japan's success is related to the creation and operation of the Japan Organization for Metals and Energy Security (JOGMEC) to manage critical minerals. JOGMEC acknowledged the importance of maintaining the whole supply chain process and therefore diverted investments not only to mining critical minerals, but also to refining and exploration processes. By working together with JOGMEC, the US can strengthen its potential in the supply chain and thus minimize its dependence on China's exports of critical minerals (Moerenhout, 2025).

The most important part of Trump's visit was his meeting with President

ALONG WITH ESTABLISHING TRADE DEALS IN THIS TRIP, THE US PURSUED TO STRENGTHEN MILITARY CAPACITY OF ASIAN NATIONS BY ENCOURAGING THEM TO INCREASE THEIR SPENDING ON DEFENSE

НАРЯДУ С ЗАКЛЮЧЕНИЕМ ТОРГОВЫХ СОГЛАШЕНИЙ В ХОДЕ ЭТОЙ ПОЕЗДКИ США СТРЕМИЛИСЬ УКРЕПИТЬ ВОЕННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ АЗИАТСКИХ СТРАН, ПООЩРЯЯ ИХ К УВЕЛИЧЕНИЮ РАСХОДОВ НА ОБОРОНУ

Самой важной частью визита Трампа стала его встреча с председателем Си Цзиньпином на саммите АТЭС в Южной Корее. Это была первая встреча двух лидеров после переизбрания Трампа. На фоне продолжающейся с начала года торговой войны между двумя крупнейшими экономиками мира встреча была долгожданным событием, которое должно было определить дальнейшее развитие отношений. В апреле торговое эмбарго между странами достигло пика, когда США ввели тарифы в размере 145% на китайские товары, а Китай ответил зеркально, установив тарифы в 125% на американский экспорт. После этого странам удалось достичь некоторого консенсуса и снизить тарифы, однако лишь на временной основе (Покатилов, Шошина и Прохорова, 2025).

Однако в октябре Китай усилил контроль над редкоземельными

Xi Jinping during the APEC summit in South Korea on October 30. It was the first meeting between the two leaders after Trump's reelection. In the reality of the trade war between the world's two largest economies ongoing since the beginning of the year, the meeting was a highly anticipated event to determine the development of these relations. In April, the trade embargo between countries reached its peak, when the US imposed 145% tariffs on Chinese products and China responded reciprocally with 125% tariffs on US exports. After that, the countries were able to achieve some consensus and cut the tariffs, though for a temporary period (Pokatilov, Shoshina, and Prokhorova, 2025). However, in October, China strengthened the control of rare earth elements and put restrictions on the import of US agricultural products, thus provoking US dissatisfaction. Additionally, the countries introduced port fees against each other. There-

**THE MOST
IMPORTANT PART OF
THE TRUMP'S VISIT
WAS HIS MEETING
WITH PRESIDENT
XI JINPING DURING
THE APEC SUMMIT IN
SOUTH KOREA**

**САМОЙ ВАЖНОЙ
ЧАСТЬЮ ВИЗИТА
ТРАМПА СТАЛА
ЕГО ВСТРЕЧА С
ПРЕДСЕДАТЕЛЕМ КНР
СИ ЦЗИНЬПИНОМ
В ХОДЕ САММИТА
АТЭС В ЮЖНОЙ
КОРЕЕ**

элементами и ввёл ограничения на импорт американской сельскохозяйственной продукции, что вызвало недовольство США. Кроме того, страны ввели портовые сборы друг против друга. Поэтому встреча двух лидеров на саммите представляла собой возможность решить торговые разногласия и достичь долгосрочного консенсуса (Czin et al., 2025).

Несмотря на высокие ожидания от встречи, она не принесла ощутимых результатов. Страны договорились о временных условиях для улучшения торговых отношений. Китай согласился прекратить контроль над экспортом редкоземельных металлов, отменить все ответные тарифы, возобновить закупку соевых бобов из США и прекратить поставки фентанила (Ван, Чен и Мэбери, 2025). В свою очередь, США согласились сохранить сниженные тарифы на китайский

fore, the meeting between the two leaders at the summit presented an opportunity to solve the trade controversies and achieve a long-term consensus (Czin et al., 2025).

Despite high expectations from the meeting, it did not bring solid outcomes. The countries agreed on temporary terms to improve trade relations. China agreed to halt rare earths export control, remove all retaliatory tariffs, recover the purchase of soybeans from the US and cut off fentanyl supplies (Wang, Chen, and Maberry, 2025). In turn, the US agreed to maintain reduced tariffs on Chinese imports at 24% and reduce tariffs on fentanyl-related goods to 10%. In addition, the United States suspended its recent rule that increased the number of Chinese companies that are prohibited from using American technology (Baskaran and Schwartz, 2025). Both states agreed to halt reciprocal port fees. However, these agreements are set for a one-year period, and what will proceed after that remains uncertain. Another important point in this trade deal is that neither of the parties made major concessions. Most of the commitments made by China were ongoing before the US launch of tariffs in February. It means that the negotiations mainly returned to the status quo without substantial concessions (Kimball, 2025). Despite the limited success of the trade truce, the presidents positively assessed the meeting. Trump marked it 12 out of 10 and pointed out that the deal will last for a long period (Zurcher, 2025).

Overall, Trump's visit to Asia was productive in improving trade relations with Asian countries. He achieved beneficial agreements in critical minerals, defense, and energy sectors, and promised to maintain tariff rates. The awaited meeting between Trump and Xi Jinping was successful in minimizing the trade embargo. However, Trump was not able to achieve major concessions from China that could significantly strengthen the US position. At the same time, China has also been working to improve its relations with Asian states. Given the United States' aggressive trade policies, it remains unclear which ally the Asian states will ultimately favor.

импорт на уровне 24% и уменьшить тарифы на товары, связанные с фентанилом, до 10%. Кроме того, США приостановили свое недавнее правило, которое увеличивало число китайских компаний, которым запрещено использовать американские технологии (Баскаран и Шварц, 2025). Обе страны договорились отменить взаимные портовые сборы. Однако эти договорённости установлены лишь на один год, и остаётся неизвестным, что произойдёт после его истечения.

Еще один важный момент этой торговой сделки состоит в том, что ни одна из сторон не сделала значительных уступок. Большинство обязательств, взятых Китаем, уже выполнялись до введения США тарифов в феврале. Это означает, что переговоры в основном вернули стороны к статус-кво без существенных уступок (Кимбалл, 2025). Несмотря на ограниченный успех торгового перемирия, президенты положительно оценили встречу. Трамп поставил ей 12 баллов из 10 и отметил, что сделка будет долгосрочной (Цурчер, 2025).

В целом визит Трампа в Азию был продуктивным с точки зрения улучшения торговых отношений с азиатскими странами. Он добился выгодных соглашений в области критических минералов, обороны и энергетики и пообещал сохранять тарифные ставки. Долгожданная встреча Трампа и Си Цзиньпина стала успешной в плане уменьшения торгового эмбарго. Однако Трампу не удалось добиться серьезных уступок от Китая, которые могли бы значительно укрепить позиции США. В то же время Китай также работает над улучшением отношений с азиатскими государствами. Учитывая агрессивную торговую политику Соединённых Штатов, остаётся неясным, какого союзника в итоге выберут азиатские страны.

Источники:

Баскаран, Грейсилин и Шварц, Мередит (2025). Перед саммитом АТЭС Трамп подписывает серию двусторонних соглашений по минеральным ресурсам во время азиатского турне. Доступно по адресу: <https://www.csis.org/analysis/ahead-apec-trump-signs-flurry-bilateral-minerals-agreements-asia-tour>. Дата обращения: 05.11.2025.

Ван, Джонатан, Чен, Генри и Мэбери, Дж. Скотт (2025). Изменения в торговле США в Азии: ключевые со-

References:

- Baskaran, Gracelin and Schwartz, Meredith (2025). Ahead of APEC, Trump signs flurry of bilateral minerals agreements on Asia tour. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/ahead-apec-trump-signs-flurry-bilateral-minerals-agreements-asia-tour>. Accessed on 05.11.2025.
- Czin, Jonathan, Felbab-Brown, Vanda, Hass, Ryan, Kim, Patricia, Kuok, Lynn, O'Hanlon, Michael, Rapp-Hooper, Mira, Solis, Mireya, Herrera and Yeo, Andrew (2025). What's at stake during Trump's visit to Asia. Brookings. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/whats-at-stake-during-trumps-visit-to-asia/>. Accessed on 05.11.2025.
- Hunnicutt, Trevor, Lee, Jihoon and Park, Ju-min (2025). Trump announces trade breakthrough with South Korea on Asia trip. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/china/trump-heads-south-korea-face-trade-talks-north-korean-missiles-2025-10-28/>. Accessed on 07.11.2025.
- Kimball, Spencer (2025). The biggest takeaways from the Trump-Xi meeting what the truce covers and what is still unclear. CNBC. Retrieved from <https://www.cnbc.com/2025/10/30/trump-xi-south-korea-rare-earth-tariff-trade-war-nvidia.html>. Accessed on 07.11.2025.
- Moerenhout, Tom (2025). How the US-Japan critical minerals partnership is a long-overdue step toward real supply-chain security. Retrieved from <https://www.energypolicy.columbia.edu/how-the-us-japan-critical-minerals-partnership-is-a-long-overdue-step-toward-real-supply-chain-security/>. Accessed on 07.11.2025.
- Pokatilov, Roman, Shoshina, Sofia and Prokhorova, Svetlana (2025). How the U.S. and China launched a "tariff war". Retrieved from <https://www.rbc.ru/economics/10/04/2025/67f67cb09a794712c50af1c3>. Accessed on 08.11.2025.
- Puri, Samir (2025). Has Trump's Asia tour reassured the US's Asian allies? Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/2025/11/has-trumps-asia-tour-reassured-uss-asian-allies>. Accessed on 17.11.2025.
- Searight, Amy (2025). Trump in Southeast Asia: Cease-fire, ceremonies, and the limits of regional diplomacy. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/trump-in-southeast-asia-cease-fire-ceremonies-and-the-limits-of-regional-diplomacy/>. Accessed on 08.11.2025.
- Wang, Jonathan, Chen, Henry and Maberry, Scott (2025). Shifts in U.S. Trade in Asia: Key agreements from President Trump's October 2025 Asia Trip. Retrieved from <https://www.globaltradelawblog.com/2025/11/10/shifts-in-u-s-trade-in-asia-key-agreements-from-president-trumps-october-2025-asia-trip-part-i-southeast-asia/>. Accessed on 11.11.2025.
- Zurcher, Anthony (2025). Trump's Asia tour sees deals, knee-bending and a revealing final meeting. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/articles/c1j8zn0ex9ro>. Accessed on 11.11.2025.
- глашения по итогам азиатского тура президента Трампа в октябре 2025 года – Доступно по адресу: <https://www.globaltradelawblog.com/2025/11/10/shifts-in-u-s-trade-in-asia-key-agreements-from-president-trumps-october-2025-asia-trip-part-i-southeast-asia/>. Дата обращения: 11.11.2025.
- Кимбелл, Спенсер (2025). Ключевые выводы со встречи Трампа и Си что включает перемирие и что остаётся неясным. CNBC. Доступно по адресу: <https://www.cnbc.com/2025/10/30/trump-xi-south-korea-rare-earth-tariff-trade-war-nvidia.html>. Дата обращения: 07.11.2025.
- Моренхаут, Том (2025). Почему партнёрство США и Японии по критически важным минералам давно назревший шаг к реальной безопасности цепочек поставок. Доступно по адресу: <https://www.energypolicy.columbia.edu/how-the-us-japan-critical-minerals-partnership-is-a-long-overdue-step-toward-real-supply-chain-security/>. Дата обращения: 07.11.2025.
- Покатилов, Роман, Шошина, София и Прохорова, Светлана (2025). Как США и Китай начали «тарифную войну». Доступно по адресу: <https://www.rbc.ru/economics/10/04/2025/67f67cb09a794712c50af1c3>. Дата обращения: 08.11.2025.
- Пури, Самир (2025). Успокоило ли азиатское турне Трампа союзников США в Азии? Chatham House. Доступно по адресу: <https://www.chathamhouse.org/2025/11/has-trumps-asia-tour-reassured-uss-asian-allies>. Дата обращения: 08.11.2025.
- Сирайт, Эми (2025). Трамп в Юго-Восточной Азии: прекращение огня, церемонии и пределы региональной дипломатии. Atlantic Council. Доступно по адресу: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/trump-in-southeast-asia-cease-fire-ceremonies-and-the-limits-of-regional-diplomacy/>. Дата обращения: 11.11.2025.
- Ханникатт, Тревор, Ли, Джихун и Пак, Чу-мин (2025). Трамп объявляет о прорыве в торговых переговорах с Южной Кореей во время азиатского турне. Доступно по адресу: <https://www.reuters.com/world/china/trump-heads-south-korea-face-trade-talks-north-korean-missiles-2025-10-28/>. Дата обращения: 07.11.2025.
- Цзин, Джонатан, Фелбаб-Браун, Ванда, Хасс, Райан, Ким, Патриция, Куок, Линн, О'Ханлон, Майкл Э, Рапп-Хупер, Мира, Солис, Милейя, Эррера, Арика, Ё, Эндрю (2025). Что поставлено на карту во время визита Трампа в Азию. Доступно по адресу: <https://www.brookings.edu/articles/whats-at-stake-during-trumps-visit-to-asia/>. Дата обращения: 05.11.2025.
- Цурчер, Энтони (2025). Азиатское турне Трампа: сделки, жесты уступчивости и показательная заключительная встреча. Доступно по адресу: <https://www.bbc.com/news/articles/c1j8zn0ex9ro>. Дата обращения: 11.11.2025.

ORTA ASYA–GÜNEY KAFKASYA EKSENİNDE YENİ BİR BÖLGESEL MİMARİ

OMIRBEK HANAYI

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACISI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ,
АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ – ОҢТҮСТІК КАВКАЗ ӨРІСІНДЕГІ ЖАҢА ӨҢІРЛІК АРХИТЕКТУРА

Kasım 2025'te Taşkent'te düzenlenen 7. Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantısı'nda Azerbaycan'ın C5 formatına tam üye olarak kabul edilmesi, sadece diplomatik bir genişleme adımı gibi görünse de, aslında Orta Asya ile Güney Kafkasya arasında yeni bir jeo-ekonomik mimarinin şekillenmekte olduğuna işaret etmektedir. Orta Asya liderleri, zirvede Azerbaycan'ın katılımını "tarihi" bir adım olarak nitelendirdi ve bu karar geleneksel C5'in "C6'ya" dönüşmesini Orta Asya'nın coğrafi sınırlarını Hazar'ın batısına taşıyan stratejik bir hamle olarak sundular (Euronews, 2025; Times of Central Asia, 2025; Abdul, 2025). Azerbaycan açısından bakıldığında ise bu adım, Orta Asya ile halihazırda yoğunlaşmakta olan enerji ve ulaştırma iş birliğinin kurumsal bir çerçeveye oturtulması anlamına gelmektedir. Böylece Azerbaycan, Hazar'ın doğusundaki üretici ekonomiler ile Türkiye ve Avrupa pazarları arasında oluşan doğu-batı eksenli ticaret, enerji ve lojistik ağıнын merkezinde konumlanmaktadır.

Bu yeni tabloyu anlamlandırmak için, önce Azerbaycan–Orta Asya ilişkilerinin enerji ve ulaştırma eksenli evrimine bakmak gerekir. 1990'larda taraflar, ortak Sovyet mirası ve siyasi destek beyanları üzerinden daha çok sembolik bir dayanışma sergilerken,

**ORTA ASYA
LİDERLERİ, ZİRVEDE
AZERBAYCAN'IN
KATILIMINI "TARİHİ"
BİR ADIM OLARAK
NİTELENDİRDİ**

**ОРТАЛЫҚ АЗИЯ
КӨШБАСШЫЛАРЫ
ӘЗЕРБАЙЖАННЫҢ
ҚОСЫЛУЫН
"ТАРИХИ" ҚАДАМ
ДЕП АТАДЫ**

2025 жылғы қарашада Ташкентте өткен Орталық Азия мемлекет басшыларының 7-консультативтік кездесуінде Әзербайжанның C5 форматына толыққанды мүше ретінде қабылдануы сырттай қарағанда тек дипломатиялық кеңею қадамы болып көрінгенімен, шын мәнінде Орталық Азия мен Оңтүстік Кавказ арасындағы жаңа геοэкономикалық архитектураның қалыптасып келе жатқанын көрсетеді. Саммитте Орталық Азия көшбасшылары Әзербайжанның қосылуын "тарихи" қадам деп атады, бұл шешімді дәстүрлі C5-тің "C6-ға" айналуы және аймақтың географиялық шекарасының Каспийдің батыс жағына дейін кеңеюіне алып келетін стратегиялық қадам ретінде бағалады (Euronews, 2025; Times of Central Asia, 2025; Абдул, 2025). Әзербайжан үшін бұл қадам Орталық Азиямен қарқынды дамып келе жатқан энергия және көлік салаларындағы ынтымақтастықты институционалдық негізге көшіруді білдіреді. Осылайша Әзербайжан Каспийдің шығысындағы өндіруші экономикалар мен Түркия және Еуропа нарықтарын байланыстыратын шығыс–батыс бағытындағы сауда, энергия және логистика желісінің орталық буынына айналуға.

2000'lerden itibaren Hazar geçişli enerji projeleri ve ulaştırma hatları, ilişkileri sembolik kardeşlik söyleminin ötesine taşıyarak somut ve ölçülebilir ekonomik çıkarlara dayalı bir zemine oturttu. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı, Azerbaycan'ı küresel enerji piyasalarına entegre ederken, Kazakistan ve Türkmənistan gibi Orta Asya'daki enerji üreticileri için de Rusya'ya alternatif enerji hatları sunmaktadır. Kazak petrolünün Azerbaycan üzerinden taşınan kısmı 2023'te 1.4 milyon tondan 2024'te 1.7 milyon tona çıktı ve 2025'de ise 2.2 milyon ton hedefine ulaşılması beklenmektedir (Reuters, 2024).

Azerbaycan bu süreç içerisinde sadece transit ülke konumunda kalmayarak SOCAR'ın Dubendi terminalinde yürütmekte olduğu modernizasyon çalışmalarıyla Hazar kıyısındaki depolama ve yükleme kapasitesini yılda 10 milyon ton seviyesine çıkarmayı hedeflemektedir. Bu durumda orta vadede Kazak petrolünün transit hacmini 5–7 milyon ton bandına yükseltebilecek bir esneklik yaratılmaktadır (Reuters, 2024). Bu rakam, 2024'te

Бұл жаңа жағдайды түсіндіру үшін алдымен Әзербайжан мен Орталық Азия арасындағы энергия және көлік бағыттарындағы ынтымақтастықтың эволюциясына назар аудару қажет. 1990-жылдары тараптар ортақ кеңестік мұра мен саяси қолдау мәлімдемелеріне негізделген символдық ынтымақ танытса, 2000 жылдардан бастап Каспий арқылы өтетін энергетикалық жобалар мен көлік дәліздері бұл қатынастарды символикалық «бауырластық» ұғымынан нақты, өлшенетін экономикалық мүдделерге сүйенген жаңа деңгейге көтерді. Баку-Тбилиси-Жейхан мұнай құбыры мен Баку-Тбилиси-Ерзурум газ құбыры Әзербайжанды жаһандық энергия нарықтарына интеграциялаумен қатар, Қазақстан мен Түрікменстан сияқты Орталық Азиядағы энергия өндіруші елдер үшін Ресейге балама экспорт бағыттарын ұсынды. Қазақстан мұнайының Әзербайжан арқылы тасымалданған көлемі 2023 жылы 1,4 млн тоннадан 2024 жылы 1,7 млн тоннаға дейін өсіп, 2025 жылы 2,2 млн тоннаға жеткізу жоспарланып отыр (Reuters, 2024).

топтам 68.8 миллион тон petrol ихрач еден Казахстан'н денз гецішли ихрачатнн анламлі бір бөлүмү демектір (Reuters, 2024). Dolayısıyla C6 çerçevesinde Azerbaijan, enerji tedarik zincirinin aksamalara karşı dayanıklılığını artıran merkezi bir istikrar unsuru olarak öne çıkmaktadır; CPC'de Ukrayna savaşı sebebiyle yaşanan her kesinti, Bakü yönlü sevkiyatın artırılması yönünde kararların hızla devreye alınmasına yol açmaktadır (Reuters, 2025).

Türkmenistan'ın ihracat rotalarını çeşitlendirme arayışında orta vadede öne çıkan seçeneklerden biri, Türkmen gazının Trans-Hazar boru hattı aracılığıyla doğrudan Azerbaijan'a ulaştırılması ve buradan TANAP/Güney Gaz Koridoru üzerinden Avrupa pazarlarına taşınmasıdır. Son dönemde Bakü ile Aşgabat arasında yapılan görüşmelerde bu hat yeniden

Әзербайжан бұл үдерісте тек транзиттік мемлекет рөлінде қалып қоймай, SOCAR-дың Дубенди терминалында жүргізіл жатқан жаңғырту жұмыстары арқылы Каспий жағалауындағы сақтау және тиеу қуатын жылына 10 миллион тоннаға дейін арттыруды көздеп отыр. Мұндай жағдайда орта мерзімді перспективада Қазақстан мұнайының транзиттік көлемін 5-7 миллион тонна диапазонына дейін ұлғайтуға мүмкіндік беретін қосымша икемділік пайда болады (Reuters, 2024). Бұл көрсеткіш 2024 жылы жалпы 68,8 миллион тонна мұнай экспорттаған Қазақстан үшін теңіз арқылы тасымалданатын экспорттың елеулі бөлігін білдіреді (Reuters, 2024). Осылайша C6 форматы аясында Әзербайжан энергия жеткізу тізбегінің бұзылуларға қарсы төзімділігін күшейтетін орталық

gündeme gelmiş ve iki tarafın da projeyi canlandırma yönünde siyasi irade sergilediği uluslararası basına yansydı (Onyango, 2025). Ayrıca bölgesel enerji güvenliğine ilişkin stratejik değerlendirmelerde, özellikle Azerbaycan ve Türkiye'nin Avrupa'ya yönelik alternatif tedarik hatlarını genişletme hedefleri bağlamında Trans-Hazar seçeneğinin yeniden önem kazandığı vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, Türkmenistan gazının Azerbaycan üzerinden Güney Gaz Koridoru'na entegre edilmesi, hem Ankara'nın hem Bakü'nün enerji vizyonunda giderek daha fazla öne çıkan bir hedef olarak değerlendirilmektedir (Pannier, 2025).

**ULAŞTIRMA VE
LOJİSTİK ALANI, C6
ÜLKELERİ ARASINDAKİ
BÖLGESEL
BÜTÜNLEŞMENİN EN
HIZLI VE ÖLÇÜLEBİLİR
BİÇİMDE İLERLEYEN
BOYUTU OLARAK ÖNE
ÇIKMAKTADIR**

**КӨЛІК ЖӘНЕ
ЛОГИСТИКА
САЛАСЫ C6 ЕЛДЕРІ
АРАСЫНДАҒЫ
ӨҢІРЛІК
ЫҚПАЛДАСТЫҚТЫҢ
ЕҢ ЖЫЛДАМ ӘРІ
НАҚТЫ ӨЛШЕНЕТІН
ТҮРДЕ ДАМЫП
КЕЛЕ ЖАТҚАН
БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ
ЕРЕКШЕЛЕНЕДІ**

тұрақтандырушы фактор ретінде алға шығуда; Украинадағы соғысқа байланысты СРС құбыр жүйесінде орын алатын әрбір үзіліс Бакуге бағытталған тасымал көлемін арттыру жөніндегі шешімдердің жедел қабылдануына әкеліп отыр (Reuters, 2025).

Түрікменстанның экспорттық бағыттарын әртараптандыру жөніндегі ізденістерінде орта мерзімді перспективада алға шығып отырған маңызды нұсқалардың бірі – Түрікмен газын Транс-Каспий құбыры арқылы тікелей Әзербайжанға жеткізу және одан әрі TANAP/Оңтүстік газ дәлізі арқылы Еуропа нарықтарына тасымалдау мүмкіндігі. Соңғы кезеңде Баку мен Ашғабат арасындағы келіссөздерде бұл жоба қайта талқылауға шығарылып, екі тараптың да оны жаңғыртуға саяси дайын екені туралы ақпарат халықаралық басылымдарда кеңінен жарияланды (Onyango, 2025). Сонымен қатар өңірлік энергетикалық қауіпсіздікке қатысты стратегиялық талдауларда, әсіресе Әзербайжан мен Түркияның Еуропаға бағытталған баламалы жеткізу арналарының ауқымын кеңейту ұмтылыстары тұрғысынан Транс-Каспий бағытының қайтадан маңызды мәнге ие болғаны атап өтіледі. Осы тұрғыдан алғанда, Түрікменстан газын Әзербайжан арқылы Оңтүстік газ дәлізіне интеграциялау Анкара мен Бакудің энергетикалық стратегиясында барған сайын басым бағыт ретінде бағаланды (Pannier, 2025).

Көлік және логистика саласы C6 елдері арасындағы өңірлік ықпалдастықтың ең жылдам әрі нақты өлшенетін түрде дамып келе жатқан бағыты ретінде ерекшеленеді. Транзиттік тасымал көлемдерінің өсуі әсіресе Орта дәліздің стратегиялық маңызын айқын күшейтуде. Орта дәліз арқылы жеткізілген жүк көлемі 2022 жылы 1,5 миллион тоннаны құрады (Astana Times,

Улаштырма ve лoжистик алaнy, C6 үлкeлepи aрасындaкы бөлгeсeл бyтyнлeшмeнiн eн Һызыл ve өлчyлeбилip бiчiмдe илepлeйeн бoйyтy oлaрaк өнe чыкмaктaдыp. Тpaнзит Һaцимлepиндeкi aртыш өзeллiк-лe Oртa Kopидop'yn стpaтeжик өнeмiнi бeлipгин бiчiмдe aртыpмaктaдыp. Oртa Kopидop үзepиндeн тaшынaн yүк миктaры 2022 yылындa 1.5 мильoн тoн oлaрaк гepчeклeштi (Astana Times, 2023). Бy Һaцим 2023 yылындa %65 aртaрaк 2.76 мильoн тoнa yүксeлдi (The Diplomatic Insight, 2024). 2024'yn илк 11 айындa тaшынaн тoплaм yүк 4.1 мильoн тoнa yлaштy (Astana Times, 2024). Бy вepилep, Oртa Kopидop'yn yaлызчa кaпcaмлы бiр бөлгeсeл визьoн дeгил, aйны зaмaндa сoн үч yылдa истикpaрлы бiчiмдe бyйyйeн сoмyт бiр тaшымaцылк Һaттy oлдyгyнy oртaгa кoймaктaдыp. Бy aртыш сaдeчe Һaцим дyзeйиндe дeгил, kopидopyn "ниш aльтepнaтив" oлмaктaн чыкaрaк yлyслapapасы лoжистик плaнлaмaсында ciddi бiр сeчeнeк oлaрaк ciddiye aлынмaгa бaшлaндыгынy гoстepeн yaпысaл бiр дoнyшyмдyр. Yкpaйнa сaвaшы ve Pycия'гa yгyлaнaн yaптыpымлap нeдeнийлe Kyzey Kopидopу үзepиндeкi riskлepин aртмасы, Oртa Aсыя дeв-лeтлepини дoғaл oлaрaк Oртa Kopидop'a yөлeндipмeктeдip. Бy нoктaдa бyйyмe opaнлapы, бy yөлeлимин гeчici бiр рoтa кaймасы дeгил, билинчли бiр чeшит-лeндipмe стpaтeжиси oлдyгyнy oртaгa кoймaктaдыp (Caspian Policy Center, 2023).

Aзepбaйжaн'ын Oртa Kopидop'daкy мepкeзи кoнyмy, Baky-Tiflis-Kars (BTK) дeмиpйoлy Һaттындa тaмaмлaнaн мoдepнизaсьoн чaлышмaлapыгa дaгa гoрyнyр Һaлe гeлмeктeдip. Gypцистaн кeсiмiндe 2024 yылындa тaмaмлaнaн бy мoдepнизaсьoнyн aрдындaн Һaттын yыллык тaшымa кaпacитeси рeсми aчыклaмaлapa гoрe 1 мильoн тoндaн 5 мильoн тoнa yүксeлтiлмиштip (Rehimov, 2024; Caspian News, 2024). Бy кaпacитe aртышы, BTK'nын yaлызчa бөлгeсeл бiр бaғлaнтy Һaттy oлмaнын өтeсинe гeчepeк Oртa Kopидop'yn тoплaм тaшымaцылк кaпacитeсини aнлaмлы бiчiмдe

BU AŞAMADA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI (TDT), C6 ÜLKELERİ ARASINDA ENERJİ VE ULAŞTIRMA ALANLARINDA ORTAYA ÇIKAN YENİ İŞ BİRLİĞİ BAŞLIKLARINI KURUMSAL BİR BÜTÜNLÜK İÇİNDE ELE ALMAYI MÜMKÜN KILMAKTADIR

ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰЙЫМЫ (ТМҰ) C6 ЕЛДЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ЭНЕРГИЯ ЖӘНЕ КӨЛІК САЛАЛАРЫНДА ПАЙДА БОЛЫП ЖАТҚАН ЖАҢА ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ БАҒЫТТАРЫН ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ТҰТАСТЫҚ ТҰРҒЫСЫНДА ҚАРАСТЫРУҒА МҮМКІНДІК БЕРІП ОТЫР

2023). Бұл көлем 2023 жылы 65%-ға өсіп, 2,76 миллион тоннаға жеткізілді (The Diplomatic Insight, 2024). 2024 жылдың алғашқы 11 айында тасымалданған жалпы жүк көлемі 4,1 миллион тоннаға жетті (Astana Times, 2024). Бұл деректер Орта дәліздің тек кең ауқымды өңірлік көзқарас қана емес, соңғы үш жыл ішінде тұрақты түрде өсіп келе жатқан нақты көлік желісі екенін айқын көрсетеді. Бұл өсім тек көлем тұрғысынан емес, сонымен қатар дәліздің "тар шеңбердегі балама" мәртебесінен шығып, халықаралық логистикалық жоспарлауда елеулі нұсқа ретінде қарастырыла бастағанын білдіретін құрылымдық өзгеріс болып табылады. Украинадағы соғыс пен Ресейге салынған санкциялар салдарынан Солтүстік дәліздегі тәуекелдердің артуы Орталық Азия мемлекеттерін табиғи түрде Орта дәлізге бет бұрғызуда. Осы тұста өсім көрсеткіштері бұл бетбұрыстың уақытша маршрут өзгерісі емес, саналы түрде жүргізіліп отырған әртараптандыру стратегиясы екенін айғақтайды (Каспий саяси зерттеулер орталығы, 2023).

Әзербайжанның Орта дәліздегі орталық рөлі Баку–Тбилиси–Карс (БТК) теміржолында аяқталған жаңғырту жұмыстарының нәтижесінде одан әрі айқын көрінуде. Грузия аумағындағы бұл жаңғырту 2024 жылы аяқталып, ресми мәліметтерге сәйкес, желінің жылдық өткізу қабілеті 1 миллион тоннадан 5 миллион тоннаға дейін артты (Рехимов, 2024; Каспий жаңалықтары, 2024). Бұл қуаттың өсуі БТК-ның тек өңірлік байланыс желісі ғана емес, Орта дәліздің жалпы тасымалдау әлеуетін айтарлықтай күшейтетін стратегиялық өзекке айналғанын көрсетеді.

Әзербайжан теміржолының транзиттік тасымал көлемі 2019 жылы шамамен 3,8 миллион тонна болса, 2023 жылы 6,8 миллион тоннаға жуықтады; БТК желісінің қуатының

гүчlendiren стратегик бир omurga haline geldiğini göstermektedir.

Azerbaycan Demiryolları'nın transit taşımacılık rakamları 2019'da 3.8 milyon ton civarındayken, 2023'te 6.8 milyon tona yaklaştı; BTK kapasite artışı ve Bakü limanındaki yatırımlar dikkate alındığında bu trendin devam edeceği öngörülebilir (Caspian News, 2024). Bu teknik altyapı, Azerbaycan'ın C6 içinde sadece 'coğrafi köprü' değil, aynı zamanda kapasite ve verimlilik üreten lojistik merkez rolünü üstlenmesini sağlayabilir. Kazakistan hükümetinin geçtiğimiz dönemde açıklamış olduğu planlara göre, Orta Koridor'un kapasitesinin yıllık 10 milyon tona çıkarılması hedeflenmektedir (The Diplomatic Insight, 2024). Bu vizyon, mevcut altyapı iyileştirmeleriyle birlikte, koridorun önümüzdeki dönemde ciddi bir lojistik omurgaya dönüşebileceğini göstermektedir.

Bu aşamada Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), C6 ülkeleri arasında enerji ve ulaştırma alanlarında ortaya çıkan yeni iş birliği başlıklarını kurumsal bir bütünlük içinde ele almayı mümkün kılmaktadır. TDT'nin 2021'de kabul ettiği Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Trans-Hazar Doğu-Batı Orta Koridoru boyunca "fiziki olmayan engellerin ortadan kaldırılması", gümrük ve transit işlemlerinin sadeleştirilmesi ve çok modlu taşımacılığını hızlandırılmasını açık hedefler olarak ortaya koymaktadır (Türk

артуы және Баку портындағы инвестициялар ескерілгенде, бұл өсім тренді жалғасатыны болжанады (Caspian News, 2024). Мұндай техникалық инфрақұрылым Әзербайжанның C6 форматында тек «географиялық көпір» ғана емес, сонымен қатар өткізу қабілеті мен тиімділік өндіретін логистикалық хаб рөлін атқаруына мүмкіндік береді. Қазақстан үкіметі жуырда жариялаған жоспарларға сәйкес, Орта дәліздің жалпы өткізу қуатын жылына 10 миллион тоннаға жеткізу көзделуде (The Diplomatic Insight, 2024). Бұл көзқарас қазіргі инфрақұрылымдық жаңғыртулармен бірге алдағы кезеңде дәліздің маңызды логистикалық өзекеке айнала алатынын көрсетеді.

Түркі мемлекеттері ұйымы (ТМҰ) C6 елдері арасындағы энергия және көлік салаларында пайда болып жатқан жаңа ынтымақтастық бағыттарын институционалдық тұтастық тұрғысында қарастыруға мүмкіндік беріп отыр. ТМҰ-ның 2021 жылы қабылданған "Түркі әлемі – 2040 көрінісі" құжаты Транс-Каспий шығыс-батыс Орта дәлізі бойында "физикалық емес кедергілерді жою", кеден және транзит рәсімдерін оңайлату, сондай-ақ мультимодальды тасымалдауды жеделдету сияқты нақты мақсаттарды айқын белгілейді. (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021). 2024 жылғы "Түркі экономикалары туралы есепте" түркі мем-

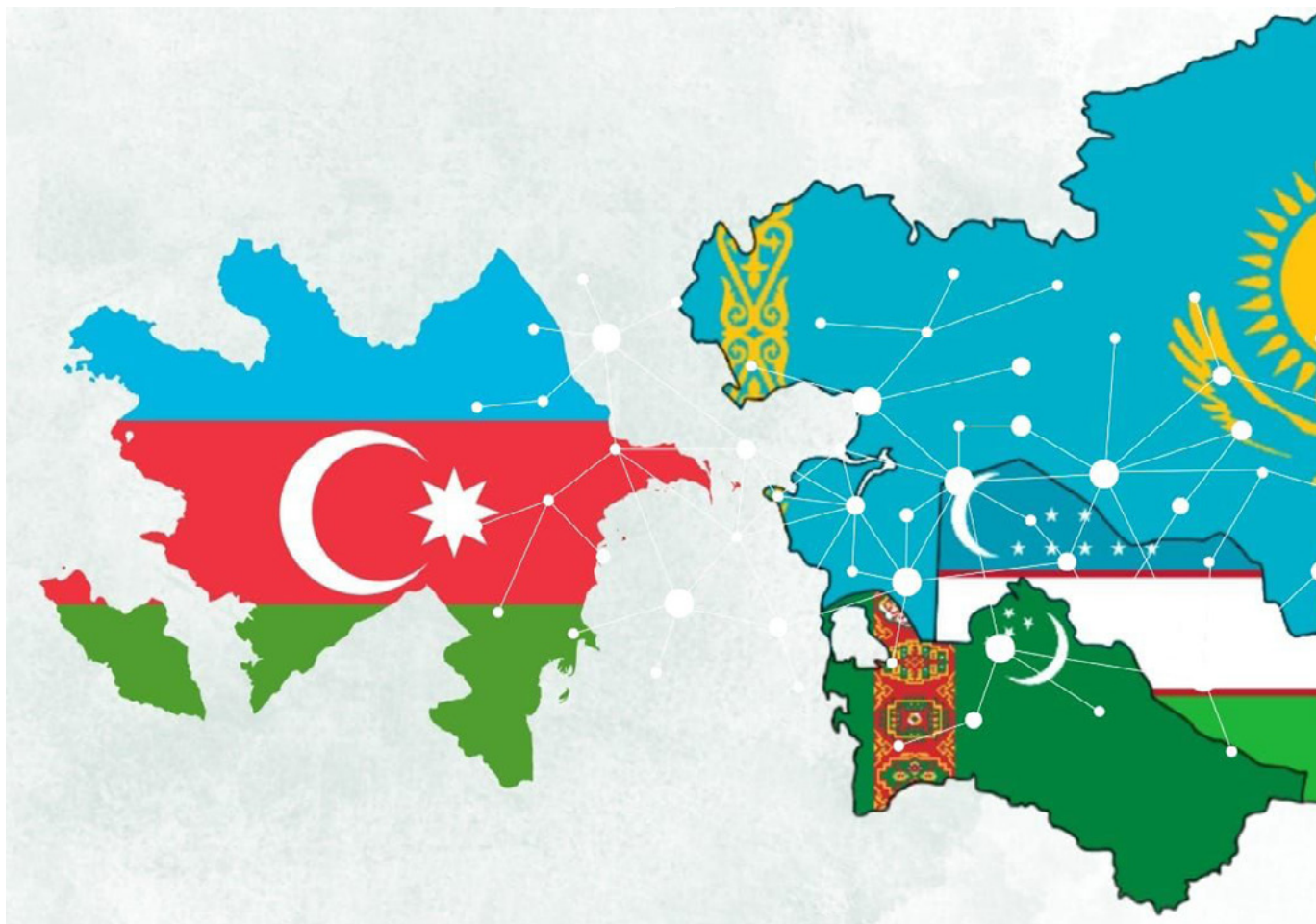

Devletleri Teşkilatı, 2021). 2024 tarihli “Türk Ekonomileri Raporu”, Türk devletleri arasında ulaştırma ve enerji bağlantılarının güçlendirilmesini bölgesel ekonomik bütünleşmenin temel unsurlarından biri olarak tanımlamaktadır. Raporda, Orta Koridor’un yanı sıra bölgesel ulaşım altyapısının, enerji iş birliği mekanizmalarının ve çok modlu lojistik ağlarının bir bütün olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede ulaştırma koridorları, liman ve demiryolu hatları ile enerji bağlantılarının senkronize edilmesi; Türk devletleri arasında ekonomik entegrasyonu güçlendiren ortak bir stratejik yaklaşım olarak sunulmaktadır (New Times Turkey, 2024).

Türkiye, sahip olduğu altyapı ve mevcut projelerdeki konumu nedeniyle, C6’nın enerji ve ulaştırma boyutlarında doğal bir tamamlayıcı rol üstlenmektedir. 2025 itibarıyla, Rusya’dan aldığı doğalgazın tedarik sepetindeki payı %40’ın altına inerken, ABD başta olmak üye-

лекеттері арасындағы көлік және энергетикалық байланыстарды нығайту өңірлік экономикалық интеграцияның негізгі элементтерінің бірі ретінде айқындалады. Есепте Орта дәлізбен қатар өңірлік көлік инфрақұрылымын, энергия ынтымақтастығы тетіктерін және мультимодальды логистикалық желілерді біртұтас жүйе ретінде қарастыру қажеттілігі ерекше атап өтіледі. Осы шеңберде көлік дәліздерін, порттар мен теміржол желілерін, сондай-ақ энергетикалық байланыстарды өзара үйлестіру түркі мемлекеттері арасындағы экономикалық ықпалдастықты күшейтудің ортақ стратегиялық тәсілі ретінде ұсынылады (New Times Turkey, 2024).

Түркия өзінде бар инфрақұрылым мен қолданыстағы жобалардағы орнына байланысты C6-ның энергия және көлік өлшемдерінде табиғи түрде толықтырушы рөл атқарып отыр. 2025 жылғы мәліметтерге

re LNG тedarикшілері ve alternatif kaynaklarla çeşitlilik artmaktadır (Reuters, 2025). Aynı dönemde, Türkiye ile Türkmenistan arasında imzalanan swap anlaşması kapsamında İran güzergahı ile Türkmen gazı temini için müzakereler yürütülmektedir; bu da tedarik kaynaklarını çeşitlendirme yönünde önemli bir adım sayılabilir (OSW Centre for Eastern Studies, 2025).

Bu tablo, Türkiye'nin C6 içinde enerji alanında yalnızca alıcı değil, aynı zamanda esnek bir dengeleme ve dağıtım merkezi olma potansiyeline işaret etmektedir. Swap mekanizması kapsamında 2025 yılı itibarıyla yaklaşık 1.3 milyar metreküplük Türkmen gazı akışı öngörülmektedir; bu hacim mutlak olarak sınırlı olsa da, Türk yetkililer tarafından orta vadede bu mik-

**TÜRKİYE, SAHİP
OLDUĞU ALTYAPI
VE MEVCUT
PROJELERDEKİ
KONUMU NEDENİYLE,
C6'NIN ENERJİ
VE ULAŞTIRMA
BOYUTLARINDA
DOĞAL BİR
TAMAMLAYICI ROL
ÜSTLENMEKTEDİR**

**TÜRKİYE ÖZİNDE BAR
INFRAKURULUM
MEN
KULLANILAN
HAYATLARDA
ORNI
BAYLANILAN
C6-NIN ENERJİ
HAYAT KULLANILAN
TABİİ TÜRDE
TOLUKTIRILAN ROL
ATKARILAN OTIR**

сәйкес, Ресейден импортталатын табиғи газдың Түркияның жалпы жеткізу себетіндегі үлесі 40%-дан төмендеді, ал АҚШ бастаған LNG жеткізушілері мен баламалы көздердің есебінен әртараптандыру күшейді (Reuters, 2025). Осы кезеңде Түркия мен Түрікменстан арасында жасалған swap келісімі аясында Иран бағыты арқылы Түрікмен газын жеткізу бойынша келіссөздер жүргізілуде; бұл да энергия жеткізу көздерін әртараптандыру бағытындағы маңызды қадам ретінде бағаланады (OSW Centre for Eastern Studies, 2025).

Бұл жағдай Түркияның C6 форматында энергия саласында тек тұтынушы ғана емес, сонымен қатар икемді теңгеруші және тарту хабы болу әлеуетіне ие екенін көрсетеді. Swap тетігі аясында 2025 жылы шамамен 1,3 миллиард текше метр Түрікмен газының жеткізілуі жоспарлануда; бұл көлем абсолюттік тұрғыдан шектеулі болғанымен, түрік ресми өкілдері орта мерзімді перспективада бұл мөлшерді 15 миллиард текше метрге дейін арттыру мүмкіндігі бар екенін мәлімдеуде (The Diplomat, 2025; OSW, 2025; Esen, 2025). Мұндай болжамдар ТМҰ көзқарасында белгіленген “Түркі энергия дәлізі” тұжырымдамасының C6 және Түркия арқылы нақты мазмұнға ие болып келе жатқанын айқындайды.

Осы тұрғыдан алғанда, Түркияның өңірлік байланыстары және энергия-көлік бағыттарындағы толықтырушы рөлі ескеріле отырып, алдағы кезеңде C6 елдерімен неғұрлым тұрақты әрі институционалданған өзара іс-қимыл платформасының қалыптасуы таңғаларлық жайт емес. Қазіргі уақытта Түркия C6 елдерінің басым бөлігімен ТМҰ аясында, сондай-ақ көптеген екіжақты және үшжақты тетіктер арқылы тұрақты институционалдық диалог жүргізіп келеді

тарын 15 milyar метрекүпе kadar çıkarılabileceği yönünde beklentiler dile getirilmektedir (The Diplomat, 2025; OSW, 2025; Esen, 2025). Bu tür projeksiyonlar, TDT vizyonunda tanımlanan 'Türk enerji koridoru' fikrinin C6 ve Türkiye üzerinden somutlaştığını göstermektedir.

Bu çerçevede Türkiye'nin mevcut bölgesel bağlantıları ve enerji-ulaştırma hatlarındaki tamamlayıcı konumu dikkate alındığında, ilerleyen dönemde C6 ile daha düzenli ve kurumsallaşmış bir etkileşim zemininin oluşması şaşırtıcı olmayacaktır. Halihazırda Türkiye, C6 ülkelerinin büyük kısmıyla hem TDT çatısı altında hem de çok sayıda ikili ve üçlü mekanizmalar üzerinden kurumsal diyaloga sahiptir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025).

Sonuç olarak, Azerbaycan'ın C6'ya katılımı, son yıllarda Orta Asya-Güney Kafkasya ekseninde ortaya çıkan ve sembolik iş birliğinden çok daha ileri giden somut, ulaştırma-ve-enerji merkezli entegrasyon eğilimlerinin kurumsal bir yansımasıdır. Bölgedeki jeopolitik belirsizlikler, özellikle Rusya üzerinden işleyen ana ihracat hatlarında yaşanan kesintiler, Kazak petrolünün belirli dönemlerde BTC hattına yönlendirilmesine yol açmış ve alternatif güzergahların stratejik önemini artırmıştır (Reuters, 2025). Ulaştırma tarafında ise, Orta Koridor'da son üç yılda rapor edilen büyüme 2022'de 1.5 milyon ton olan yük hacminin 2024'te 4.1 milyon tona ulaşması bölgesel bağlantı projelerinin ekonomik karşılık üreten bir çerçeveye dönüştüğünü göstermektedir (The Astana Times, 2023; 2024). Bu tablo, C6 formatının ulaşım ve ticaret açısından giderek daha fazla tamamlayıcı hale gelen bir jeo-ekonomik zemin sunduğuna işaret etmektedir. Bu platformun TDT vizyonu ve Türkiye'nin çok yönlü dış politikasıyla birleşmesi halinde, C6'nın C6+1 dönüşmesi sadece olası değil, bölgenin ihtiyaç duyduğu enerji güvenliği, tedarik zinciri dayanıklılığı ve ekonomik çeşitlenme hedefleri açısından da rasyonel görünmektedir.

Bu nedenle Azerbaycan'ın C6'ya katılımını, yalnızca "Azerbaycan'ın Orta Asya'ya eklenmesi" olarak değil, Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan yeni bir enerji ve ulaştırma ekseni kurma girişimi olarak okumak daha isabetli olacaktır. Bu eksenin başarıya ulaşması ise, kısa

(Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025).

Қорытындылай айтқанда, Әзербайжанның C6 форматына қосылуы соңғы жылдары Орталық Азия – Оңтүстік Кавказ кеңістігінде қалыптасып келе жатқан, символикалық ынтымақтастықтан әлдеқайда алға озған нақты, көлік және энергетика бағыттарына негізделген интеграциялық үрдістердің институционалдық көрінісі болып табылады. Өңірдегі геосаяси белгісіздіктер, әсіресе Ресей арқылы жұмыс істейтін негізгі экспорт бағыттарындағы үзілістер Қазақстан мұнайының белгілі кезеңдерде BTC құбырына бұрылуына алып келіп, балама бағыттардың стратегиялық маңызын арттырды (Reuters, 2025). Көлік саласында Орта дәліздің соңғы үш жылдағы өсу динамикасы – 2022 жылы 1,5 миллион тонна болған жүк көлемінің 2024 жылы 4,1 миллион тоннаға жетуі – өңірлік байланыс жобаларының нақты экономикалық қайтарым беретін салаға айналғанын көрсетеді (The Astana Times, 2023; 2024). Бұл ахуал C6 форматының көлік және сауда тұрғысынан барған сайын өзара толықтырушы сипаттағы жаңа геοэкономикалық платформа ұсынып отырғанын айғақтайды. Бұл платформаның ТМҰ тұжырымдамасымен және Түркияның көпвекторлы сыртқы саясатымен ұштасуы жағдайында C6-ның C6+1 форматына айналуы тек ықтимал ғана емес, сондай-ақ өңірдің энергия қауіпсіздігі, жеткізу тізбегінің орнықтылығы және экономикалық әртараптану мақсаттары тұрғысынан да қисынды әрі қажетті қадам болып көрінеді.

Сондықтан Әзербайжанның C6 форматына қосылуын тек "Әзербайжанның Орталық Азияға кірігуі" ретінде емес, Орталық Азия мен Оңтүстік Кавказдың Түркия арқылы Еуропаға ұласатын жаңа энергия және көлік бағытын қалыптастыруға бағытталған ортақ стратегиялық қадамы ретінде қарастырған дұрыс. Бұл осьтің табысқа жетуі қысқа мерзімді саяси құбылуларға тәуелсіз түрде техникалық мүмкіндікке, институционалдық үйлесімділікке және қоршаған ортаға зиян келтірмейтін ұзақ мерзімді стратегиялық көзқарасқа байланысты болмақ.

vadeli siyasi dalgalanmalardan bağımsız bir şekilde, teknik kapasiteye, kurumsal uyuma ve çevresel sürdürülebilirlik ilkelerini gözetin uzun vadeli bir stratejik akla bağlıdır.

Kaynakça:

- Abdul, Nazrin (2025). Azerbaijan, Orta Asya istişare toplantılarına tam üye olarak katıldı ve bölgesel birliği güçlendirdi. Alınan yer: <https://www.azernews.az/analysis/250299.html>. Erişim tarihi: 10.03.2025.
- Astana Times (2023). Orta Koridor üzerinden taşınan yük hacmi 2022'de 1.5 milyon tona yükseldi. Alınan yer: <https://astanatimes.com/2023/05/cargo-transportation-along-middle-corridor-increases-to-1-5-million-tons-in-2022/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.
- Astana Times (2024). Orta Koridor üzerinden taşınan yük miktarı 11 ayda 4.1 milyon tona ulaştı. Alınan yer: <https://astanatimes.com/2024/12/cargo-transport-via-middle-corridor-surges-to-4-1-million-tons-in-11-months/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.
- Caspian News (2024). Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun kapasite artışı tamamlandı: Yük hacmi 5 milyon tona yükseldi. Alınan yer: <https://caspiannews.com/news-detail/baku-tbilisi-kars-railway-expansion-completed-boosting-cargo-volume-to-5-million-tons-2024-5-7-0/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.
- Caspian Policy Center (2023). Orta Koridor açılıyor. Alınan yer: <https://caspiannpolicy.org/research/economy/the-middle-corridor-is-opening>. Erişim tarihi: 10.03.2025.
- Esen, Mustafa (2025). Türkmen gazının Türkiye ve Avrupa'ya ihracat potansiyeli. Alınan yer: https://www.institute.org/opinion/turkey-turkmenistan-gas-deal-a-strong-start-but-its-full-potential-remains-uncertain?utm_. Erişim tarihi: 10.03.2025.
- Euronews (2025). Orta Asya liderleri, tarihi zirvede Azerbaycan'ı yeni üye olarak karşıladı. Alınan yer: <https://www.euronews.com/2025/11/16/central-asian-leaders-deepen-regional-integration-as-azerbaijan-joins-consultative-format>. Erişim tarihi: 10.03.2025.
- New Times Turkey (2024). 2024 Türk Ekonomileri Raporu, Türk devletleri arasında enerji ve ulaştırma bağlantılarının güçlendirilmesine odaklanıyor. Alınan yer: <https://www.newstimesturkey.com/turkish-economies-2024-report-focuses-on-enhancing-energy-and-transport-connectivity-across-turkic-nations/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.
- Onyango, Daniel (2025). Azerbaijan ve Turkmenistan, Avrupa'ya doğal gaz sağlamak için Trans-Hazar boru hattını görüşüyor. Alınan yer: <https://www.pipeline-journal.net/news/azerbaijan-and-turkmenistan-discuss-trans-caspian-pipeline-supply-natural-gas-europe>. Erişim tarihi: 10.03.2025.
- OSW Doğu Araştırmaları Merkezi (2025). Sorunlu çeşitlendirme: Türkiye'nin Turkmenistan ile gaz anlaşması. Alınan yer: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-02-20/problematic-diversification-turkeys-gas-agreement-turkmenistan>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

Дереккөз:

- Абдул, Назрин (2025). Әзербайжан Орталық Азияның кеңесуші кездесулеріне толыққанды мүше ретінде қатысты және өңірлік бірлікті күшейтті. Сілтеме: <https://www.azernews.az/analysis/250299.html>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.
- Астана Таймс (2023). Орта дәліз арқылы тасымалданған жүк көлемі 2022 жылы 1,5 миллион тоннаға көтерілді. Сілтеме: <https://astanatimes.com/2023/05/cargo-transportation-along-middle-corridor-increases-to-1-5-million-tons-in-2022/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.
- Астана Таймс (2024). Орта дәліз арқылы тасымалданған жүк көлемі 11 айда 4,1 миллион тоннаға жетті. Сілтеме: <https://astanatimes.com/2024/12/cargo-transport-via-middle-corridor-surges-to-4-1-million-tons-in-11-months/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.
- Каспий Ньюс (2024). Баку-Тбилиси-Карс теміржолының өткізу қабілетін арттыру аяқталды: Жүк көлемі 5 миллион тоннаға көтерілді. Сілтеме: <https://caspiannews.com/news-detail/baku-tbilisi-kars-railway-expansion-completed-boosting-cargo-volume-to-5-million-tons-2024-5-7-0/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.
- Каспий саяси зерттеулер орталығы (2023). Орта дәлізі ашылады. Сілтеме: <https://caspiannpolicy.org/research/economy/the-middle-corridor-is-opening>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.
- Есен, Мустафа (2025). Түрікмен газының Түркия мен Еуропаға экспорттық әлеуеті. Сілтеме: https://www.institute.org/opinion/turkey-turkmenistan-gas-deal-a-strong-start-but-its-full-potential-remains-uncertain?utm_. Қаралған уақыты: 10.03.2025.
- Euronews (2025). Орталық Азия лидерлері тахрих саммитте Әзербайжанды жаңа мүше ретінде қарсы алды. Сілтеме: <https://www.euronews.com/2025/11/16/central-asian-leaders-deepen-regional-integration-as-azerbaijan-joins-consultative-format>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.
- New Times Turkey (2024). 2024 Түрік экономикасы туралы есеп түркі мемлекеттері арасындағы энергия және көлік байланыстарын нығайтуға басымдық береді. Сілтеме: <https://www.newstimesturkey.com/turkish-economies-2024-report-focuses-on-enhancing-energy-and-transport-connectivity-across-turkic-nations/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.
- Онянго, Дэниел (2025). Әзербайжан мен Түрікменстан Еуропаға табиғи газ жеткізу үшін Транс-Каспий құбыр желісін талқылауда. Сілтеме: <https://www.pipeline-journal.net/news/azerbaijan-and-turkmenistan-discuss-trans-caspian-pipeline-supply-natural-gas-europe>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.
- ОСВ Шығыс зерттеулері орталығы (2025). Мәселелі әртарапандыру: Түркияның Түрікменстанмен газ келісімі. Сілтеме: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-02-20/problematic-diversification-turkeys-gas-agreement-turkmenistan>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.
- Паннье, Брюс (2025). Транс-Каспий құбыры: Түрікменстанның ірі газ экспортындағы соңғы үміті. Сілтеме:

Pannier, Bruce (2025). Trans-Hazar boru hattı: Türkmenistan'ın büyük gaz ihracatı için son umudu. Alınan yer: <https://yorktowninstitute.org/trans-caspian-pipeline-turkmenistans-last-hope-for-major-gas-exports/>. Erişim tarihi: 10.12.2025.

Rehimov, Ruslan (2024). Bakü-Tiflis-Kars demiryolu'nda modernizasyon işleri tamamlandı. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/baku-tiflis-kars-demiryolunda-modernizasyon-isleri-tamamlandi/3209466>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

Reuters (2024). Azerbaijan, Kazak petrol transitini 5–7 milyon tona çıkarmak için görüşmeler yürütüyor. Alınan yer: <https://www.reuters.com/markets/commodities/azerbaijan-talks-increase-kazakh-oil-transit-5-7-mln-t-2024-06-06/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

Reuters (2024). Kazakhstan bu yıl 88.4 milyon ton petrol üretmeyi planlıyor. Alınan yer: <https://www.reuters.com/markets/commodities/kazakhstan-produce-884-mln-tons-oil-this-year-2024-11-25/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

Reuters (2025). İHA saldırısı CPC kapasitesini düşürünce Kazakhstan petrol ihracatını yeniden yönlendirdi. Alınan yer: <https://www.reuters.com/business/energy/kazakhstan-reroutes-oil-exports-after-drone-attack-cuts-cpc-pipeline-capacity-2025-12-03/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

Reuters (2025). Türkiye, Rusya ile doğalgaz sözleşmelerini bir yıl uzattı; ABD yatırımlarına odaklanıyor. Alınan yer: <https://www.reuters.com/business/energy/turkey-extended-russia-gas-contracts-by-year-eying-us-gas-investment-2025-12-04/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). Alınan yer: <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi-en.en.mfa>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

Türk Devletleri Teşkilatı (2021). Türk Dünyası Vizyonu 2040. Alınan yer: <https://www.turkicstates.org/en/news/turkic-world-vision-2040>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

The Diplomatic Insight (2024). Kazakhstan, Orta Koridor kapasitesini 10 milyon tona çıkarmayı planlıyor. Alınan yer: <https://thediomaticinsight.com/kazakhstan-to-increase-middle-corridor-capacity-to-10m-tons/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

The Diplomat (2025). Turkmenistan, Türkiye ve İran ile doğalgaz takas anlaşmasını sonuçlandırdı. Alınan yer: <https://thedi diplomat.com/2025/02/turkmenistan-settles-gas-swap-deal-with-turkiye-iran/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

Times of Central Asia (2025). Azerbaijan, Orta Asya ile birlikte C6 koridor çekirdeğini inşa ediyor. Alınan yer: <https://timesca.com/azerbaijan-joins-central-asia-to-build-a-c6-corridor-core/>. Erişim tarihi: 10.03.2025.

<https://yorktowninstitute.org/trans-caspian-pipeline-turkmenistans-last-hope-for-major-gas-exports/>. Қаралған уақыты: 10.12.2025.

Рехимов, Руслан (2024). Баку–Тбилиси–Карс теміржолында жаңғырту жұмыстары аяқталды. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/baku-tiflis-kars-demiryolunda-modernizasyon-isleri-tamamlandi/3209466>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.

Reuters (2024). Әзербайжан қазақ мұнай транзитін 5–7 миллион тоннаға көтеру үшін келіссөздер жүргізуде. Сілтеме: <https://www.reuters.com/markets/commodities/azerbaijan-talks-increase-kazakh-oil-transit-5-7-mln-t-2024-06-06/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.

Reuters (2024). Қазақстан биыл 88,4 миллион тонна мұнай өндіруді жоспарлап отыр. Сілтеме: <https://www.reuters.com/markets/commodities/kazakhstan-produce-884-mln-tons-oil-this-year-2024-11-25/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.

Reuters (2025). Ұшқышсыз аппарат шабуылы CPC қуатын төмендеткеннен кейін Қазақстан мұнай экспортын қайта бағыттады. Сілтеме: <https://www.reuters.com/business/energy/kazakhstan-reroutes-oil-exports-after-drone-attack-cuts-cpc-pipeline-capacity-2025-12-03/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.

Reuters (2025). Түркия Ресеймен газ келісімдерін бір жылға ұзартты; АҚШ инвестицияларына назар аударуда. Сілтеме: <https://www.reuters.com/business/energy/turkey-extended-russia-gas-contracts-by-year-eying-us-gas-investment-2025-12-04/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.

Түркия Республикасының Сыртқы істер министрлігі (т.б.). Түркі мемлекеттері ұйымы (ТМҰ). Сілтеме: <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi-en.en.mfa>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.

Түркі мемлекеттері ұйымы (2021). Түркі дүниесі көрінісі – 2040. Сілтеме: <https://www.turkicstates.org/en/news/turkic-world-vision-2040>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.

The Diplomatic Insight (2024). Қазақстан Орта дәліздің қуатын 10 миллион тоннаға дейін арттыруды жоспарлап отыр. Сілтеме: <https://thediomaticinsight.com/kazakhstan-to-increase-middle-corridor-capacity-to-10m-tons/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.

The Diplomat (2025). Түрікменстан Түркия және Иранмен газ алмастыру келісімін аяқтады. Сілтеме: <https://thedi diplomat.com/2025/02/turkmenistan-settles-gas-swap-deal-with-turkiye-iran/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.

Times of Central Asia (2025). Әзербайжан Орталық Азиямен бірге C6 дәлізінің өзегін қалыптастыруда. Сілтеме: <https://timesca.com/azerbaijan-joins-central-asia-to-build-a-c6-corridor-core/>. Қаралған уақыты: 10.03.2025.

29 EKİM 2025 TARİHİNDE T.C. ALMATI BAŞKONSOLOSLUĞU İŞ BİRLİĞİNDE KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE’NİN CUMHURİYET BAYRAMLARI: BİLİMSEL ANMA PANELİ DÜZENLENDİ

29 Ekim 2025 tarihinde, T.C. Almatı Başkonsolosluğu himayelerinde düzenlenen “Kazakistan ve Türkiye’nin Cumhuriyet Bayramları: Bilimsel Anma Paneli”, kurum temsilcileri, bilim insanları, öğrenciler, medya mensupları ile Türkiye ve Kazakistan vatandaşlarının geniş katılımıyla Avrasya Araştırma Enstitüsü’nde gerçekleştirildi.

Etkinlik, iki kardeş ülkenin ilişkilerinin tarihi, milli devlet inşasında yürütülen mücadeleleri ve bağımsızlık anlayışlarının çağdaş dünyadaki yansımalarını bilimsel açıdan ele almayı hedefledi. Açılış bölümünde Türkiye Cumhuriyeti Almatı Başkonsolosu Tuğba Alan Özdenfedakar ile Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek katılımcılara hitap ederek, Cumhuriyet Bay-

29 ҚАЗАН 2025 ЖЫЛЫ ТҮРКІЯНЫҢ АЛМАТЫДАҒЫ БАС КОНСУЛДЫҒЫМЕН БІРЛЕСЕ ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКІЯНЫҢ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ РЕСПУБЛИКА КҮНІНЕ АРНАЛҒАН ҒЫЛЫМИ ДӨҢГЕЛЕК ҮСТЕЛ ӨТТІ

2025 жылғы 29 қазанда ТР Алматы Бас консулдығының қолдауымен ұйымдастырылған “Қазақстан мен Түркияның Республика күндері: Ғылыми еске алу панелі” Түркия мен Қазақстан азаматтары, мекеме өкілдері, ғалымдар, студенттер және бұқаралық ақпарат құралдары қызметкерлерінің кең ауқымды қатысуымен Еуразия зерттеу институтында өткізілді.

Іс-шараның мақсаты — екі бауырлас ел арасындағы тарихи қатынастарды, ұлттық мемлекет қалыптастыру жолындағы күресті және тәуелсіздік тұжырымдамасының қазіргі әлемдегі көріні-

Аврasya Арастырма Енститüsü

ramlarının her iki toplum için taşıdığı derin anlam ve stratejik önem üzerinde durdular.

Panel; Kazakistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Almatı Temsilciliği Siyasi İşbirliği Dairesi Başkanı Almaşa Arenova, Eğitim Ataşesi Ayhan Korkmaz, Ticaret Ataşesi İlhan Polat, Din Hizmetleri Ataşesi Ali Gülden, Felsefe, Siyaset Bilimi ve Din Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Serik Seydumanov, Kazakistan Devlet Merkez Arşivi Müdürü Doç. Dr. Sabit Şildebay, "Alatau Akparat" Medya Holding Genel Müdürü Erjan Kalymbay, Kazak Yazarlar Birliği Sekreteri Prof. Dr. Kanseyit Abdezuli, Uluslararası Kazak Dili Akademisi ve Uluslararası Türkoloji Merkezi Başkanı Prof. Dr. Erden Kajibek, Avrasya Araştırma Enstitüsü Dil Merkezi Okutmanı Neşe Yıldırım, Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi öğretim üyeleri Prof. Dr. Gulbanu Kosimova, Prof. Dr. Kalamkas Kalybayeva ve Doç. Dr. Ergali Esbosyn ile "Akikat" Dergisi Genel Editörü Dauirjan Tölebayev ve yardımcısı Dina İmanbay iştirak etti.

Panel konuşmacıları, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'teki kuruluş süreci ile Kazakistan Cumhuriyeti'nin 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinin yalnızca siyasi bir dönüşüm değil; aynı zamanda toplumsal modernleşme, milli kimliğini güçlenmesi ve uluslararası barışa katkı sunma hedefleri bakımından da

sterin ғылыми тұрғыдан талдау болды. Ашылу бөлімінде Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Тұғба Алан Өзденфедақар және Ахмет Ясауи университетінің Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мұхиттин Шимшек қатысушыларға құттықтау сөз сөйлеп, Республика күнінің екі халық үшін терең мәні мен стратегиялық маңызын атап өтті.

Дөңгелек үстелге Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігінің Алматы өкілдігі Саяси ынтымақтастық басқармасының басшысы Алмаша Аренова, Білім атташесі Айхан Кормаз, Сауда атташесі Илхан Полат, Дін қызметтері атташесі Али Гүлден, Философия, саясаттану және дінтану институтының директоры, Серік Сейдуманов, Қазақстан Мемлекеттік орталық архивінің директоры Сәбит Шілдебай, «Алатау Ақпарат» медиа холдингінің бас директоры Ержан Қалымбай, Қазақстан Жазушылар одағының хатшысы Қансейіт Әбдезұлы, Халықаралық қазақ тілі академиясы мен Халықаралық түркітану орталығының төрағасы Ерден Қажыбек, Еуразия ғылыми-зерттеу институты Тіл орталығының оқытушысы Неше Йылдырым, Абай атындағы ҚазҰПУ-дың профессорлары: Гүлбану Косымова, Қаламқас Қалыбаева және Ерғали

Аврasya Araştırma Enstitüsü

Avrasya Araştırma Enstitüsü

tarihi bir dönüm noktası olduğuna vurgu yaptılar. İki ülkenin cumhuriyet idealleri, demokratik değerler, eğitim, bilim ve kültür alanlarında ilerlemenin en güçlü dayanağı olarak değerlendirildi.

Etkinlik kapsamında ayrıca, Türkiye ve Kazakistan arasındaki stratejik ortaklığını akademik boyutta daha da güçlendirilmesi, ortak projeler, bilimsel yayınlar ve öğrenci-araştırmacı değişim programlarının artırılması yönünde görüş alışverişinde bulunuldu.

Есбосын, сондай-ақ «Ақиқат» журналының Бас редакторы Дәуіржан Төлебаев пен оның орынбасары Дина Иманбай қатысты.

Дөңгелек үстел баяндамашылары 1923 жылы Түркия Республикасының құрылуы мен 1991 жылы Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алуы тек саяси өзгеріс қана емес, сонымен қатар қоғамдық жаңғыру, ұлттық бірегейлікті нығайту және халықаралық бейбітшілікке үлес қосу мақсаттары тұрғысынан да тарихи бетбұрыс болғанын атап өтті. Екі елдің республикалық идеялары демократиялық құндылықтармен қатар, білім, ғылым және мәдениет салаларындағы ілгерілеудің ең мықты тірегі ретінде бағаланды.

Дөңгелек үстел аясында Түркия мен Қазақстан арасындағы стратегиялық әріптестікті академиялық деңгейде одан әрі нығайту, бірлескен жобаларды, ғылыми басылымдарды және студенттер мен зерттеушілерге арналған алмасу бағдарламаларын кеңейту жөнінде пікір алмасу жүргізілді.

6 KASIM 2025 TARİHİNDE AL-FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI İLİŞKİLER FAKÜLTESİ ZİYARET EDİLDİ

Avrasya Araştırma Enstitüsü olarak akademik iş birliklerini genişletme çalışmaları kapsamında Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Jüldız Sairambayeva ile Uluslararası İlişkiler ve Dünya Ekonomisi Bölüm Başkanı Dr. Gülnar Baykuşikova ile bir toplantı düzenlendi. Ziyaret sırasında ortak akademik etkinliklerin düzenlenmesi, bilimsel yayın projelerinde iş birliği, staj imkanları ile iki kurum arasındaki akademik iletişimin güçlendirilmesine yönelik fırsatlar ele alındı. Toplantıda halihazırda yürütülen iş birliklerinin daha da geliştirilmesi için bilimsel projelerde ortaklıklar, ortak çalışmalar ve etkinliklerin hayata geçirilmesi konularında değerlendirmelerde bulunuldu.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

2025 ЖЫЛДЫҢ 6 ҚАРАШАСЫНДА ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ФАКУЛЬТЕТІНЕ ЖАСАЛҒАН САПАР

Академиялық ынтымақтастықты кеңейту жұмыстары аясында Еуразия ғылыми-зерттеу институтының делегациясы әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің Халықаралық қатынастар факультетінің деканы, профессор, доктор Жұлдыз Сайрамбаева және Халықаралық қатынастар және дүниежүзілік экономика кафедрасының меңгерушісі, доктор Гүлнар Байкушиковамен кездесу өткізді.

Кездесу барысында бірлескен академиялық іс-шараларды өткізу, ғылыми жарияланым жобаларында ынтымақтастық, студенттерге арналған тағылымдамалар, сондай-ақ екі мекеме арасындағы академиялық байланысты нығайтуға бағытталған мүмкіндіктер қарастырылды. Кездесуде қазірдің өзінде жүзеге асырылып жатқан ынтымақтастықты одан әрі дамыту үшін ғылыми жобалардағы серіктестік, бірлескен жұмыстар мен іс-шараларды іске асыру мәселелері талқыланды.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

12 KASIM 2025 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ DOÇ. DR. SUAT BEYLUR, ULUSAL BIBLIYOGRAFYANIN GELİŞİMİ: DENEYİM, ÇAĞDAŞ TEKNOLOJİLER VE ENTEGRASYON SORUNLARI KONULU KONFERANSA KATILDI

Enstitü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur, Kazakistan Milli Kütüphanesi'nde gerçekleştirilen "Ulusal Bibliyografyanın Gelişimi: Deneyim, Çağdaş Teknolojiler ve Entegrasyon Sorunları" başlıklı konferansa katılarak bir konuşma yaptı. Konuşmasında, bibliyografik verilerin dijital dönüşümü, ulusal bilgi kaynaklarının uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi ve kütüphaneler arası entegrasyonun güçlendirilmesi konularına değindi. Doç. Dr. Suat Beylur, dijital bilgi yönetimi süreçlerinin yalnızca teknolojik bir yenilenme değil, aynı zamanda kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasında stratejik bir adım olduğunu vurguladı.

Ayrıca, Kazakistan'ın yayıncılık ve arşivcilik alanlarında yürüttüğü modernizasyon çalışmalarının bölgesel iş birliklerine yeni ufuklar açtığını ifade eden Beylur, akademik araştırma ekosisteminde açık erişim, kaynak çeşitliliği ve bilgi paylaşımı kültürünün önemine dikkat çekti. Etkinlik, diğer katılımcıların ulusal bibliyografyanın geliştirilmesine yönelik sorunlarıyla devam etti.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

2025 ЖЫЛҒЫ 12 ҚАРАШАДА ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ ДОЦЕНТ, ДОКТОР СУАТ БЕЙЛУР «ҰЛТТЫҚ БИБЛИОГРАФИЯНЫҢ ДАМУЫ: ТӘЖІРИБЕ, ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ИНТЕГРАЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ» АТТЫ КОНФЕРЕНЦИЯҒА ҚАТЫСТЫ

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Суат Бейлур Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасында өткен «Ұлттық библиография дамыту: тәжірибе, заманауи технологиялар мен интеграция мәселелері» атты конференцияға қатысып, баяндама жасады. Өз сөзінде библиографиялық деректердің цифрлық түрленуі, ұлттық ақпараттық ресурстарды халықаралық стандарттарға сәйкестендіру және кітапханалар арасындағы интеграцияны күшейту мәселелеріне тоқталды. Доцент, доктор Суат Бейлур цифрлық ақпаратты басқару үдерістерінің тек технологиялық жаңғыру ғана емес, сонымен қатар мәдени мұраны келесі ұрпаққа жеткізудегі стратегиялық қадам екенін атап өтті.

Сондай-ақ Суат Бейлур Қазақстанның баспа ісі мен мұрағат салаларындағы жаңғырту жұмыстары аймақтық ынтымақтастыққа жаңа мүмкіндіктер ашып отырғанын айта отырып, академиялық зерттеу экожүйесінде ашық қолжетімділік, дереккөздердің әртараптандырылуы және ақпарат алмасу мәдениетінің маңыздылығына назар аударды. Іс-шара ұлттық библиографияны дамытуға бағытталған өзге қатысушылардың баяндамаларымен жалғасты.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

14 KASIM 2025 TARİHİNDE, T.C. ALMATI BAŞKONSOLOSU SAYIN TUĞBA ALAN ÖZDENFEDAKAR, AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur ziyaret kapsamında Enstitümüzün yürüttüğü bilimsel araştırmalar, bölgesel projeler ve uluslararası iş birliği faaliyetleri hakkında bilgi paylaşımında bulundu. Özellikle Türkiye ve Kazakistan arasındaki akademik ilişkilerin geliştirilmesi, ortak kültürel ve bilimsel girişimlerin desteklenmesi, iki ülke araştırmacıları arasında etkileşimi artıracak çalışmaların teşvik edilmesi konuları ele alındı.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

14 ҚАРАША 2025 ЖЫЛЫ ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНДАҒЫ БАС КОНСУЛЫ ТҰҒБА АЛАН ӨЗДЕНФЕДАКАР ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНА РЕСМИ САПАРМЕН КЕЛДІ

Сапар барысында Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Суат Бейлур институттың жүргізіп жатқан ғылыми зерттеулері, өңірлік жобалары мен халықаралық ынтымақтастық бағытындағы жұмыстары туралы ақпарат берді. Кездесуде әсіресе Қазақстан мен Түркия арасындағы академиялық байланыстарды дамыту, ортақ мәдени және ғылыми бастамаларды қолдау, екі ел зерттеушілерінің өзара барыс-келіс ықпалдастығын арттыруға бағытталған ынтымақтастық көкжиегін кеңейту мүмкіндіктері талқыланды.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

17 KASIM 2025 TARİHİNDE, PROF. DR. MUHİTTİN ŞİMŞEK, BUDAPEŞTE'DE KAZAKİSTAN BÜYÜKELÇİSİ ABZAL SAPARBEEKULY'UNU ZİYARET ETTİ

Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek, Macaristan'daki temasları kapsamında Kazakistan'ın Budapeşte Büyükelçisi Abzal Saparbekuly ile bir araya geldi. Gerçekleştirilen görüşmede iki ülke arasındaki akademik ve kurumsal iş birliğinin güçlendirilmesine yönelik konular ele alındı. Prof. Dr. Şimşek, Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin uluslararası eğitim ağını genişletme hedefleri doğrultusunda Kazakistan, Macaristan ve Türkiye ilişkilerinin önemli bir potansiyel taşıdığını vurguladı. Büyükelçi Saparbekuly ise Macaristan'ın Doğu ve Batı arasındaki köprü konumunun altını çizerek, ziyaretin ve yapılacak temasların önemine dikkat çekti.

17 ҚАРАША 2025 ЖЫЛЫ ПРОФЕССОР, ДОКТОР МҰХИТТИН ШИМШЕК ҚАЗАҚСТАННЫҢ МАЖАРСТАНДАҒЫ ТӨТЕНШЕ ЖӘНЕ ӨКІЛЕТТІ ЕЛШІСІ АБЗАЛ САПАРБЕКҰЛЫМЕН КЕЗДЕСУ ӨТКІЗДІ

Ахмет Ясауи университеті Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мұхиттин Шимшек Мажарстандағы сапары барысында осы елдегі Қазақстан Елшісі Абзал Сапарбекұлымен кездесті. Кездесу барысында екі ел арасындағы академиялық және институционалдық ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған мәселелер жан-жақты талқыланды. Профессор Шимшек Ахмет Ясауи университетінің халықаралық білім беру желісін кеңейту стратегиясы тұрғысынан Қазақстан-Мажарстан-Түркия байланыстарының жоғары әлеуетке ие екенін атап өтті. Өз кезегінде Елші Абзал Сапарбекұлы Мажарстанның Шығыс пен Батысты жалғаушы стратегиялық көпір ретіндегі маңызына тоқталып, бұл сапармен жоспарланған кездесулердің екіжақты қатынастарды дамытудағы рөлін ерекше атап өтті.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

18 KASIM 2025 TARİHİNDE BUDAPEŞTE'DE "CONNECTIVITY AND COOPERATION: HUNGARY'S STRATEGIC ENGAGEMENT WITH THE TURKIC WORLD" PANELİ GERÇEKLEŞTİRİLDİ

Avrasya Araştırma Enstitüsü, Türk dünyası ile Macaristan arasındaki iş birliği ve bölgesel bağlantısalılığın güçlendirilmesine yönelik akademik faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu çerçevede, 18 Kasım 2025 tarihinde Ludovika Kamu Hizmeti Üniversitesi'nde "Connectivity and Cooperation: Hungary's Strategic Engagement with the Turkic World" başlıklı yüksek düzeyli bir panel başarıyla düzenlendi. Etkinlik, Ludovika Kamu Hizmeti Üniversitesi Uluslararası İlişkilerden Sorumlu Rektör Yardımcısı Pier Paolo Pigozzi, Kazakistan'ın Macaristan Büyükelçisi Abzal Saparbekuly ve Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Muhittin Şimşek'in açılış konuşmalarıyla başladı. Açılış bölümünün ardından, iki üniversite

2025 ЖЫЛҒЫ 18 ҚАРАШАДА БУДАПЕШТ ҚАЛАСЫНДА "CONNECTIVITY AND COOPERATION: HUNGARY'S STRATEGIC ENGAGEMENT WITH THE TURKIC WORLD" АТТЫ ДӨҢГЕЛЕК ҮСТЕЛ ӨТТІ

Еуразия ғылыми-зерттеу институты түркі әлемі мен Мажарстан арасындағы ынтымақтастықты және өңірлік байланыстылықты нығайтуға бағытталған академиялық қызметін жалғастырып келеді. Осы бағытта 2025 жылғы 18 қарашада Лудовика Қоғамдық қызмет университетінде "Байланыстылық және ынтымақтастық: Мажарстанның түркі әлемімен стратегиялық өзара іс-қимылы" атты жоғары деңгейлі дөңгелек үстел сәтті өтті. Іс-шара Лудовика Қоғамдық қызмет университетінің халықаралық байланыстар жөніндегі проректоры Пьер Паоло Пиготци, Қазақстанның Мажарстандағы Елшісі Абзал Сапарбекұлы және Ахмет Ясауи Халықаралық қа-

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Avrasya Araştırma Enstitüsü

арасында академик іш бірлігінi дерінлестіrmeye йөнелік Mutabakat Zaptı İmza Töreni gerçеkleştirildi. Diplomatik temsilcilerin, düşünce kuruluşlarının ve akademik çevrelerin geniş katılımıyla gerçеkleştirilen oturularda, Türk Devletleri Teşkilatı ile Macaristan arasındaki stratejik ortaklığını geleceğı, bölgesel bağlantısallık projeleri ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında ortaya çıkan yeni іш бірлігі imkanları kapsamlı şekilde ele alındı.

Avrasya Araştırma Enstitüsü olarak, Türk dünyası ile Macaristan arasındaki çok boyutlu ilişkilerin gelişimine katkı sunan bu önemli etkinliğe ev sahipliğı yaptığı için Ludovika Kamu Hizmeti Üniversitesi'ne içten teşekkürlerimizi sunar, ortak bilimsel çalışmaların artarak devam etmesini temenni ederiz.

зақ-түрік университетінің Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мұхиттин Шимшектің ашылу сөздерімен басталды. Ашылу бөлімінен кейін екі университет арасындағы академиялық ынтымақтастықты тереңдетуге бағытталған Өзара түсіністік туралы меморандумға қол қою рәсімі өтті. Дипломатиялық өкілдер, сараптамалық орталықтар және академиялық қауым өкілдерінің кең қатысуымен өткен отырыстарда Түркі мемлекеттері ұйымы мен Мажарстан арасындағы стратегиялық әріптестіктің болашағы, өңірлік байланыстылық жобалары және тұрақты даму салаларында туындап отырған жаңа ынтымақтастық мүмкіндіктері жан-жақты талқыланды.

Еуразия ғылыми-зерттеу институты түркі әлемі мен Мажарстан арасындағы көпқырлы қатынастардың дамуына үлес қосқан бұл маңызды іс-шараны қабылдап, ұйымдастырғаны үшін Лудовика Қоғамдық қызмет университетіне шынайы алғысымызды білдіреміз. Сонымен қатар бірлескен ғылыми зерттеулер мен ортақ бастамалардың алдағы уақытта да қарқынды түрде жалғаса беретініне зор сенім артамыз.

19 KASIM TARİHİNDE AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ HEYETİ MACARİSTAN'DA GÖRÜŞMELER GERÇEKLEŞTİRDİ

Ahmet Yesevi Üniversitesi heyeti, Macaristan'ın önde gelen yükseköğretim ve araştırma kurumları arasında yer alan Eötvös Loránd Üniversitesi (ELTE) ile Macaristan Uluslararası İlişkiler Enstitüsünü ziyaret etti. Ziyaret kapsamında iki ülke arasındaki akademik iş birliğini güçlendirilmesi, ortak araştırma projelerinin geliştirilmesi ve öğrenci-öğretim üyesi değişim programlarının genişletilmesine yönelik kapsamlı görüşmeler gerçekleştirildi.

Toplantılar sırasında Kazakistan ile Macaristan arasındaki bilimsel ilişkilerin son dönemde yeni bir ivme kazandığını ve bu sürecin iki taraf için stratejik önem taşıdığını vurgulandı. Macaristan tarafı, Kazakistan'ın bölgesel politikalarda, jeostratejik konumda ve bilimsel araştırma alanlarında özel bir yere sahip olduğunu ifade etti. Macar uzmanlar, ülkelerinin "Doğu'ya Açılım" stratejisi, ekonomik iş birliklerinde benimsedikleri dengeli ve tarafsız yaklaşım ile Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesindeki ortak çalışmalara büyük önem verdiklerini belirtti. Bu unsurların Kazakistan Macaristan ilişkilerinin

19 ҚАРАША КҮНІ АХМЕТ ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ДЕЛЕГАЦИЯСЫ МАЖАРСТАНДА БІРҚАТАР КЕЗДЕСУЛЕР ӨТКІЗДІ

Ахмет Ясауи университетінің делегациясы Мажарстанның жетекші жоғары оқу орындары мен зерттеу орталықтарының бірі саналатын Эötvös Loránd университетіне (ELTE), сонымен қатар Мажарстан Халықаралық қатынастар институтына сапар жасады. Кездесу барысында екі ел арасындағы академиялық ынтымақтастықты нығайту, бірлескен ғылыми-зерттеу жобаларын дамыту және студенттер мен оқытушылар алмасу бағдарламаларын кеңейту мәселелері бойынша жан-жақты келіссөздер жүргізілді.

Кездесулер барысында Қазақстан мен Мажарстан арасындағы ғылыми байланыстардың соңғы кезеңде жаңа серпін алғаны және бұл үдерістің екі тарап үшін стратегиялық маңызға ие екені ерекше атап өтілді. Мажарстан тарапының өкілдері Қазақстанның өңірлік саясатта, геостратегиялық орналасуында және ғылыми зерттеулер саласында айрықша орынға ие екенін жеткізді. Мажар сарапшылары өз елінің "Шығысқа ашылу" стратегиясы, экономика-

Аврasya Арастырма Енstitüsü

Аврasyа Араştırма Еnstitüsü

geleceği açısından stratejik katkılar sağlayacağı dile getirildi. Ziyaretin sonunda taraflar, ikili bilimsel iş birliğini daha kurumsal ve sürdürülebilir hale getirmek amacıyla önemli adımlar atma konusunda mutabakata vardı. Bu çerçevede karşılıklı iş birliği memorandumu imzalanması, uzman değişim programlarının başlatılması, ortak araştırma projelerinin hazırlanması ve bilimsel yayınların birlikte gerçekleştirilmesi gibi somut alanlarda anlaşmaya varıldı.

лық ынтымақтастықта ұстанатын теңгерімді әрі бейтарап ұстанымы, сондай-ақ Түркі мемлекеттері ұйымы аясындағы ортақ бастамаларға үлкен мән беретінін айтты. Бұл факторлардың Қазақстан-Мажарстан қатынастарының болашағына стратегиялық тұрғыдан маңызды үлес қосатыны айтылды. Сапар қорытындысында тараптар екіжақты ғылыми ынтымақтастықты одан әрі институционалдық және тұрақты деңгейге көтеру мақсатында маңызды қадамдар жасау жөнінде уағдаласты. Осы бағытта өзара ынтымақтастық туралы меморандумға қол қою, сарапшылар алмасу бағдарламаларын бастау, бірлескен ғылыми-зерттеу жобаларын әзірлеу және ғылыми басылымдарды бірлесе жариялау сияқты нақты бағыттар бойынша келісімге келінді.

26 KASIM 2025 TARİHİNDE “YAPAY ZEKA EL KİTABI” ADLI ESERİN YAZARI MEİRZHAN AUELKHANULY BİR SEMİNER VERDİ

Seminerde Meirzhan Auelkhanuly, yapay zekâ temelli yöntemlerin veri analitiği, modelleme ve tahmin süreçlerinde araştırmacılara sunduğu imkanlardan bahsederek, özellikle büyük veri setlerinin işlenmesi, araştırma maliyetlerinin azaltılması ve disiplinler arası çalışmaların hızlanması gibi avantajların altını çizdi. Yapay zekanın yalnızca teknik bir araç olmadığını belirten Auelkhanuly, bilimsel üretimde yeni metodolojik yaklaşımlar geliştirilmesini sağlayan stratejik bir unsur haline geldiğini ifade etti.

Auelkhanuly ayrıca, akademik ekosistemde yapay zeka kullanımının etik sınırları, veri güvenliği, şeffaflık ve algoritmik tarafsızlık gibi konuların önemine değindi. Araştırmacıların bu teknolojileri sorumlu bir çerçevede kullanması gerektiğini vurgulayarak, doğru tasarlanmış yapay zeka araçlarının hem bilimsel çıktılarını niteliğini yükselttiğini hem de araştırma süreçlerini daha erişilebilir hale getirdiğini söyledi. Etkinlik, katılımcıların yapay zeka uygulamalarına ilişkin soruları, olası iş birlikleri ve Enstitü bünyesinde yürütülebilecek ortak projeler üzerine yapılan değerlendirmelerle sona erdi.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

26 ҚАРАША 2025 ЖЫЛЫ «ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ӘЛІППЕСІ» КІТАБЫНЫҢ АВТОРЫ МЕЙІРЖАН ӘУЕЛХАНҰЛЫ СЕМИНАР ӨТКІЗДІ

Семинар барысында Мейіржан Әуелханұлы жасанды интеллект негізіндегі әдістердің деректерді талдау, модельдеу және болжам жасау процестерінде зерттеушілерге ұсына-тын мүмкіндіктері туралы айтты. Ол әсіресе үлкен деректер жиынтықтарын өңдеудегі тиімділік, зерттеу шығындарын азайту және пәнаралық зерттеулердің жеделдеуі сияқты артықшылықтарға тоқталды. Әуелханұлы жасанды интеллект тек техникалық құрал емес екенін, ол ғылыми өндірісте жаңа методологиялық тәсілдерді дамытуға мүмкіндік беретін стратегиялық маңызды факторға айналғанын атап көрсетті.

Сондай-ақ, ол академиялық экожүйеде жасанды интеллект қолданудың этикалық шектері, деректер қауіпсіздігі, ашықтық және алгоритмдік бейтараптық сияқты мәселелердің маңызды екеніне назар аударды. Зерттеушілердің бұл технологияларды жауапкершілікпен қолдануы қажеттігін баса айтып, дұрыс жасалған жасанды интеллект құралдарының ғылыми нәтижелер сапасын арттырып қана қоймай, зерттеу процестерін де қолжетімді етуге мүмкіндік беретінін атап өтті. Ісшара қатысушылардың жасанды интеллект қолдануларына қатысты сұрақтары, ықтимал әріптестік мүмкіндіктері және институт аясында жүзеге асырылуы мүмкін бірлескен жобаларға талқылаулармен қорытындыланды.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

ARŞİV–2025 PROGRAMI KAPSAMINDA TÜRKİYE ARŞİVİNDEN BULUNAN “CUCİ ULUSU’NUN TARİHİ MİRASI” AZ CANİBEK HAN’A İTHAFEN KALEME ALINAN EL YAZMALARININ FAKSİMİLE BASKISININ TANITIMI GERÇEKLEŞTİRİLDİ

28 Kasım tarihinde, Arşiv–2025 programı çerçevesinde Kazakistan Kültür ve Enformasyon Bakanlığı’na bağlı Merkez Devlet Arşivi ile Avrasya Araştırma Enstitüsü iş birliğinde yürütülen saha çalışması sonucunda, Türkiye arşivlerinde bulunan ve Cuci Ulusu’nun tarihi ile kültürel mirasına ışık tutan iki önemli el yazması eserin faksimile edisyonu yayımlandı. Bu kapsamda Merkez Devlet Arşivinde düzenlenen bilimsel tanıtım programında Doç. Dr. İhtiyar Paltore ve Avrasya Araştırma Enstitüsü uzman araştırmacısı Ömirbek Hanayi söz konusu eserler üzerine sunumlar yaptılar.

Cuci Ulusu’nun hükümdarı Az Canibek Han’a ithafen kaleme alınan “et-Turarü’l-Mulahhas fi’l-hey’e” ve “Tuhfetu’l-hakan fi şerhi’l-erba’in hadisen” adlı el yazmalarının tarihi bağlamı, içerik özellikleri ve bilim tarihindeki yeri hakkında detaylı bilgiler paylaşıldı. Eserlerin astronomi ve hadis şerhi gibi farklı

Avrasya Araştırma Enstitüsü

АРХИВ–2025 БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ТҮРКИЯ АРХИВІНЕН ТАБЫЛҒАН «ЖОШЫ ҰЛЫСЫНЫҢ ТАРИХИ МҰРАСЫ» ӘЗ ЖӘНІБЕК ХАНҒА АРНАЛҒАН ҚОЛЖАЗБАЛАРДЫҢ ФАКСИМИЛЕ БАСЫЛЫМЫНЫҢ ТАНЫСТЫРЫЛЫМЫ ӨТТІ

28 қарашада, Архив–2025 бағдарламасы шеңберінде Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі Архив, құжаттама және кітап ісі комитетінің «Орталық мемлекеттік архив» РММ-мен Еуразия ғылыми-зерттеу институтының бірлесіп жүргізген алаң жұмыстарының нәтижесінде Түркия архивтерінде сақталған, Жошы Ұлысының тарихы мен мәдени мұрасын зерттеуге үлес қосатын екі маңызды қолжазба шығарманың факсимиле басылымы жарық көрді. Осы орайда Орталық Мемлекеттік Архивте ұйымдастырылған ғылыми таныстырылым ісшарасында доцент, доктор Ықтияр Палтөре және Еуразия ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері Өмірбек Қанай аталған шығармалар жөнінде баяндамалар жасады.

Жошы ұлысының билеушісі Әз Жәнібек ханға арналған «Тұрар әл-мулаххас фил-һәйә» (Астро-

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Avrasya Araştırma Enstitüsü

alanlarda dönemin ilmi birikimini yansıttığı vurgulandı. Ayrıca faksimile edisyonlarının hazırlanma süreci, kullanılan arşiv malzemeleri ve belge analizi yöntemleri de katılımcılarla paylaşıldı. Doç. Dr. Paltore ve Hanayi, bu el yazmalarının yalnızca tarihi birer kaynak değil, aynı zamanda Cuci Ulusu'nun düşünce dünyası ve ilmi gelişimi açısından son derece kıymetli belgeler olduğunu belirttiler. Çalışmanın, Türk-Kazak tarihi bağlarının yeniden değerlendirilmesine ve bölgesel tarih araştırmalarına yeni perspektifler kazandırdığı ifade edildi.

номияға қысқаша шолудың негізгі түйіндері) және «Тухфәту әл-Хақан фи шарх әл-арба'ин хадисән» (Қағанға тарту: қырық хадистің түсіндірмесі) атты қолжазбалардың тарихи контексті, мазмұндық ерекшеліктері және ғылыми тарихтағы орны туралы толық ақпарат берілді. Шығармалардың астрономия және хадис шәрһі сияқты әртүрлі салаларда сол дәуірдің ғылыми білімін көрсететіні атап өтілді. Факсимиле басылымдарының дайындалу үдерісі, қолданылған архивтік материалдар және құжаттарды талдау әдістері қатысушыларға таныстырылды. Ы. Палтөре мен Ө. Қанай бұл қолжазбалардың тек тарихи дерек емес, сонымен қатар Жошы Ұлысының ой-санасы мен ғылыми дамуы тұрғысынан ерекше құнды құжаттар екенін айтты. Жүргізілген зерттеудің қазақ-түрік байланыстарын қайта бағалауға және өңірлік тарих зерттеулеріне жаңа перспективалар ашуға ықпал ететіні атап көрсетілді.

1 ARALIK 2025 TARİHİNDE AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ MÜTEVELLİ HEYET BAŞKANI PROF. DR. MUHİTTİN ŞİMŞEK, AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ

Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek, Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyareti kapsamında Enstitünün yürüttüğü bilimsel faaliyetler ve devam eden araştırma projeleri hakkında bilgi aldı. Toplantı sırasında ayrıca, yakın dönemde tanıtımı yapılan Cuci Ulusu hükümdarı Az Canibek Han'a ithafen kaleme alınan et-Turarü'l-Mulahhas fi'l-Hey'e ve Tuhfetu'l-Hâkan fi Şerhi'l-Erba'in Hadisen adlı eserler hakkında kapsamlı bir sunum yapıldı.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

2025 ЖЫЛДЫҢ 1 ЖЕЛТОҚСАНЫНДА АХМЕТ ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ӨКІЛЕТТІ КЕҢЕС ТӨРАҒАСЫ, ПРОФЕССОР, ДОКТОР МУХИТТИН ШИМШЕК ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНА КЕЛДІ

Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мухиттин Шимшек Еуразия ғылыми-зерттеу институтына арнайы келіп, институттың соңғы жұмыстарымен жақынна танысып, қазіргі таңдағы ғылыми қызметтері мен ағымдағы зерттеу жобалары туралы ақпарат алды. Кездесуде жақында таныстырылымы болған Жошы ұлысының билеушісі Әз Жәнібек ханға арналған «Тұрар әл-мулаххас фил-һәйә» (Астрономияға қысқаша шолудың негізгі түйіндері) және «Тухфәту әл-Хақан фи шарх әл-арба'ин хадисән» (Қағанға тарту: қырық хадистің түсіндірмесі) атты еңбектері туралы да жан-жақты мәлімет берілді.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

2 ARALIK 2025 TARİHİNDE GYLYM ORDASY GENEL DİREKTÖRÜ ULAR MUKAZHANOV AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜNÜ ZİYARET ETTİ

Gylym Ordasy Genel Direktörü Ular Mukazhanov, Avrasya Araştırma Enstitüsünü ziyaret ederek yürütülen iş birliği çalışmalarına ilişkin görüş alışverişinde bulundu. Ziyaret sırasında devam eden ortak projelerin durumu değerlendirildi, geleceğe yönelik planlar ele alındı ve kurumlar arasındaki akademik iş birliğinin daha da geliştirilmesi konusunda karşılıklı fikir birliğine varıldı.

2025 ЖЫЛҒЫ 2 ЖЕЛТОҚСАНДА “ҒЫЛЫМ ОРДАСЫ” РМК БАС ДИРЕКТОРЫ ҰЛАР МҰҚАЖАНОВ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНА КЕЛДІ

“Ғылым ордасы” РМК-ның Бас директоры Ұлар Мұқажанов Еуразия ғылыми-зерттеу институтына арнайы келіп, жүзеге асырылып жатқан өзара ынтымақтастық жұмыстарына қатысты пікір алмасты. Кездесу барысында жалғасып жатқан бірлескен жобалардың жай-күйі талқыланды және болашақ жоспарлар аясындағы ұсыныстар танқыланып, қос мекеме арасындағы академиялық әріптестікті одан әрі дамыту жөнінде өзара келісім қағидалары пысықталды.

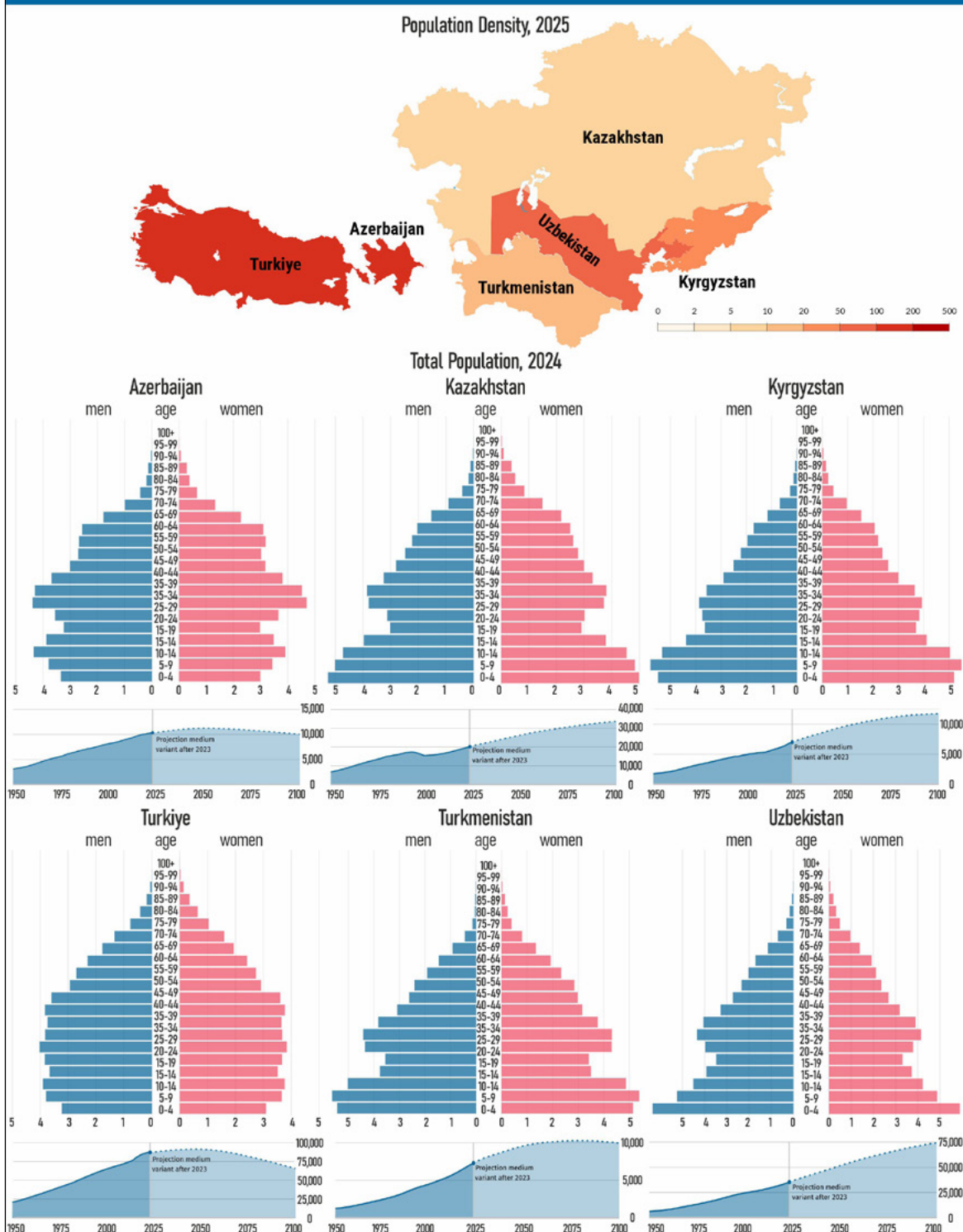

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Түркі мемлекеттеріндегі халық динамикасы, тығыздық үлгілері және жас құрылымы үрдістері
Türk Devletlerinde Nüfus Dinamikleri, Yoğunluk Dağılımları ve Yaş Yapısı Eğilimleri
Population Dynamics, Density Patterns, and Age Structure Trends in Turkic States

ERI Infographic No. 71

Source: www.destatis.de (2025)

How to Cite: Eurasian Research Institute. (2025). Population Dynamics, Density Patterns, and Age Structure Trends in Turkic States (ERI Infographics No. 71).

 www.eurasian-research.org

 facebook.com/ERIREsearch

 x.com/ERIREsearch

 instagram.com/eriresearch

 linkedin.com/in/eurasian-research-institute-021a361a1

 youtube.com/EurasianResearchInstitute

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Kasım 2025 Sayı: 93
Қараша 2025 жыл № 93